

SVEUČILIŠTE U ZAGREB

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Ivana Lučića 3

Petar Grubišić

Najdemokratskiji ustav – Staljinska konstitucija iz 1936.

Mentor: doc. dr. sc. Martin Previšić

Datum: 30.6. 2017.

<u>Uvod</u>	3
<u>1. Korijeni sovjetske vlasti</u>	6
<u>1.1 Razvoj Lenjinove političke misli</u>	6
<u>1.2 Temelji sovjetske države</u>	10
<u>1.3 Ustav iz 1924. godine</u>	15
<u>2. Lenjinova smrt i uspon nomenklature</u>	19
<u>2.1 Razvoj Staljinove misli</u>	19
<u>2.2 Narodni komesarijat za nacionalnosti</u>	24
<u>2.3 Staljin i suvremenici u dvadesetima</u>	28
<u>2.4 Frakcionaške borbe</u>	32
<u>3. Promjene u tridesetima</u>	36
<u>3.1 Druga socijalistička revolucija <i>odozgo</i></u>	36
<u>3.2 Sistem vlasti i partija</u>	43
<u>3.3 Opozicija i razvoj frakcija pred jačanjem terora</u>	49
<u>4. Društvo i ekonomija</u>	55
<u>4.1 <i>Temeljita</i> transformacija društva</u>	55
<u>4.2 Pad NEP-a i Prva petoljetka</u>	61
<u>4.3 Industrija</u>	65
<u>5. Preludij za donošenje ustava</u>	68
<u>5.1 Problem ideologije i legitimnosti</u>	68
<u>5.2 „Ustav koji odgovara stvarnoj situaciji u državi“</u>	72
<u>6. <i>Najdemokratskiji</i> ustav</u>	84
<u>6.1 Radnici i seljaci</u>	84
<u>6.2 Savez i republike</u>	87
<u>6.3 Vrhovni Sovjet i Prezidij</u>	90
<u>6.4 Narodni komesari</u>	94
<u>6.5 Sudska vlast</u>	97
<u>6.6 Prava i dužnosti građana</u>	99
<u>6.7 Izborni sustav i izbori 1937.godine</u>	104
<u>6.8 Veliki Teror</u>	111
<u>Zaključak</u>	116
<u>Popis literature</u>	119
<u>Popis slika</u>	122
<u>Sažetak</u>	123

Uvod

Sovjetski Ustav iz 1936. godine označio je prekretnicu unutar Sovjetskog Saveza, ali je imao utjecaj i diljem svijeta. Ovaj rad bavi se proučavanjem srži Staljinovog ustava koji često nosi prefiks *najdemokratskiji*. No, bitno je proučiti temelje i okolnosti pod kojima se razvijao Ustav iz 1936. godine. Pri tome se fokus treba staviti na same korijene sovjetske vlasti koji počinju s Lenjinom. Njegova politika promoviranja samoodređenja te uspostave balansa između marksizma u teoriji i praksi ostavit će trajan znak na razvoj ne samo sovjetskih ustave već cjelokupne sovjetske misli. Kako bi lakše definirali Ustav iz 1936. godine moramo se vratiti i na njegovog prethodnika izdanog 1924. godine. Lenjinovi programi i odluke postavili su temelje koje buduća vlast nije mogla tek tako ignorirati. Orwellova satirična alegorija *Životinjska farma* poslužila kao kritika staljinističkog društva iz 1945. godine te je ostavila snažan utisak na pogled prema staljinističkom društvu. U knjizi se navodi iskrivljivanje osnovnih učenja Marxa i Lenjina kao i demoniziranje Staljina i njegovog kulta ličnosti.

Postavlja se pitanje jeli se može gledati na Staljinov Ustav iz 1936. godine kao na vjernu kroniku života u Sovjetskom Savezu. Naime, za razliku od ustava zapadnih demokracija, sovjetski ustav i njegove kasnije inačice, prema vladajućima, predstavljaju presliku postojeće situacije u državi. Dakako tu nailazimo na klasičan problem vjerodostojnosti vladajućih, te u obzir moramo uzeti propagandu te iluziju savršene države koja se htjela prikazati društvu i inozemstvu.

Uz pomoć toga otkriti će se koliki je zapravo razmjer distorzija koje su Staljin i njegovi suradnici izazvali kod Lenjinove baštine. Naime, od njegove smrti došlo je do brojnih sukoba među najistaknutijim predstavnicima boljševika. Važno je istaknuti razlike između Trotskya i njegove *trajne revolucije* te Staljinovog *socijalizma u jednoj državi*. Nakon Staljinove pobjede i pada Nove ekonomske politike analizirat će se opseg moći i kontrole koju je Staljin imao nad događajima koje je inicirao. Pozabavit ćemo se boljševičkom inicijativom da se sovjetske zemlje izvuku iz zaostalosti, kao i nagloj industrijalizaciji koja je bila izuzetno kontroverzna te njezin uspjeh varira od autora do autora. Također, analizirat će se razvoj i sudjelovanje društva i partije nakon širenja obrazovanja. Uz to proučit će se djelovanje Staljinovog uskog kruga, kao i njegovi sukobi s regionalnim vlastodršcima te mogućom opozicijom. Budući da je Ustav iz 1936. godine popraćen atributom

najdemokratskiji nemoguće je ignorirati montirane procese i teror koji je izbio netom nakon njegovog proglašenja. Upravo iz tih razloga često se navodi kako je motiv za stvaranje ustava bio u svrši propagande za javnosti i kao kritika zapadnim državama zbog njihove pasivnosti na širenje fašizma. Već je navedeno da je ustav kronika cjelokupne transformacije društva koja se dogodila od početka tridesetih. Široki spektar društvenih, političkih i kulturnih promjena koje su se odvijale u tom razdoblju bile su mnogostruke kao i modeli i projekti koje je sovjetska vlast koristila kako bi ubrzala transformaciju u socijalizam koji stremlji prema komunizmu.

Historiografija je nažalost uvelike zaobišla Ustav iz 1936. te je on u knjigama najčešće zasjenjen sovjetskom ekonomijom, Staljinovom vanjskom politikom te naročito Velikom terorom koji je uslijedio netom nakon proglašenja ustava. Najvažnije informacije za ustav, izuzev njega samoga, došle su iz izvora poput govora Staljina i Vyacheslava Molotova tijekom Osmog Kongresa Sovjeta SSSR-a, ali i propagandne knjige izdane netom nakon toga *Historija svesavezne komunističke partije (boljševika): kratki kurs*.

Kritički pogled i usporedbu između Ustava iz 1936. te njegovog prethodnika iz 1924. godine dobio sam iz članka *Constitution and narrative: peculiarities of rhetoric and genre in the foundational laws of the USSR and the Russian federation* Urlicha Schmida, *The Theory and Practice of Soviet Federalism* Vernona V. Aspaturiana te *The Federal Organization of USSR* Johna N. Hazarda. Uvid u kretanje društva i razvoj Ustava iz 1936. godine nalazi se u *State and Society Under Stalin: Constitutions and Elections in the 1930s* Johna A. Gettya te *Socialism, Democratism and Criticism: The Soviet Press and the National Discussion of the 1936. Draft Constitution* Ellen Wimberg. Nadopune sam našao u *Monasteries without Walls: Secret Monasticism in the Soviet Union, 1928-39*. Jennifer Wynot te *A Brief Research on 1936 Soviet Constitution under Joseph Stalin* Jingyuan Qiana.

Jedina knjiga koja detaljnije navodi izgled Staljinovog ustava je *Russian Constitutional Law*, ali on se više bavi modernim ruskim ustavom te spominje Ustav iz 1936. samo na početku. Među knjigama koje su najviše pomogle objasniti stanje sovjetske vlasti i društva istaknuo bi *The road to terror : Stalin and the self-destruction of the Bolsheviks, 1932-1939*, Johna A. Gettya i Olega Naumova, *Stalin: A new history*, Sarah Davis i Jamesa Harrisa, *Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija* Richarda J. Overya., te *Povijest suvremene Rusije: od carizma do 21.stoljeća* Roberta Servica.

Konačan cilj rada je objasniti i obrazložiti ostvarenja i zablude vezane uz Ustav iz 1936. godine te što detaljnije analizirati pojedine točke *najdemokratskijeg ustava*. Također,

rad može poslužiti kao temelj daljnjem istraživanju ustava koji su proglašeni unutar Istočnog bloka nakon Drugog svjetskog rata, te se može proučavati i njegov širi utjecaj na cjelokupno čovječanstvo.

Slika 1. Propagandni plakat iz 1937. godine za Staljinov ustav (Schmid 2010., str. 441.)

1. Korijeni sovjetske vlasti

1.1. Razvoj Lenjinove političke misli

Neupitna je važnost Lenjinovog utjecaja pri stvaranju i razvoju sovjetske misli i države. Kao glavni kreator ideologije i vlasti postavio je temelje državi koja će ih kasnije

Slika 2. Lenjin pozira u svom uredu u Kremlju 1918. godine (Paxton, 2004., str. 100.)

nadograditi i proširiti po cijelom svijetu. Lenjin je potjecao iz etnički miješane obitelji što nije bilo neuobičajeno za rusko multietničko carstvo. Obrazovanost je bila visoko zastupljena u njegovoj obitelji te je i on naslijedio njihovu radnu etiku. Pod utjecajem bratove smrti razilazi se od svoje obitelji u političkim pogledima. Preko oca je dobio plemićki status kojeg, za razliku od njegovog etniciteta, kasnija staljinistička vlast nije zataškivala.¹ Kao što je ranije navedeno gubitak brata, koji je bio pogubljen jer je bio dio skupine koja je planirala atentat na Alexandra III., naveo ga je na revolucionarni put. Iako je bio

izvrstan učenik i dobro situiran, njegovo sudjelovanje u demonstracijama te utjecaj marksizma doveli su prvo do izbacivanja s učilišta, a kasnije i progona u istočni Sibir.²

Nakon izgnanstva odlazi u inozemstvo gdje uz pisanje brojnih, kasnije dogmatskih, radova sudjeluje u osnivanju Ruske socijal- demokratske radničke partije. U knjizi *Staljin i Lenjin o sovjetskoj demokraciji* iznosi se niz stavova koje je Lenjin razvijao tijekom života. Prema njemu razni *buržoaski* mislioci su, namjerno ili nenamjerno, zakomplicirali pitanje države. Smatrao je da su njihova objašnjenja iskrivljena zbog pokušaja opravdanja kapitalizma i eksploatacije. Tvrdio je da radništvo kao najnapredniji dio suvremenog društva, uz pomoć marksizma-lenjinizma, jedini predstavnik koji može pravilno razlučiti društvo,

¹ A. Brown, *The Rise and Fall of Communism*, Oxford 2011. 30.-31.; (dalje Brown 2011.)

² J. Paxton, *Leaders of Russia and the Soviet Union: From the Romanov Dynasty to Vladimir Putin*, London 2004., 99.(dalje Paxton 2004.)

državu i demokraciju.³ Upozoravao je na lažno zastupanje opće demokracije, jer je ona nemoguća ako je bazirana na sukobu dviju klasa, izrabljivanih i izrabljivaca. Prema njemu državna vlast bi trebala omogućiti sudjelovanje većini u donošenju odluka te bi bila pobrinula da se one izvrše. Drugi dio osiguranja demokracije provodio bi se kroz zajedništvo i uspješno vođenje državnog aparata. Ako vlast odbija prihvatiti želje i zahtijevanja većine onda dolazi do tlačenja i prijevara.⁴

Razlike u vizijama borbe za prava radnika i raspodjele vlasti doveli do šizme unutar partije te podjele na menjševike i boljševike. Potonjima, koje je vodio Lenjin ime je nosilo značenje *većina*. Brojna putovanja i politička aktivnost kulminirala su kada je na konferenciji 1912. godine podjela između boljševika i menjševika postala službena.⁵ Karl Kuatsky, češki teoretičar marksizma, kritizirao je Lenjina zbog korištenja termina *diktature proletarijata* jer je prema njemu Marx to rijetko koristio te da time izvrće njegovu izvorna misao. Kasnije su socijalisti poput Eduarda Bernstiena govorili da Lenjinovo organiziranje profesionalnih revolucionara nije put za demokraciju. One mogu biti opravdane ako nastaju u nedemokratskim društvima, ali će uvijek voditi ka fokusiranju moći u mali krug ljudi ili čak jedne osobe.⁶

Put u *zapečaćenom vlaku* i organiziranje oktobarske revolucije kasnije će prijeći u mitove sovjetske države. Upravo je nelegitimno preuzimanje vlasti uvelo dodatan strah, ali i odlučnost da se boljševici pod svaku cijenu zadrže na toj poziciji.⁷ Nadalje u *Staljin i Lenjin o sovjetskoj demokraciji* navedeno je da je Lenjin politički model diktature proletarijata izgradio na temelju iskustava i događaja iz revolucija 1905. i 1917. godine. Pojavio se novi tip države i demokracije, bez *buržoazije*. Stvorena je nova sovjetska demokracija, koja je funkcionira te je usmjerena protiv nje. Ti uvjeti su omogućili radničko oslobođenje te su država i demokracija prestali biti dostupni samo bogatom sloju već su svi mogli prisustvovati. Time su postavljeni temelji ideala socijalizma.⁸ Prema tome sovjetska demokracije nije suprotnost kapitalističkoj, već predstavlja njezin najveći stupanj jer zastupa interese većine. Uz pomoć socijalizma dogodit će se i brisanje svih nepravdi poput eksploatacije, ropstva i nasilja. Lenjin je rekao da politika, sloboda, jednakost i demokracija moraju uzimati u obzir na koga se odnose jer osoba koja propagira to bez pažnje prema radnicima je najveći neprijatelj društva.⁹

---

³ M. Harlamov, *Staljin i Lenjin o sovjetskoj demokraciji*, Zagreb.1946., 7. (dalje Harlamov 1946.)

⁴ Harlamov 1946., 8.-9.

⁵ Paxton 2004., 100.

⁶ Brown 2011., 52.

⁷ Paxton 2004., 101.

⁸ Harlamov 1946., 18.-19.

⁹ Harlamov 1946., 17.

Kritizirao je *buržoasku* vlast zbog stavljanja brojnih prepreka kako bi onemogućila sudjelovanje *masa* u izgradnji države. Sovjetska demokracija je predstavljena kao suprotnost jer je njezino glavno poslanje da uključi što više sudionika u demokratski proces. Prema Lenjinu samo svjesni i aktivni radnici mogu graditi komunizam i dovesti do procvata.¹⁰

Lenjin je imao drukčije stavove od Marxa u pogledu stadija razvoja komunizma. Dok je potonji smatrao da je riječ o prirodnom procesu koji je neizbježan, Lenjin je tvrdio da je prvi stupanj *socijalizam*, a drugi *komunizam*. U drugom stadiju uz pomoć jednakosti i slobode nestat će razlika između intelektualnog i fizičkog rada. S nestankom siromaštva nestat će i problema koji uzrokuju nemire pa samim time stvaraju nužnost za postojanje državnih struktura. Dakle, iako je pomalo odmakao od Marxa i dalje je kao konačan stupanj vidio nestanak države i uspostavljanje utopije.¹¹

S tim temeljima svi kasniji sovjetski lideri tvrdili su da slijede nepogrješivu, znanstveno osnovanu ideologiju. Američki povjesničar Bruce F. Pauley tvrdi da je marksizam dodatno iskrivljen u pogledu stvaranja komunističke utopije, jer Marx o tome nije pisao.¹² Jedino što je rekao da će u budućnosti proizvodnja biti podijeljena u vlasništvu svih, što bi onemogućilo eksploataciju među klasama, pa samim time i sukobe. Preuzeta su pak neprovjerena vjerovanja o ponašanjima raznih socijalnih skupina te je svaka kasnija rasprava u javnosti o promjeni stavova prema njima bila zabranjena. Lenjin također nije htio čekati da do revolucije dođe prirodnim putem, te se povezao sa seljacima, nešto od čega je Marx zazirao.¹³ Na Lenjina je puno veći utjecaj ostavio ruski pisac sredine 19. stoljeća Nikolai Chernyshevsky. Njegovo djelo *Što da se radi?* inspiriralo je generaciju ruskih socijalista i revolucionara, uključujući i Lenjina. Može se reći da je upravo njegov utjecaj donio dokinuo pasivnost Marxove teorije te potakao snažnu političku aktivnost neovisno o spremnosti društva na promjene.¹⁴

Uvjeren u nesposobnost proletarijata da se sam izbori za svoja prava bio je glavni razlog inzistiranja na uskoj grupi profesionalnih revolucionara. Ali time je došlo do isključivanja volje većine u vlasti te se upravljanje državom prepušta uskoj eliti sklonoj zavjerama i autoritarnosti, što je zapravo bila odlika prijašnjih političkih elita.¹⁵ Također time su pobijeni stavovi koje su navedeni unutar *Staljin i Lenjin o sovjetskoj demokraciji* po pitanju

---

¹⁰ Harlamov 1946., 21.-22.

¹¹ Brown 2011., 56.

¹² B. F. Pauley, *Hitler, Stalin, and Mussolini: Totalitarianism in the Twentieth Century*, Oxford, 2015., 4. (dalje Pauley 2015.)

¹³ Pauley 2015., 5.

¹⁴ L. T. Lih, *Lenin Rediscovered: What Is to Be Done? in Context*, Boston, 2006., 562.

¹⁵ Pauley 2015., 5.

sudjelovanja *masa*. Lenjin nije trpio pluralizam vlasti, te je to u konačnici dovelo do jednodimenzionalnosti unutar države koji je kao posljedicu imao koncentriranje moći u jednoj točki ili osobi.¹⁶ Smjerovi koje je utvrđivao bile su uvelike određeni situacijom u kojoj su se partija i država nalazile. Tako je primjerice Nova ekonomska politika (NEP) predstavljala kompromis između kapitalizma i komunizma, te je donijela zlatno doba seljacima, ali je bila loše primljena kod većine boljševika. Lenjin je bio ranjen u atentatu 1918. godine te je to dovelo do pogoršanja zdravlja. Uspio je ograničeno sudjelovati u organiziranju Ustava 1924. ali je umro iste godine.¹⁷

---

¹⁶ Brown 2011., 57.

¹⁷ Paxton 2004., 102.

1.2. Temelji sovjetske države

Lenjin je nakon osvajanja vlasti vjerovao u svjetsku revoluciju te je zbog toga pristao na teške uvjete mira u Brest-Litovsku.¹⁸ Nepovoljan mir i demobilizacija s uspostavljanjem Crvene armije išli su s Dekretima o miru i zemlji. Prvi je doveo do pojave niza odcjepljenja potaknutih također pravom na samoodređenje. Dekret o zemlji započeo je s konfisciranjem zemlje bogatijih i povlaštenijih članova društva. Potom je izbio građanski rat u kojem nalazimo brojne klice sukoba koje će izaći na vidjelo u kasnijim godinama. Borba na selu dovela je do sukoba između bogatog i siromašnog seljaka. Također njihova neodlučnost pri odabiru strane dovela je do dodatnog prijezira od strane boljševika. Bivši carski oficiri regrutirani su u vojsku, a kao kontrola postavljeni su im boljševički komesari. Nepovjerenje u vlastite časnike kasnije će također imati značajan odjek u tridesetima.¹⁹ Sverusko izvanredno povjerenstvo za protiv kontrarevolucije i sabotaže (Čeka) provodilo je Crveni teror koji je postavio temelje za daljnji razvoj represivnog aparata koji će doživjeti brojne preobrazbe tijekom postojanja SSSR-a. Ovdje su se ujedno pojavili i najrigidniji smjerovi unutar vladajuće nomenklature. Pobjeda 1922. godine došla je zbog briljantnosti Leva Davidovicha Bronsteina, poznatijeg pod nadimkom Trotsky, dok je Staljin igrao sve veću ulogu unutar birokratskog aparata.²⁰

Osvajanje vlasti osiguravano je jednostranačjem i željeznom disciplinom boljševika. Oni su se zbog načina na koji su došli na vlast, neprestanog osjećaja da su u manjini, ali i vanjskih prijetnji uvijek bojali mogućeg prevrata. Crveni teror i Čeka samo su zapravo su posljedica ugroženosti boljševika. Frakcije su zabranjene već na Desetom partijskom kongresu 1921.godine.²¹ Lenjin je uveo *generalnu liniju* te je predstavio frakcionaštvo kao neprijatelja ujedinenosti partije. Prva frakcija koja se našla na udaru bila je Radnička opozicija Alexandera Shlyapnikova.²² Istaknutiji disidenti mogli su biti smijenjeni, deportirani ili prognani. Sa Staljinom borba s unutarnjom opozicijom dobiti će novu dimenziju s uvođenjem smaknuća čak i najistaknutijih članova partije jer će je on izjednačiti s izdajom.²³

---

¹⁸ Pauley 2015., 17.

¹⁹ Brown 2011., 53.

²⁰ Brown 2011., 55.

²¹ J. Arch Getty; V. Naumov, *The road to terror: Stalin and Self-Destruction of the Bolsheviks 1932.-1939.* Boston, 1999., 34. (dalje Getty; Numanov 1999.)

²² Brown 2011., 58.

²³ Pauley 2015., 6.

Pobuna mornara u Kronstadtu primjer je posljedica manjka legalnosti boljševičke vlasti. Iako su od strane propagande pobunjenici prikazani kao podupiratelji starog režima, njihova borba je zapravo u suštini bila demokratska. Tražen je reizbor sovjeta kroz tajno glasovanje, slobodu govora i okupljanja, slobodnu trgovinu i jednaku dostupnost hrane. Kao što je već navedeno vlast nije trpjela neslaganje i pluralizam te je pobuna naglo ugušena, ali greške su priznate. Manjak široke potpore i legalnosti biti će stalna boljka boljševičke vlasti, te će se,unatoč brojnim pokušajima, ona u konačnici uvijek poslužiti silom.²⁴ Prema Pauleyu glavni cilj boljševika bio je iskorijeniti ruski nerad, neefikasnost i zaostalost. No, kaže da su Lenjin i Staljin u potpunosti podbacili u svome zadatku te su jedino uspjeli zatomiti kreativnost, zagaditi okoliš te naposljetku zaostati za Zapadom.²⁵

Lenjin bio dovoljno pragmatičan da vlast dijeli s Vijećem narodnih komesara (*Sovnarkom*), ali disciplina i mesijanstvo koju je unio u partiju naposljetku je dovela do koncentriranja moći u partijskim aparatima. Država je bila vođena partijskom diktaturom unatoč tome što je vlast tvrdila da je zapravo riječ o diktaturi proletarijata, te se čak nazivala demokratskom, poglavito nakon Ustava 1936. godine. No, moć ni odlučivanje nisu ne nalazili niti u jednom od klasičnih državnih tijela. Budući da razvijeno radništvo nije postojalo u ranim godinama SSSR-a, partijska vlast poslužila je kao zamjena za proletersku dok se nije stvorio proletarijat. Kada je konačno razvijen, zadržali su vlast pod iluzijom dobrovoljnog zastupanja te s jasnom mesijanskom vizijom.²⁶ Lenjinova vlast ne proziva se totalitarnom, jer joj se kao izlika navode građanski rat i vanjske prijetnje. Ipak, ako tome pribrojimo već spomenutu zabranu frakcionaštva i pluralizma kao i kontrole nad partijom, možemo reći da je postavio temelje za izgradnju diktature. Pred kraj života htio je zamijeniti svoju upravu kolektivnim vodstvom, ali tada je već bilo kasno.²⁷

Rusko Carstvo je s Otomanskim i Austro-Ugarskom Monarhijom do Prvog svjetskog rata bilo smatrano *tamnicom naroda*. S mnoštvom naroda različitih kultura i vjera, postojala je i sve snažnija pojava velikoruzisma. To se najbolje vidi na primjeru Finske koja je do osamdesetih godina 19. stoljeća bila privržena caru, a poslije uvođenja rusifikacije započinje s otporom.²⁸ Rusko Carstvo ujedno je i nosilo povijesni legitimitet koji su dobili preko vjere. Nakon pada Bizanta, Moskva dobiva titulu trećeg Rima te postaje jedino sjedište ortodoksne

---

²⁴ Brown 2011., 58.

²⁵ Pauley 2015., Preface XV

²⁶ Brown 2011., 61.-62.

²⁷ Pauley 2015., 18.-20.

²⁸ E. J. Hobsbawn, *Nacije i nacionalizam*, Zagreb 1993 95. (dalje Hobsbawn 1993.)

vjere. Time je ona dobila određen stupanj *svetosti* i svjetskoga legitimiteta.²⁹ Vernon V. Aspaturian, američki politolog ruskog podrijetla, tvrdio je da se sovjetski režim u početku suočio sa svim boljkama koje je prijašnja carska vlast i ekspanzija donijela.³⁰ Osim spomenute Finske, brojne nacionalne manjine revoltirane represijom i prisilnom rusifikacijom otpočele su s pobunama i zahtjevima za autonomijom. Režim se u početku opirao uvođenju promjena poput prava na samoodređenje ili stvaranja federacije koji je dopuštao unutarnju organizaciju, ali je naposljetku je bio prisiljen prividno popustiti. Neslaganje s duhom marksizma bilo je očito jer se očekivala nadnacionalna centralizirana država. Također Aspaturian smatra da pravo na samoodređenje i federacija predstavljaju dva polariteta.³¹

Pitanje samostalnosti naroda uhvatilo je zamah zbog promoviranja prava na samoodređenje od strane američkog predsjednika Wilsona na kraju Prvog svjetskoga rata. Lenjin je pravo na nacionalno samoodređenje prihvatio još 1903. te je pravo na odcjepljenje postalo glavna točka boljševičke partije.³² Prema boljševicima ono se ticalo društvene transformacije, politike i tehnologije. U skladu s time da bi nacija mogla nazivati takvom treba biti na određenom civilizacijskome stupnju. Tek narodi koji imaju obrazovanu većinu s razvijenom ekonomskom i administrativnom podlogom mogu stvoriti naciju.³³ Lenjin je oko ovih pitanja nastupio s visokom razinom delikatnosti jer su mu postojale brojne opasnosti. Osim očite vanjske prijetnje postojale su i one unutarnje. Lenjin je inzistirao na prestanku ugnjetavanja malih naroda. Ovo se nije odnosilo samo na manjine unutar Rusije već je bilo usmjereno i prema kolonijalnim zemljama.³⁴ U svojoj knjizi *Imperijalizam: najviši stupanj kapitalizma* Lenjin tvrdi kako mala skupina razvijenih država *naoružana do zuba* drži okovanim ostatak svijeta. U ovakvom sistemu imperijalističke države trguju dijelovima svijeta u kojemu narodi mijenjaju svoje *vlasnike* ovisno o hirovima kapitalizma.³⁵

Manjim nacijama trebao se kroz federativni model omogućiti razvitak i socijalna revolucija. Inzistirao je na zabrani odcjepljenja i njihove eventualne nezavisnosti. Kao glavne razloge navodi naglu izloženost naivnih naroda korporacijama i imperijalističkim silama koje bi od njih naposljetku pretvorili u kolonijalne zemlje pod krinkom demokracije.³⁶ Ciljevi ovog

---

²⁹ Hobsbawn 1993., 49.

³⁰ V. V. Aspaturian., *The Theory and Practice of Soviet Federalism*, „The Journal of Politics“, , br. 1., 12/1950., 20. (dalje Aspaturian 1950.)

³¹ Aspaturian 1950., 20.

³² Aspaturian 1950., 21.

³³ Hobsbawn 1993., 12.

³⁴ V. I. Lenjin, *Socijalistička revolucija i pravo nacija na samoodređenje. Rezultati diskusije o samoodređenju*, prev. Z. Tkalec, Zagreb 1950., 10. (dalje Lenjin 1950.)

³⁵ V. I. Lenin, *Imperialism: The Highest Form of Capitalism*, prev. Doug Lorimer, Sidney 1999., 83.

³⁶ Lenjin 1950., 10.

poteza bili su višestruki. Htjelo se uvjeriti ostale nacionalnosti da boljševici ne predstavljaju novu velikorusku stranku. Također se pristajanjem uz pravo na samoodređenje ciljalo na slabljenje *buržoaskih* i nacionalističkih pokreta. Time su stvoreni temelji za privlačenje neruskih intelektualaca i pokreta u boljševičku partiju. Tako se pokušalo pomiriti prijašnju dominantnu rusku nacionalnost s dotada ugnjetavanim manjinama. Aspaturian tvrdi da ovo ne znači da je Lenjin napustio marksizam ili internacionalizam, već da se pokazao snalažljivim u problematičnim trenucima te je vješto manipulirao političkim kretanjima u svoju korist.³⁷

Lenjinu su najveću prijetnju predstavljale , kao što je već navedeno, imperijalističke snage. Pri tome je on mislio i na prijetnje unutar države. Naime, iako je priznavao superiornost ruske kulture, uvijek je pazio da ona ne zauzme dominantni oblik u novouređenoj državi. Stalno je pazio na bilo kakvu pojavu šovinizma i nacionalizma čak i unutar vlastitih redova. Smatrao je da države koje ugnjetavaju narode oko sebe su zapravo najobičniji primjer šovinizma. Rusiju je stavljao u skupinu država gdje se *buržoazija* tek nedavno pojavila i otpočela s imperijalističkim težnjama. Zbog toga vidi potrebu izjednačavanja i spajanja klasne borbe ruskih i radnika drugih narodnosti.³⁸ On je zapravo iziskivao balans između velikorusa i ostalih naroda u SSSR-u, a taj broj činio je preko 50% ukupnog stanovništva.³⁹ Prvi bi pružali zaštitu od imperijalističkih agresora, dok bi drugi služili kao *osigurač* da ne dođe do ispoljavanja imperijalizma unutar države. S vremenom, prema njemu, federacija bi postala samo formalna jer bi se razlike između naroda istopile kada bi svi došli na određen stupanj socijalističke revolucije.⁴⁰

Privremeno oslobađanje nacionalizama dovelo je do niza odcjepljivanja koji su bili prihvaćeni ovisno o njezinom karakteru. Države poput Poljske, Finske, Ukrajine i Gruzije bez problema su se odcijepile, jer se smatralo da će uskoro biti sovjetizirane. Drugi pokreti, primjerice oni velikoruskog karaktera bili su nasilno gušeni. Nestabilnosti tijekom građanskog rata i kasnije doveli su do reapsorpcije većine odcijepljenih država uz pomoć Crvene armije i lokalnih sovjetskih režima.⁴¹ No, nekontrolirano pravo na samoodređenje i odcjepljenje predstavljalo je stalnu opasnost za stabilnost sovjetskog režima. Dok je u revoluciji ovaj stav bio koristan, sada je sve više postajao opterećenje. Pri tome se sovjetsko vodstvo poslužilo stvaranjem federacije prihvaćanjem Ustava 1924. godine, što se kosilo s marksizmom. Štoviše

---

³⁷ Aspaturian 1950., 22.

³⁸ Lenjin 1950., 15.

³⁹ Lenjin 1950., 11.

⁴⁰ Lenjin 1950., 11.

⁴¹ Aspaturian 1950., 23-24.

čak ni Lenjin nije bio zadovoljan s rezultatom. Kako bi se pomirili stavovi, federalizam je apsorbirao samoodređenje te je predstavljen kao korak prema demokratskom centralizmu.⁴² Uz pomoć takve politike uspješno je spriječeno daljnje dijeljenje te je sovjetska vlast počela sklapati sporazume s već formiranim državama koji će kasnije rezultirati stvaranjem SSSR-a.⁴³

---

⁴² Aspaturian 1950., 25.

⁴³ Aspaturian 1950., 26.

1.3. Ustav iz 1924. godine

Povjesničar Ulf Schmid piše da se ustavi nisu samo zakonodavni tekstovi već u sebi imaju izraženu ideologiju promiješanu zanimljivom radnjom i glumcima.⁴⁴ Zbog toga Lenjinov Ustav iz 1924. godine naziva dramom, dok Staljinov iz 1936. godine proziva bajkom. Svaki od njih služio je kao kulturna baza u trenucima krize ideologije, kao i utopijski projekt koji se razvijao prema potrebama društva te je time osiguravao odanost građana državi. Tako je Ustav iz 1924. godine bio fokusiran na revoluciju, a Staljinov iz 1936. godine predstavlja konsolidaciju.⁴⁵

Početke formalnog stvaranja saveza vidimo u prosincu 1922. godine, nakon sklapanja Ugovora o Uniji. SSSR je u svom službenom obliku formiran prihvatanjem ustava trideset i prvog siječnja 1924. godine na Dvanaestom partijskom kongresu nakon dogovora između četiri republike: Ruske Sovjetske Federativne Socijalističke Republike (RSFSR), Ukrajinske, Bjeloruske te Transkavkaske Republike (Armenija, Azerbajdžan, Gruzija).⁴⁶

Na kongresu su odbačene konfederacija i visoko centralizirana federalizacija. Osigurana je jednakost između četiri konstituirajuća člana te je obećano da će republike imati visoku samostalnost u financijama kako bi im se olakšao nadzor nad ekonomijom, administracijom i kulturom. Pitanje samoodređenja riješeno je u članku 4., koji je dopustio pravo na slobodno odcjepljenje iz Saveza. No, to je efektivno poništeno dva članka kasnije, prema kojemu je svaka republika imala pravo na veto ukoliko bi se netko pozvao na amandman članka 4. Staljin je 1923. godine priznao da postoje elementi nezavisnosti unutar republika, ali da je pitanje odcjepljenja više skolastičko nego stvarno. To je dodatna potvrda iluzije *dobrovoljnog* saveza među republikama.⁴⁷ Glavni razlog nastanka Ustava iz 1924. godine bio je ustavno priznanje SSSR-a kao i dogovor oko raspodjele moći između savezne i republičke razine. Ustav se u suštini sastojao od dvaju dijelova. Ugovor o osnivanju SSSR-a sastojao se od jedanaest poglavlja te se ticao uspostavljanja i raspodjele moći unutar novih struktura. Za razliku od kasnijih, Ustav iz 1924. godine nije sadržavao socijalnu presliku

---

⁴⁴ U. Schmid, *Constitution and narrative: peculiarities of rhetoric and genre in the foundational laws of the USSR and the Russian federation*, *Studies in East European Thought*, br. 3-4, 62/2010., 431. (dalje Schmid 2010.)

⁴⁵ Schmid 2010., 431.

⁴⁶ J. N. Hazard, *The Federal Organization of USSR*, *Russian Review*, br. 2, 3/1944., 23. (dalje Hazard 1944.)

⁴⁷ Aspaturian 1950., 27.

društva niti je davao osiguranja i dužnosti građanima i lokalnoj upravi. Upravo će republički ustavi, koji će biti izdani godinu dana kasnije, poslužiti kao nadopuna na savezni ustav.⁴⁸

Kako bi se osigurala prava i drugim narodnostima stvoreni su novi organi vlasti. Prema Ustavu iz 1924. godine SSSR je bio parlamentarna država koja je vršila izbore na temelju posrednih i neposrednih izbora. Pri tome narod je glasao za Kongres Sovjeta SSSR-a, koji bi potom birao delegate za Centralni izvršni komitet. Njihova brojka varirala je između 500 i 600 članova koji su bili podijeljeni u dva doma.⁴⁹ Prvi je bio Vijeće nacionalnosti koji se sastojao od predstavnika četiriju republika u jednakom broju, dok su ostale narodnosti dobile broj članova koji je bio proporcionalan njihovoj veličini. Drugo odjeljenje bio je Vijeće sovjeta koji je uz predsjedavatelja imao četiri zamjenika koji su dolazili iz svake republike kako bi se osiguralo jednako sudjelovanje u izvršnoj vlasti.⁵⁰ Kongres je također bio zadužen za biranje Prezidija te Vijeća narodnih komesara. Predsjednik prvog automatski bi postao predsjednikom države, dok je dok je potonji bio postavljen za premjera.⁵¹

Komesarijati su bili podijeljeni u dvije kategorije: savezni i republički. Prvi su imali nadzor nad vojskom, vanjskom politikom i trgovinom i komunikacijom, što je uključivalo pošte i telegrafe. Iz glavnog grada Saveza slane su zapovjedi regionalnim uredima bez potrebe za konzultacijom s republičkim organima.⁵² Savezni organi te su služili kao arbitar u rješavanju sporova između republika. Također preuzeli su dužnost nadzora fiskalne politike, od kovanja novca do uvođenja jedinstvenih mjera i težine te odgovornost za poštansku službu. S ovim došlo je i do uvođenja sovjetskog državljanstva. Uz to savezni organi su dobili punu kontrolu nad republičkim ekonomijama što im je omogućilo davanje generalnih smjernica istima. Pri tome se misli na gospodarenje sa zemljom, vodom, rudama, šumama kao i transport i izvoz.⁵³

Potonji komesarijati odgovarali su republikama i centralnom komesarijatu koji je stvoren od strane savezne vlade. Oni su imali jurisdikciju nad poljoprivredom, financijama, radom te su vršili inspekcije. Republike su zadržale nadzor nad tim komesarijatima, a povezanost s centralnim komesarijatom omogućavao je dobru koordiniranost. Također su postojali i komesarijati koji su bili isključivo pod nadzorom republika. Oni su se bavili

---

⁴⁸ T. O. Kuznetsova; E. A. Kremyanskaya; I. A. Rakitskaya, *Russian Constitutional Law* Cambridge, 2014. 6-7. (dalje Kuznetsova; Kremyanskaya; Rakitskaya 2014.)

⁴⁹ Overy 2005., 61.

⁵⁰ Aspaturian 1950., 28.

⁵¹ Overy 2005., 61.

⁵² Hazard 1944., 24

⁵³ Hazard 1944., 24

edukacijom, socijalnim programima i razvojem lokalne ekonomije. Republike su po tim pitanjima mogle raditi što su htjele, ako se to nije kosilo sa saveznim planom.⁵⁴ No, prema članku 1. federativna vlast imala je pravo sama procijeniti koji ekonomski interesi pripadaju njoj, a koji idu republikama. Moć koja je proizlazila iz saveznih komesarijata omogućila je vlasti postupno smanjivanje prava republikama.⁵⁵

Dok su bile unutar SSSR republike su se morale prilagođavati promjenama u ustavu i zakonima koju je donijelo savezno tijelo. Kod financija, republički budžet bio je inkorporiran unutar federalnog, te je svaka promjena u porezima morala biti odobrena od strane savezne vlade. Po pitanju zakona, federacija je uvela promjene unutar zakonodavstva, ali je njegovo provođenje odudaralo kod svake republike. Povelja s pravima ostala je u rukama republičkih vlasti te se savezna vlada nije radila nikakve promjene na tom području.⁵⁶

S uspostavljanjem ustava vrhovni sud SSSR-a dobio je velike ovlasti i utjecaj. Tijelo je imalo mogućnost pregledati bilo koje rješenje republičkih vrhovnih sudova ukoliko bi to od njih tražio prokurator Saveza.⁵⁷ Ali savezne republike su unatoč tome zadržale visoku autonomiju u pravosuđu. Naime, Vrhovni sud nije bio integriran kao najviša instanca u državi te nije mogao nadgledati presude republičkih sudova niti im nametati svoju odluku bez podrške drugih organa vlasti. Također, prokurator Sovjetskog Saveza nije imalo nadzor nad republičkima koja su u to vrijeme bila više vezana uz komesarijate pravde.⁵⁸

Ustav iz 1924. godine baziran je na revolucionarnim temeljima te ga taj utjecaj prožima kroz čitav tekst. Prema njemu svijet je polariziran na dva tabora, socijalizma i kapitalizma, dobra i zla. U borbi protiv *buržoazije* dopuštene su najstrože mjere kako bi se obranili o svih prijetnji. Militaristički i autoritativan pristup pomiješan s ideološkim fanatizmom doveo je do procjepa koji će ostati trajan u sovjetskoj misli. Razvio se stav prema kojemu je neprijatelj toliko jak da su dopuštene sve mjere, ali s druge strane taj isti protivnik nije u stanju slomiti sovjetski režim. Upravo je ova oprečna misao dovela do brojnih proizvoljnih odluka koje će imati dugoročne posljedice. Ustav je povukao paralelu s francuskom revolucijom. Kao što ona započinje svoj tekst s Deklaracijom o pravima čovjeka,

---

⁵⁴ Hazard 1944., 25

⁵⁵ Aspaturian 29.

⁵⁶ Hazard 1944., 24

⁵⁷ Hazard 1944., 25

⁵⁸ J. Arch Getty., *State and Society Under Stalin: Constitutions and Elections in the 1930s*, Slavic Review, br. 1, 50/1991. 20.(dalje Getty 1991.)

tako ustav sadrži *Deklaraciju o pravima radnih i eksploatiranih ljudi*. Ova zakonska zaštita omogućila je progon svih građana za koje je smatrala da ne spadaju u tu skupinu.⁵⁹

Ovaj ustav također je bio mučen raskorakom između državnog i internacionalnog duha. Zadržana je marksistička definicija prema kojoj je ovo samo prijelazni dio dok se ne ostvari pobjeda socijalizma. Dok borba traje trenutačna država trebala bi poslužiti kao utvrda protiv imperijalističkih sila. Još uvijek se snažno vjerovalo u skorašnju svjetsku revoluciju te je ustav trebao poslužiti kao poruka ohrabrenja koja će potaknuti radnike na pobunu. Internacionalni stav vidi se i kroz ustavno obećanje da svi strani radnici koji rade u Sovjetskom Savezu imaju pravo na državljanstvo. Njima je zadana dužnost da provedu revoluciju u svojim državama te da se pripoje SSSR-u. Lenjin je rekao da je riječ *sovjet* univerzalna te da će ustav biti preveden na sve jezike.⁶⁰

Želja za usporednim promicanjem centralnog planiranja i promicanja narodnog samoodređenja, koji su bili pomalo kontradiktorni, doveli su do povećanja broja republika do 1936. godine na jedanaest. Iako je RSFSR smanjio svoj teritorij, pojačana centralizacija omogućila je povećanje političke i ekonomske moći Moskve. To je dodatno došlo do izražaja kada su od prijašnjih šest komesarijata samo dva ostala u ovlastima republika. Prvi je bio socijalna zaštita, a drugi obrazovanje iz kojeg je bio isključen najviši stupanj. Komesarijat poljoprivrede bio je prvi koji je iz republičkih ruku uzdignut u savezni komesarijat početkom 1929. godine u sklopu prve petoljetke. Nedugom poslije toga ista sudbina je zahvatila i unutarnje poslove, a potom i ostale komesarijate.⁶¹

---

⁵⁹ Schmid 2010., 433.-434.

⁶⁰ Schmid 2010., 435.

⁶¹ Asaturian 1950., 30.

2. Lenjinova smrt i uspon nomenklature

2.1. Razvoj Staljinove misli

Staljin je odrastao na rubu Ruskoga Carstva, na području koje je bilo ispremiješano ideološkim, rasnim i kulturnim sukobima. Nagli dolazak industrijalizacije i širenje marksizma donijelo je novu dimenziju napetosti i netrpeljivosti.⁶² Staljin nikada nije bježao od svoga porijekla, dapače često se njime koristio kako bi stvari doveo pod svoj mlin. Nije se smatrao Europljaninom, već Azijatom koji je rusificiran. Čak su ga i njegovi protivnici, jasno s porugom, tako nazivali. Nikolai Bukharin je u kasnijim sukobima išao toliko daleko da ga je i prozvao novim Džingis kanom, ali to je bilo više usmjereno prema njegovoj despotskom načinu vladanja.⁶³ Staljinova mladost pokazuje jednaku nestalnost kao i njegova politika kasnije. Iako je bio Gruzijac nije privilegirao svoju matičnu državu, ali uz to nikad nije u potpunosti pristao uz rusizam. Također njegovu klasu je isto teško odrediti, jer nije bio ni radnik ni intelektualac.⁶⁴ Važno je napomenuti da je imao izuzetno pamćenje te da je bio načitan. Odgoj u sjemeništu pretvorio ga je u osobu koja je cijenila liturgiju i dogmatičnost, što je kasnije primijenio na marksizam-lenjinizam. Patio je od brojnih fizičkih mana te je za razliku od ostalih diktatora izbjegavao bliske javne nastupe. Svoju tešku narav uspješno je skrivao ispod sloja lažne skromnosti i blagosti te je kasnije uspješno zračio samopouzdanjem i mudrošću.⁶⁵

Njegov nadimak vuče porijeklo od riječi čelik, iako je tijekom života imao brojne nadimke. Staljin je 1922. godine postao generalni sekretar Centralnog komiteta (CK) komunističke partije, a do svoje smrti promijenio je niz drugih titula. Svoju malu ulogu u građanskom ratu kasnije je prekrojio suzbivši Trotskya te se pokušao izjednačiti s Lenjinom. Kao što je već rečeno imao je široko znanje, te je uskoro uspio monopolizirati tumačenje marksizma i lenjinizma. Također uveo je kult ličnosti Lenjina, preimenovavši Petrograd u Lenjingrad te mumificirajući njegovo tijelo. Prema Pauleyu Lenjin je zazirao od bilo kakvog oblika kulta ličnosti. Pravi početak Staljinovog kulta pronalazimo 1929. godine kada su novine tiskale stotine *spontanih* pisama građana u koji su ga slavili. Uz to uskoro se njegovo ime našlo u himni SSSR-a. Naposljetku stvorena je slika sveznajućeg, dobroćudnog i svemoćnog vođe, što ga je dodatno približilo carističkom obliku vlasti, kao i potvrdilo

---

⁶² S. S. Montefiore, *Mladi Staljin*, Zagreb 2010., 105. (dalje Montefiore 2010.)

⁶³ S. Davies; J. Harris, *Stalin: A New History*, Cambridge 2005., 18. (dalje Davies; Harris 2005.)

⁶⁴ Pauley 2015., 52.

⁶⁵ Pauley 2015., 53.

totalitarizam.⁶⁶ Staljin je navodno bio izrazito umišljen te je žudio za pozornošću. Izgrađivanje njegovog kulta ličnosti vidimo kod prekrojavanja njegovog djelovanja u građanskom ratu. Povijesni udžbenici su uveličavali njegovu ulogu, te su izdavani članci u kojima se naglašavala važnost bitke kod Caricina 1918. godine u kojoj je Staljin sudjelovao. Grad je kasnije počeo nositi njegovo ime, Staljingrad. Prema ovome Staljin se odnosio donekle skromno, ističući važnost Centralnog komiteta i partije ispred sebe. Ujedno je i odbio preimenovanje Moskve u Staljinodar. Ipak nije sprječavao razvoj vlastitog kulta ličnosti te se tijekom tridesetih pojavila krilatica „*Staljin je Lenjin današnjice.*“.

Slika 3. Staljin na izornoj slici 1950. godine (Paxton 2004., str. 108.)

⁶⁷Od 1929. godine na njega se može gledati

kao na autokrata. Naime, brojna literatura proziva ga zbog ruskog nacionalizma, ksenofobije, antisemitizma.⁶⁸ Britanski politolog Archie Brown za Staljina kaže da je postupno razvio smjer sličan ruskom šovinizmu. Tijekom ranijih godina bio je ortodoksni lenjinist te se smatrao specijalistom za nacionalnosti. Divio se najčvršćim i najvećim ruskim carevima te je često na njih ukazivao kao na primjere. Staljin također nije se libio upotrijebiti teror protiv članova vlastite partije.⁶⁹

Staljinove rane godine označene su priklanjanjem gruzijskom nacionalizmu, ali je i poštivao rusku kulturu. Postao je članom tbilisijanskog odvojka ruske socijalističke demokratske radničke partije na njenom osnivanju 1898. godine.⁷⁰ Uskoro se povezuje sa širim komunističkim pokretom, te nakon šizme pristaje uz boljševičku struju. Staljin je još u *Pravdi* 1917. godine pozivao na *jedno zajedničko mišljenje i jedan zajednički put*. Očigledno

⁶⁶ Pauley 2015., 56.-58.

⁶⁷ R. Service, *Povijest suvremene Rusije: od carizma do 21. stoljeća*, Zagreb 2014. 215. (dalje Service 2014.)

⁶⁸ World Fascism: a historical encyclopedia Vol.2 Santa Barbara 2006. , 634. *Stalin , Iosif Vassaionovich, known as „Josef“ (real surname Dzhugashvili 1878.-1953.)* , A. Umland (dalje Umland 2006.)

⁶⁹ Brown 2011., 61.

⁷⁰ Umland 2006., 634.

je da se njegovo razmišljanje o disciplini i jedinstvu partije razvilo upravo između dvije revolucije.⁷¹

Dotada se približio austro-marksističkom pogledu prema kojemu su narodne zajednice bile put prema svjetskom komunizmu. Štoviše smatran je u partiji ekspertom za nacionalna pitanja te postaje i prvi komesar za narodnosti.^{72S} Još i prije dolaska na vlast pokazivao snažno neslaganje s vodstvom partije oko odnosa prema nacionalnim manjinama. Često je ulazio u debate s ostalim članovima što mu je u konačnici i ojačalo poziciju u vrijeme Lenjinove smrti.⁷³ Čak je sudjelovao u rangiranju narodnosti, u svrhu reorganizacije njih po saveznim republikama, autonomnim republikama i regijama te je slobodno stvarao i uništavao nacije ovisno o procjenama koje je dobivao iz institucija. Kasnije će u tridesetima upravo industrijalizacija staviti na prvo mjesto ruski proletarijat, a to je ujedno značilo i promicanje ruske kulture i vrlina.⁷⁴

Za Staljina se često smatralo da je koristio marksizam iz praktičnih razloga, kako bi osigurao vlast. Pri tome postoje optužbe da je originalne marksističke ideje zamijenio socijalnim konzervatizmom, nejednakošću i isticanjem ruskog nacionalizma. Ovu stavku pobija činjenica da se on koristio s marksističkom terminologijom čak i u svojim intimnim pismima. Dokaze za to pronalazimo u njegovoj korespondenciji s užim krugom, primjerice Vyacheslavom Molotovom. Također, u vlasništvu je imao veliki broj knjiga među kojima je većina bila marksističkog porijekla. Dakle, kao veliki čitatelj imao je više izvora iz kojih je vukao inspiraciju za svoje ideje. Ideje *revolucije odozgo* kao i *socijalizma u jednoj državi* pokazatelj su zapravo elastičnosti marksističke ideologije, koja je provoditeljima omogućavala različite načine primjene ovisno o situaciji u kojoj su se nalazili. Demokracija je već poprilično bila zagušena u Lenjinovo vrijeme, naročito s promicanjem sustava nomenklatura. Jedini novitet bio je Staljinovo inzistiranje na dogmatizaciji novostvorenih načela.⁷⁵ Osim toga našao se i pod velikim utjecajem ruske literature naročito pisaca Alexandera Pushkina i Lea Tolstoya koji su idealizirali gruzijski život. Ujedno je čitao i poznatije europske opuse koji su bili prevedeni na ruski. Vjerojatno se zbog toga Staljin odmakao od zaziranja prema ruskoj birokraciji i prevlašću koje je imala većina njegovih sunarodnjaka, te je taj osjećaj zamijenio divljenjem.⁷⁶

---

⁷¹ Overy 2005., 7.

⁷² Umland 2006., 635.

⁷³ Davies; Harris 2005., 6.

⁷⁴ Davies; Harris 2005., 55.

⁷⁵ Davies; Harris 2005., 12-13.

⁷⁶ Davies; Harris 2005., 21.

Neke narode je smatrao toliko inferiornima i opasnim da je naredio njihovo političko uništenje, među kojima su se našli Čečeni, Krimski Tatari, Nijemci, Židovi, Balgari itd. Većina ih je doživjela deportacije i progone, koji su se odvijali i poslije Drugog svjetskog rata. S druge strane Gruzija je doživjela najmanje intervencija od strane centralne vlasti, ali je to ujedno i značilo jači utjecaj regionalnog sekretara. Dapače, narodi koji su preživjeli sve njegove promjene nastavili su s razvojem kulture te se nije ulazilo u njihovo nacionalno obrazovanje. Dužnosnici iz takvih krajeva i dalje su dobivali promocije unutar republika, partije i saveza. Prema ovome vidimo da Staljin ipak držao do nekih glavnih stavki vezano za nacionalno pitanje kao i federalizma kojeg je nevoljko prihvatio u dvadesetima.⁷⁷ Staljin se pozvao na Manifest Komunističke partije prema kojemu bi novoosnovani SSSR trebao je biti *nacionalan u formi, ali socijalistički u sadržaju*. Iako je država postepeno postajala sve više centralizirana, federacija je omogućila razvoj narodnih kultura i jezika.⁷⁸

Opisi Staljinove ličnosti uvelike varira. Postoji verzija u kojoj je on mirni i staloženi predvodnik države kojemu bi prema američkom izaslaniku Josephu Davisu *dijete željelo sjesti na koljena*.. Druge strane poznata je verzija njega kao beskrupuloznog nasilnika i despota koji je terorom gušio opoziciju. Britanski povjesničar Richard Overy kaže da kod svih tih opisa treba uzeti u obzir vrijeme i situaciju u kojoj se Staljin nalazio.⁷⁹ Prema Overyu postoji mogućnost da je Staljin patio od kompleksa mesijanstva. Naime, nakon Lenjinove smrti on je sebe vidio kao jedinu osobu koja može održati revoluciju i socijalističku državu. Izjava tijekom građanskog rata da bi bio spreman uništiti 49% kako bi spasio 51%, zapravo je naznaka događaja koji će uslijediti. Kroz ovu izjavu mogu se objasniti svi potezi koje je provodio kao i neosjetljivost na patnje koji je njegov teror proizvodio.⁸⁰

Također, trebamo uzeti u obzir da se Staljin s marksizmom nije susreo u istim okolnostima kao primjerice, Lenjin. Kao što je već spomenuto, odrastao je u Gruziji, mjestu prepunom nacionalističkih, ideoloških i religioznih tenzija.⁸¹ Privlačile su ga i priče o herojima i braniteljima siromašnih, što je u skladu s njegovim nacionalističkim i populističkim idejama koje je kasnije zastupao. Zbog toga on je uvijek naginjao dobrovoljačkoj i romantičarskoj strani marksizma, naspram one koja se oslanjala na ekonomsku snagu. Istina, kao i svi boljševici koristio se s obje grane, ali je prednost uvijek davao masovnoj mobilizaciji, aktivnoj ulozi proletarijata. To ga je učinilo glavnom ličnosti u

---

⁷⁷ Davies; Harris 2005., 55.

⁷⁸ Brown 2011., 60.

⁷⁹ Overy 2005., 5.-6.

⁸⁰ Overy 2005., 13.

⁸¹ Montefiore 2010., 93.

vrijeme Kulturne revolucije. Također u kasnijim tridesetim godinama nastavio je s podupiranjem ideološke mobilizacije, ponajviše *stakhovište*, a kasnije i u vrijeme Velikog terora.⁸²

---

⁸² Davies; Harris 2005., 14.

2.2. Narodni komesarijat za nacionalnosti

Staljin dolazi na čelo Narodni komesarijat za nacionalnosti (*Narkomnats*) 1918. godine, ali tijekom predsjedavanja ne uspijeva konstantno sudjelovati u njegovom radu zbog građanskog rata. Na toj poziciji zadržao se sve do stvaranja SSSR-a 1924. godine. Upravo mu je ova pozicija, iako je često bio odsutan, pružila dragocjeno iskustvo i uvid u administrativne probleme kao i potencijal za daljnje širenje vlastite moći.⁸³

Narkomnats bio je smatran slabijim komesarijatom te je bio zadužen za 22% populacije RSFSR-a.⁸⁴ Dodatnu slabost donijelo je izdvajanje Bjelorusije, Ukrajine i Transkavkazije iz njihovog nadzora, budući da su one formalno bile nezavisne od RSFSR-a, te se njihovo zajedničko reguliranje provodilo kroz *Sovnarkom* i kroz Komesarijat za vanjske poslove. Ta pozicija bila je poprilično zanemariva naspram drugih koje je Staljin obnašao kao član Sekretarijata i Politbiroa, vođe Narodnog komesarijata radničkog i seljačkog inspektorata (*Rabkrin*) i njegovih zaduženja u Crvenoj armiji. Kao što će kasnije biti slučaj Staljin je svakodnevne poslove ostavljao sebi podređenim ljudima. Među njima najvažniji su bili Stanislav Pestkovskii i Semyon Dimanshtein.⁸⁵

Organiziranjem malog kolegija, koji se sastojao od pet članova, Staljin je smanjio krug suradnika te se s njima sastajao jednom mjesečno. Ovakvu praksu nastaviti će i u tridesetima. I dalje vodio glavnu ulogu kada su se donosile važne odluke i zaključci. Zasigurno je pedantno pratio što se odvija u komesarijatu, te je uvijek prisustvovao ceremonijama koje su ga stavljale u prvi plan. To mu je također omogućavalo da svoje pisane radove i ideje proširi među prisutnima. Oni su ga često pitali za savjete te je nerijetko morao intervenirati kod unutarnjih sukoba.⁸⁶

Njegovi govori i članci uvelike su utjecale na smjer kretanja rješenja nacionalnog pitanja. Već 1917. godine odbacivao je važnost prava na samoodređenje, govoreći da bi se ono trebalo porediti socijalizmu. To je dakako bilo problematično jer je Lenjin zagovarao pravo na samoodređenje naroda. Par godina kasnije odbacivao je mogućnost odcjepljenja graničnih pokrajine iz unije jer to ne bi bilo po volji naroda, kao iz centra, tako i iz periferije. Ipak unutar RSFSR podupirao je nerusku inicijativu u borbi protiv pojavljivanja velikorusizma. Za vrijeme razvoja politike proliferacije autonomnih republika i regija kao dijela RSFSR Staljin je promicao formiranje teritorijalnih autonomija.⁸⁷ Uz njegovu potporu

---

⁸³ Davies; Harris 2005., 45.

⁸⁴ Davies; Harris 2005., 46.

⁸⁵ Davies; Harris 2005., 46.

⁸⁶ Davies; Harris 2005., 55-56.

⁸⁷ Davies; Harris 2005., 47-48.

došlo je do formiranja Turkestanske i Baškirske Autonomne Republike, kao i izdvajanja Gorija kao autonomne regije. Budući da su se ove odluke provodile kroz Centralni komitet, Staljin je, uz povremenu Lenjinovu pomoć, bio glavni zagovornik provođenja autonomnih prava. Uz njihovu pomoć *Narkomnats*, koji je često bio zanemarivan od strane jačih komesarijata, bio je u stanju progurati svoju politiku.⁸⁸ Lenjin je davao potporu komesarijatu jer se njime služio kao bi ostvario demokratski pritisak na birokratski aparat.⁸⁹

Staljin je tijekom 1920. i 1921. godine pretvorio komesarijat u centar vlastite moći, koja mu je omogućila širenje utjecaja. Uz pomoć malog kolegija, smanjio je i utjecaj potkomesarijata koji su bili zaduženi za svaku naciju, čime je usredotočio moć i autoritet unutar komesarijata. Uz nikad provedenu uspostavu federalnih komiteta, cilj ovoga bio je nadzor unutarnjih poslova republika te izjednačavanje snaga s drugim komesarijatima. S time da kontrolu nad svime drži dakako Staljin.⁹⁰

Jedna od važnijih stavki u njegovim razmišljanjima bilo je pitanje nazadnosti neruskih naroda. U više govora i članaka isticao je potrebu da se granični narodi moraju podignuti na veću kulturološku razinu. Cilj je bio obrazovati autohtono stanovništvo, postaviti lokalne ljude bliske proletarijatu radi lakšeg upravljanja teritorijem i približavanja građana marksizmu.⁹¹

Termin *zaostalosti autohtonih naroda* prošao je na Desetom kongresu Ruske komunističke partije (RKP) i njime je postavljena superiornost ruskog proletarijata. Ovdje vidimo koliko do izražaja dolazi Staljinovo već spomenuto divljenje ruskoj kulturi. Staljin je znao da liberalna politika koja je bio postavljena tijekom građanskog rata neće potrajati, te da će se problematikom zaostalosti neruskih naroda trebati ozbiljno pozabaviti. Jačanje nativizacija ili autohtonosti ostvareno je kroz politiku koja se nazivala *korenizatsiya*. Cilj je bio da se neruski narodi izvuku iz svoje zaostalosti opismenjavanjem i upoznavanjem s vlastitom kulturom.⁹² Takva politika služila je kao sredstvo jednostavnog širenja socijalizma među nerusima s ubrzanim kulturnim, ekonomskim i političkim razvojem. Potom bi industrijalizacija preuzela glavnu ulogu, kao i internacionalizam.⁹³

Ovome stavu se Staljin vraća poglavito 1931. godine kada drži poznati govor u kojemu nazadnost uzdiže iznad odnosa unutar SSSR-a, te ga postavlja kao zaostalost

---

⁸⁸ Davies; Harris 2005., 57.

⁸⁹ Paxton 2004., 108.

⁹⁰ Davies; Harris 2005., 57.

⁹¹ Davies; Harris 2005., 49.

⁹² Davies; Harris 2005., 49.

⁹³ Davies; Harris 2005., 50.

Sovjetskog Saveza naspram Zapada. Ističe potrebu za sustizanjem stotina godina zaostalosti unutar deset godina. Uz to tada se počinje sve više oslanjati na ruski narod, nauštrb manjina.⁹⁴

Njegova pozicija dovodila ga je u stalan kontakt s komunistima s naglašenom nacionalnom orijentacijom. Izuzev republika poput Ukrajine ili država pod nadzorom *Kavbiruoa* (Gruzija, Armenija, Azerbajdžan), većina nacionalnosti bez određenog teritorija mogla se osloniti samo na *Narkomnats* kako bi se njihov glas čuo na vrhu vlasti. Staljin je tu imao ključnu ulogu jer je bio jedina osoba u komesarijatu koja je imala pristup stvarnim centrima moći, te je većina pokušaja bez njegove potpore propadala.⁹⁵

Također, njegovo nepovjerenje prema određenim članovima partije i narodima isto su proizašli iz razdoblja dok je bio na čelu komesarijata. Prvi primjer imamo kod baškirskog vođe Ahmeda Zeki Validova koji je u vrijeme građanskog rata promijenio strane usprkos početnoj potpori i privilegijama od strane Crvenih. Druga osoba koja je od izuzetne važnosti u ovom slučaju bio je Mirsaid Sultan-Galiev koji je bio najbitniji muslimanski nacionalni komunist. Afera je izbila 1923. godine kada je otkriveno da je on bio glavni akter urote koja je uključivala i nekomuniste van države s ciljem oslobođanja od sovjetske uprave i osnivanja panturske republike. Situacija je za Staljina bila još više nelagodna upravo iz razloga jer mu je on bio pokrovitelj te je Sultan-Galieva u početku branio od kritika. Staljin se u ovoj cijeloj situaciji našao poprilično ranjiv, ali ipak nije došlo do većeg napada na njega ni pokušaja uzurpiranja njegove pozicije.⁹⁶

Sve ovo ostavilo je traga na kasnijem Staljinovom djelovanju, poglavito u tridesetima. Nacionalna politika koja je nauštrb manjina poticala naglu industrijalizaciju bila je popraćena već spomenutim protjerivanjem naroda koji su bili politički opasni. U ovom slučaju za Staljina su to bili narodi koju prethodno sudjelovali u određenim urotama. Također cijeli sistem Velikog terora, u kojemu dolazi do čestog smjenjivanja osoblja, namještenih suđenja te progona proizlazi djelomično nesigurnosti koje je nastalo tijekom njegovog upravljanja *Narkomnatsom*. Čak i prije terora obračuni s nacionalnim komunistima bili su žestoki i bez izuzetaka, upravo zbog opasnosti od ponavljanja povijesti.⁹⁷

Ovaj događaj doveo je do kraha Staljinovog plana o pretvaranju *Narkomnatsa* u instrument svoje vlastite moći. S urotom došlo je i do žesćih neslaganja s Lenjinom oko uloge komesarijata unutar Saveza. On je spriječio Staljinovu želju da se autoritet komesarijata proširi na republike poput Ukrajine, Bjelorusije i transkavkavških zemalja bez ruske manjine.

---

⁹⁴ Davies; Harris 2005., 50.

⁹⁵ Davies; Harris 2005., 58.

⁹⁶ Davies; Harris 2005., 58-59.

⁹⁷ Davies; Harris 2005., 60.

Također je bio protiv inkorporiranja nekih republika unutar RSFSR-a. Time je zaustavio pretvaranje *Narkomnatsa* u bastion moći koji bi bio podupiran od strane Politbiroa i vođa republika s kojima je Staljin imao dobar odnos. Stvaranje federalnih struktura, s Vijećem narodnosti, ne samo da je zaustavilo širenje moći komesarijata već je i ugrozilo postojeće temelje. Postoji mogućnost da se Lenjin bojao širenja Staljinove moći poslije njegove smrti pa je zbog toga ojačao pozicije republika. Njihovi sukobi, o kojima ćemo više u idućem poglavlju, uz osipanje moći komesarijata, prisilili su Staljina da ojača svoju poziciju kao sekretar Centralnog komiteta i preko nje širi svoj utjecaj.⁹⁸

U konačnici ovaj period je zapravo formirao Staljinovo ponašanje u idućem desetljeću tijekom kojeg se on nastavio uplitati u nacionalna pitanja. Unatoč tome, nikada više nije osnivao slično upravno tijelo. Također, ovdje se isprofilirao kao jedan od najvažnijih figura Sovjetskog Saveza, kako u teoriji tako i u praksi. Ovaj period ga je poučio da više vremena posveti u prisvajanju ljudi na svoju stranu, ali sa stalnim nepovjerenjem prema istima. Zbog afere izgubio je povjerenje u ljude koji su se nalazili u komesarijatu te se počeo približavati onima koje je upoznao u vrijeme vojnih dužnosti. Propast institucije, ali uspjeh politike koju je komesarijat provodio pretvorio je Staljina u još odlučniju i nemilosrdniju osobu.⁹⁹

---

⁹⁸ Davies; Harris 2005., 59-61.

⁹⁹ Davies; Harris 2005., 62.

2.3. Staljin i suvremenici u dvadesetima

Staljina su oponenti često smatrali političkim nebitnim. Izvan boljševika bio je prozvan *sivom mrljom* od strane Nikolaia Suhanova, a ni suradnici u partiji nisu imali bolje mišljenje. Trotsky ga je smatrao *vodećim mediokritetom partije* dok je Lev Kamenev o ranim susretima s njim govorio s prijezirom. Čak je i Lenjin tvrdio da je postavljen na političku poziciju jer ona sama nije zahtijevala veliku inteligenciju. Njegovo ponašanje samo je pridonosilo tom imidžu. Naime bio je slab govornik, koji je često mucao te nije imao potrebu isticati ni intelektualno nadmetati. No, to je bila samo fasada jer je se iza te prividne plahosti skrivala osoba koja je pomno motrila balans moći. Staljin je zapravo bio izrazito načitan i organiziran čovjek. Potonja vrlina će mu upravo biti presudna u usponu na čelo boljševika. Unatoč svemu tome nije bio intelektualac poput Lenjina, Trotskya ili Bukharina te mu je prvi potkraj života ponajviše zamjerao manjak manira.¹⁰⁰ Zbog dugogodišnje ilegalne aktivnosti razvio je izrazito nepovjerljivost prema svojim suradnicima. Sigurno je da su nesigurnost i hirovitost bili prisutni iza prividne ugone i državničke staloženosti tijekom cijelog njegovog života. Paranoja nije bila izolirana samo na njega. Svi stari boljševici nastavili su određenim radovima van legalnih kanala te su zavjere postojale. Lenjin je navodno čak izjavio „Čuvajte se Staljina, on je uvijek spreman da vas izda“.. Unatoč toj izjavi svejedno mu je dao mjesto u brojnim političkim tijelima, čime je povećavao njegovu moć.¹⁰¹

Lenjin je Staljina doveo u Partiju kao eksperta za nacionalna pitanja, iako se i sam bavio tim područjem od mladosti. Lenjin se predstavljao kao osoba kojoj su se ljudi obraćali oko takvih pitanja, i slovio je za glavnog teoretičara u Partiji. On se u prenošenju svojih ideja o samoodređenju i širenju socijalizma oslanjao na kongrese Partije i Kominterne. S druge strane Staljina se često smatralo bezidejnim birokratom. Danas se zna da to nije istina, te da je on zbilja bio važan faktor u Partiji pri oblikovanju i donošenju odluka . Staljin se, kao što je već rečeno, uvelike pozabavio problematikom približavanja socijalizma neruskoj populaciji. Pri tome je inzistirao na konstantnosti i upornosti u rješavanju tog problema. No, glavnu pozornicu uvijek je ostavljao Lenjinu ne želeći mu direktno osujetiti autoritet na tom polju. Razlike u stajalištima između njega i Lenjina vidimo pri načinu uspostavljanja SSSR-a i Gruzije, kao i uloge Kominterne.¹⁰² Uz to Staljinov otpor oko tih problema bio je kratak i

---

¹⁰⁰ Overy 2005., 9.-10.

¹⁰¹ Overy 2005., 11.

¹⁰² Davies; Harris 2005., 51 .

nikada nije izlazio u javnost. Ipak njihova različita stajališta oko tih pitanja bila su dovoljna da im trajno poremete odnose.¹⁰³

Prvo veće neslaganje pojavilo se oko pitanja proširivanja sovjetske federacije na ostale europske zemlje nakon što bi u njima nastupila revolucija. Lenjin je smatrao da poslije svjetske revolucije treba osnovati centralni upravni organ te da sve članice trebaju biti u federaciji. Unutar Sovjetskog Saveza to se odnosilo na postojanje Ukrajine, Bjelorusije i Gruzije kao ravnopravnih članica RSFSR. Staljin se dakako nije slagao s njime. On je držao do povijesnog kontinuiteta naroda. Prema njemu sve države koje nisu imale duži period samostalne vlasti, nisu imale pravo na samostalnu državu. Prema tome pod RSFSR potpale bi sovjetske republike Gruzija, Armenija, Azerbajdžan, Ukrajina i Bjelorusija.¹⁰⁴ Kod šire europske sovjetske države predlagao je realističniji sistem konfederacije, zbog već visoke razine kulture i nacionalne svijesti tih zemalja. Staljin je donekle i proveo svoje ideje u Istočnome bloku poslije 1945. godine. Pri organiziranju Sovjetskog Saveza, njegova želja da se pripoje zemlje koje je on smatrao djelom *stare Rusije* naišlo je na Lenjinovo protivljenje. Potonji je pak htio da se stvori Unija Sovjetskih Republika Europe i Azije.¹⁰⁵

Lenjin se po pitanju samoodređenja često sukobljavao s Gregoryem Piatakovom i Bukharinom, dok je Staljin uglavnom ostajao po strani tijekom većih partijskih rasprava. Ipak njegov istup tijekom godina pokazivao je prešutnu potporu potonjima. Iako su ove rasprave nakon odcjepljenja Finske postale apstraktne, svedeno su se često spominjale, ponajviše vezano za nerusku populaciju, kao i za podupiranje antikolonijalnih pokreta u svijetu.¹⁰⁶ Za razliku od izjava Trotskya koji je kasnije umanjivao Staljinov utjecaj tijekom rasprava o nacionalnom pitanju prije 1922. godine unutar Partije očito je da je on ipak uvelike sudjelovao u tome. On i Bukharin nadopunjavali su jedan drugoga te su s nacionalnim komunistima dijelili mišljenje o promjenjivom stajalištu prema nacionalnim pitanjima. Također ovaj stav pokazao je da se Staljin u tome uvelike nije slagao s Lenjinovim stajalištima.¹⁰⁷

Po pitanju zaostalosti neruskih naroda Staljin postavlja ozbiljno pitanje Lenjinu. Naime, budući da je većina neruskih naroda nepismena i sadrži manji broj proletarijata, na koji način joj se može prenijeti socijalizam, a da ga oni krivo ne shvate.¹⁰⁸ Lenjin je priznavao

---

¹⁰³ Davies; Harris 2005., 48.

¹⁰⁴ Davies; Harris 2005., 52.

¹⁰⁵ Davies; Harris 2005., 53.

¹⁰⁶ Davies; Harris 2005., 48.

¹⁰⁷ Davies; Harris 2005., 51.

¹⁰⁸ Davies; Harris 2005., 49.

superiornost ruske kulture nad tim narodima, ali ga je, kao i bilo koji nacionalizam, plašio mogući izljev ruskog nacionalizma, koji je smatrao puno većom opasnošću.¹⁰⁹

Naposljetku je postignut kompromis unutar centralne vlasti te je uspostavljen Sovjetski Savez. Time su objedinjeni Lenjinova želja za federacijom kao i Staljinova pragmatičnost. Unatoč tome Staljin je kasnije odbijao provoditi funkcije i prakse federalizma, ostavljajući samo naziv kao ukras. Također pokušao je osujetiti stvaranje posebnog odbora za federaciju te je htio da postojeće ustanove preuzmu tu ulogu.¹¹⁰

Lenjin je zbog već spomenute Staljinove tendencije da iz dobivenih pozicija započne s njihovim osnaživanjem i pretvaranjem u mjesta svoje privatne moći počinje se sve više okretati protiv njega. Nakon svojeg djelomičnog povlačenja i više privatnih svađa sa Staljinom piše protiv bivšeg štićenika. Naime, izgubio je povjerenje u njegove kvalitete kao partijskog rukovoditelja, iza čega se zapravo nalazila njegova bojazan o rastućoj Staljinovoj moći te ju je htio ovime ograničiti. No, zbog Lenjinove bolesti Staljin uspijeva suzbiti moguće probleme koje mu je Lenjinovo pismo moglo stvoriti. Poslije njegove smrti, on je kroz poziciju generalnog sekretara uspio se postupno obračunati s Trotskyem, Grigoryem Zinovievom, Kamenevom i Bukharinom.¹¹¹

Trotsky nije pripadao nijednoj skupini iako je bio bliži menjševicima u početku. No, njegova želja da se ruska revolucija što brže poveže s onima koje bi trebale izbiti na Zapadu, kao i suzbijanje buržoazije dovele su ga 1917. godine u Lenjinov tabor. On je bio autoritativan kao boljševici, ali je već 1904. godine ukazao na moguće mane Lenjinovog upravljanja. Dok je čvrsta disciplina i podložnost članova partijskoj organizaciji, centralnom komitetu i potom samo jednom vođi bila smislena za ilegalni pokret u policijskoj državi, ona prema Trotskyu nije bila stvorena za upravljanje državom. Isto postavlja se pitanje jeli i Lenjin htio da ovakav sistem ostane implementiran toliko godina nakon ostvarivanja vlasti. Ipak vrijednosti poput netolerantnosti, slijepe poslušnosti i inzistiranja na vlastitoj ispravnosti postavile su temelje diktature.¹¹² Trotsky je imao sličan životni put kao Lenjin, u vidu uhićenja i progonstava nakon kojih je uslijedio odlazak u inozemstvo. Proslavio se prvo kao komesar vanjskih poslova, poziciju koju je napustio uslijed neslaganja s mirom u Brest-Litovsku, a naročito kasnije kao komesar rata. Tijekom tih godina razradio je svoju teoriju o *trajnoj revoluciji* koja mu je bila prisutna u radovima od 1905. godine. Njoj se kao šušta

---

¹⁰⁹ Davies; Harris 2005., 54.

¹¹⁰ Davies; Harris 2005., 53.

¹¹¹ Umland 2006., 635.

¹¹² Brown 2011., 40.-41.

suprotnost postavio Staljinov *socijalizam u jednoj zemlji* što je kasnije dovelo do sukoba. Trotsky je smatrao da socijalizam ne može uspjeti bez širenja na cijeli svijet. To je dovelo do sukoba koji ga je prvo gurnuo u opoziciju, a kasnije doveo do izbacivanja iz partije i egzila.¹¹³ Podcjenjivao je Staljinovu inteligenciju i sposobnost, te je kasno uvidio političku moć koju je potonji sakupio tijekom godina.¹¹⁴ Lenjin je za Trotskya rekao da je najvjerojatnije najспособniji čovjek u CK, ali da zbog toga kao manu ima pretjeranu samouvjerenost. Također je točno predvidio da će suočavanje karaktera Trotskya i Staljina sigurno dovesti do sukoba i rascjepa.¹¹⁵

Nikolai Bukharin se često navodi kao privatni Staljinov prijatelj, naročito tijekom dvadesetih. Neki to navode kao razlog Staljinovog oklijevanja oko kasnijeg obračuna s desnom opozicijom i Bukharinovima suđenjem. Kritike tijekom dvadesetih svejedno su bile prisutne. Početkom desetljeća ga je prozvao lijenim, iako to nije u skladu s pričama o neumornom diktatoru koji je cijele dane provodio u uredu. Najvjerojatnije je riječ o kritiziranju Staljinovog zalaganja unutar njegovih komesarijata. Naime, Staljin je svu svoju energiju uložio u aktivizam i političku aktivnost te su zbog toga njegovi resori patili. S tih pozicija povlačiti se 1924. godine, što zbog Lenjinovih ukora, što zbog nezainteresiranosti za te funkcije.¹¹⁶ Do narušavanja njihovih odnosa dolazi uslijed zadnjeg ciklusa frakcionaških borbi tijekom dvadesetih. Bukharin je 1929. godine pisao da se protivi tome da jedna osoba odlučuje o rukovodstvu u partiji kao i da sva kontrola prijeđe iz grupe u pojedinca. Rezultati sukoba u borbi za vlast poslije Lenjinove smrti unutar rukovodećeg središnjeg tijela već su poznati. Glavni akteri bili su Zinoviev, Kamenev, Trotsky, Bukharin, Alexei Rykov i Staljin. Do 1930. godine potonji se isprofilirao kao vođa cjelokupne partije, dok je ostatak ili marginaliziran ili izbačen iz partije.¹¹⁷

---

¹¹³ Paxton 2004., 103.

¹¹⁴ Brown 2011., 60.

¹¹⁵ Paxton 2004., 104.

¹¹⁶ Overy 2005., 12.

¹¹⁷ Overy 2005., 23.

2.4. Frakcionaške borbe

Posljedice građanskog rata ostale su jasne kroz jednostranačje i željeznu disciplinu koja je uvedene među boljševicima. Oni su se, zbog načina na koji su došli na vlast kao i neprestanog osjećaja da su u manjini, uvijek bojali mogućeg prevrata u državi. Crveni teror i Čeka samo su zapravo su posljedica ugroženosti boljševika. Zbog tog straha frakcije su zabranjene već na Desetom partijskom kongresu 1921. godine.¹¹⁸

Lenjinova smrt potresla je novouspostavljenju nomenklaturu i državni vrh. Osim što su se pojavili brojni pretendenti za njegovu poziciju, u opticaju se našla njegova oporuka koja će se kasnije koristiti kao sredstvo međusobnih prepucavanja. Iako su svi članovi užeg kruga bili kritizirani, u oporuci je najteže prošao Staljin. Kamenev i Zinoviev spasili su ga tijekom skandala jer su u njemu vidjeli potencijalnog saveznika. Trotsky je među nomenklaturom ostavljao bonapartistički dojam, ponajviše zbog vojnih uspjeha kao i položaja na čelu Narodnog komesarijata za vojne i mornaričke poslove. Njegovo inzistiranje na stalnoj revoluciji kao i veze koje je imao s inozemnim revolucionarima pridonosile su ozlojeđenosti koja se širila među nomenklaturom.¹¹⁹ Ovdje vidimo prvo stapanje sudbina nomenklature i Staljina. Trotskyeva agresivnost u vanjskoj politici našla je protutežu tijekom Staljinovog predstavljanja *Socijalizma u jednoj državi* 1924. godine. On se pokazao idealnim za političku elitu, koja je tražeći stabilnost zauzvrat podržala taj program i Staljina.¹²⁰ Arogantnost Trotskyja našla je savršenu protutežu u *prosječnosti* Staljina. Njegov navodni manjak intelektualne širine, kao i nepoznavanje stranih jezika, izuzev ruskog, činilo ga je idealnim saveznikom u svrhu orijentiranja na SSSR, naročito nakon što je zaustavljena svjetska revolucija. No, ispod fasade umjerenjaka skrivao se istančani politički um kojemu su savršeno pogodovale okolnosti koje su mu postavljene. Vješto je skrivao svoje slabosti i iskorištavao tuđe te za razliku od Trotskyja, koji se izolirao, okružio brojnim saveznicima. Kontrolu nad partijom osnažio je svojim pozicijom generalnog sekretara, dok Trotsky nije bio voljan koristiti vojni aparat, jer je smatrao da bi to bila prejaka mjera. Tako je Staljin jednostavno koristeći svakodnevno djelovanje partijskih aparata postepeno uništavao konkurenciju.¹²¹

Staljinov uspon na vlast omogućen je iz više segmenata. Sukob između lijevih i desnih oko pitanja NEP-a stavio ga je po prvi puta u poziciju medijatora, a to je nešto što će kasnije

---

¹¹⁸ Getty; Numanov 1999., 34.

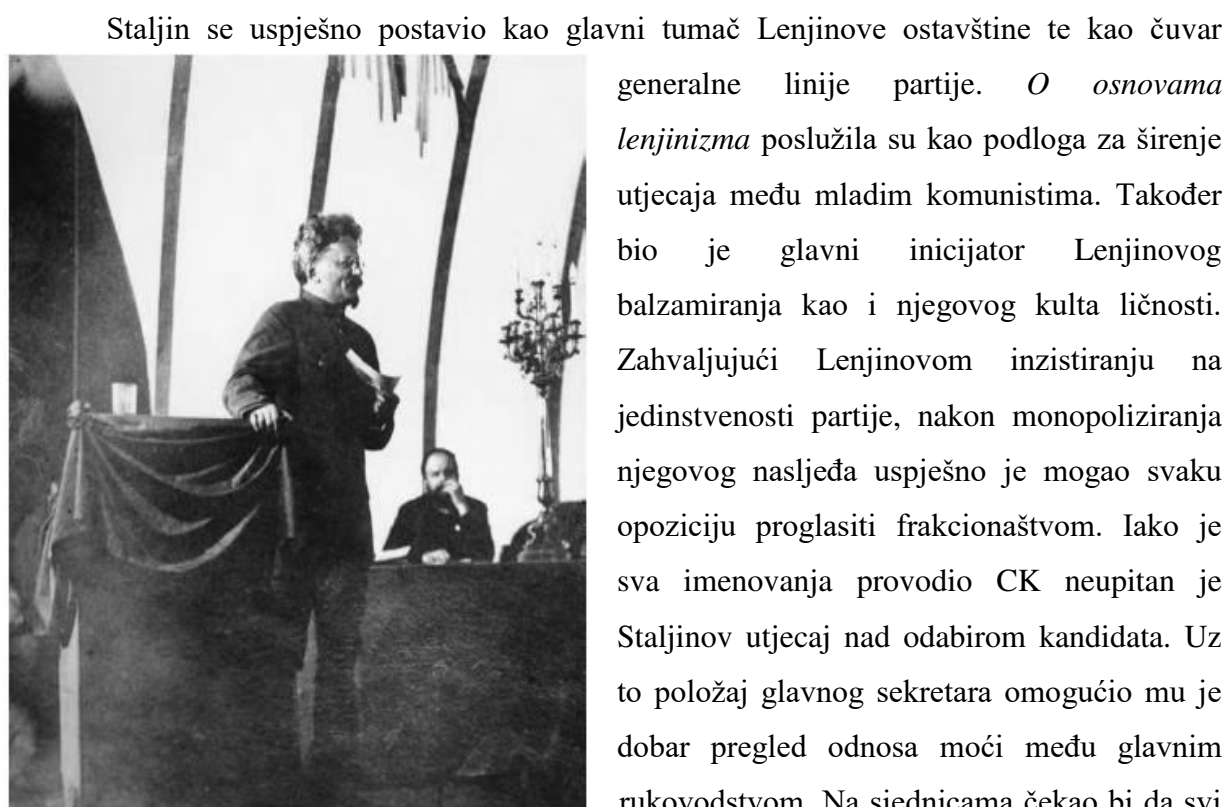
¹¹⁹ J. S. Lee, *Stalin and the Soviet Union*, London and New York, 1999., 1.-2.(dalje Lee 1999.)

¹²⁰ Overy 2005., 21.-22.

¹²¹ Lee 1999., 3.-4.

često koristiti. Drugi stup moći imao je na poziciji generalnog sekretara partije. On ju je uspio zadržati ali i nakon razdvajanja Politbiroa, Orgburoa i Sekretarijata jer je od 1922. godine sudjelovao u sva tri komiteta. On je vodio osoblje u zadnja dva odjela, ali je njegovu moć tada su još suzbijali Lenjin i *Sovnarkom*. Propadanje Lenjinovog zdravlja omogućilo mu je da osigura svoju budućnost kroz partijska tijela kojima je upravljao.¹²² Budući da se bavio svakodnevnim poslovima unutar partije uskoro je stekao puno sljedbenika. Njegovi jednostavni govori, kao i mogućnost da sažme problematičnu raspravu te pronade jednostavno rješenje samo su pridonosili njegovoj popularnosti.¹²³

Slika 4. Trotsky tijekom govora povodom održavanja Treće internacionale u Moskvi 1921. godine (Paxton 2004., str. 101.)

Staljin se uspješno postavio kao glavni tumač Lenjinove ostavštine te kao čuvar generalne linije partije. *O osnovama lenjinizma* poslužila su kao podloga za širenje utjecaja među mladim komunistima. Također bio je glavni inicijator Lenjinovog balzamiranja kao i njegovog kulta ličnosti. Zahvaljujući Lenjinovom inzistiranju na jedinstvenosti partije, nakon monopoliziranja njegovog nasljeđa uspješno je mogao svaku opoziciju proglasiti frakcionaštvom. Iako je sva imenovanja provodio CK neupitan je Staljinov utjecaj nad odabirom kandidata. Uz to položaj glavnog sekretara omogućio mu je dobar pregled odnosa moći među glavnim rukovodstvom. Na sjednicama čekao bi da svi iznesu svoja mišljenja te je uvijek zadnji govorio. Ovo mu je omogućavalo da govori u ime većine te je dodatno osiguralo njegovu poziciju kao čuvara jedinstva partije i generalne linije.¹²⁴

S druge strane Trotsky, koji je već ranije odmicao od Lenjinovog tumačenja marksizma, sada počeo otvoreno umanjivati njegovu ulogu. Ovo je bilo s ciljem promoviranja njegove *trajne revolucije* te je on smatrao da bi svjetsku revoluciju trebalo inicirati. Staljin se u obračunu sa svojim protivnicima koristio njihovim greškama iz prošlosti. Trotsky je tako

¹²² Brown 2011., 59.

¹²³ Getty; Numanov 1999., 37-38.

¹²⁴ Overly 2005., 24.-25.

prozvan prevrtljivim menjševikom, a njegovo odmicanje od Lenjina dodatno ga je izoliralo od ostatka partije.¹²⁵

Trotsky je možda uspješno procijenio Staljinove intelektualne sposobnosti, ali se zavarao u okruženju koje je zbog naklonosti potonjem stvorilo idealne uvijete za širenje moći.¹²⁶ Sukob Trotskya s već postavljenim vladajućim kadrom, koji se zadovoljio sa *socijalizmom u jednoj državi* doveo je do njegove marginalizacije 1924. godine. Njegovo kasnije pridruživanje Zinovievu i Kamenevu nakon što su oni shvatili kako gube kontrolu kao i kritika NEP-a nisu urodili plodom. Bukharin i Staljin uspješno su obranili svoje stavove. Kamenev i Zinoviev prozvani su zbog nepodržavanja pobune koja je dovela do Oktobarske revolucije. Staljin sa stigmom Lenjinovog *apostola*, uspješno ih je diskreditirao prozvavši ih *ujedinjenom opozicijom*. Pokušaj Trotskya da diskreditira Staljina i njegove pristalice u pismu iz 1927. godine¹²⁷ te pozivanje na ulične demonstracije dodatno je zaoštrio situaciju. Ovaj potez gledan je kao pokušaj razbijanja jedinstva partije, a budući da boljševici nisu smjeli izgledati slabo zbog stalnog straha od neprijatelja, slomili su Ujedinjenu opoziciju. Trotsky je izbačen iz partije i kasnije deportiran, dok su Zinoviev i Kamenev marginalizirani.¹²⁸

Staljin je sukladno svojim željama za industrijalizacijom i kolektivizacijom izazvao novi sukob oko pitanja NEP-a. Popravci industrije nakon ratnih zbivanja su bili okončani, ali je ona uskoro poslije toga počela stagnirati. Selo nije proizvodilo dovoljno žita da se pokrene ozbiljni urbani i vojni rast države. Staljinov pritisak na selo koji je otpočeo 1927. godine izazvao je raskol s Bukharinom. Molotov, Kliment Voroshilov, Lazar Kaganovich i Sergo Ordzhonikidze pripadali su Staljinovom taboru, dok su se u Bukharnovoj skupini nalazili Mikhail Tomsky i Rykov¹²⁹. Overy navodi Bukharina kao suštu suprotnost Staljinu po pitanju popularnosti i javnog imidža. Intelektualno bio je u rangu s Trotskyim jer je imao izvanrednu inteligenciju i obrazovanje. No, njegova glavna boljka bila je nespretnost u politici. S Tomskym, Rykovom i Nikolaiem Uglanovom zastupao je crtu stabilnog društva i gospodarstva. Staljin je pak smatrao da bi NEP u konačnici doveo do povratka kapitalizma unutar SSSR-a. Međusobne optužbe eskalirale su tijekom 1929. godine kada su se sukobljeni ponovno prepucavali preko Lenjinove oporuke..¹³⁰ Prepucavanja unutar CK i Politbiroa potrajali su sve do 1930. godine kada Bukharinova *desna devijacija* poražena. Sukob je prema Rykovu bio toliko opasan da je postojala mogućnost od novog građanskog rata. Postupanje

---

¹²⁵ Lee 1999., 1.-2.

¹²⁶ Lee 1999., 5.

¹²⁷ Overy 2005., 26.-27.

¹²⁸ Getty; Numanov 1999., 38.-40.

¹²⁹ Getty; Numanov 1999., 40.-42.

¹³⁰ Overy 2005., 28.-30.

prema njima bilo je puno blaže nego prema Ujedinjenoj opoziciji te su zadržali svoje pozicije unutar CK iako su bili isključeni iz Politbiroa.¹³¹ Nova situacija omogućila je Staljinu da konačno ukine NEP te pokrene naglu industrijalizaciju i kolektivizaciju iz Trotskyeve *trajne revolucije*, ali s naglašenom introvertnošću. Bukharin je dramatično upozoravao nomenklaturu da će Staljinova žudnja za moći dovesti do rušenja cjelokupne nomenklature.¹³²

---

¹³¹ Getty; Numanov 1999., 40.-42.

¹³² Lee 1999., 1.-2.

3. Promjene u tridesetima

3.1. Druga socijalistička revolucija *odozgo*

Nesumnjivo je da je Staljin bio glavni pokretač svih državnih reformi tijekom tridesetih godina. Takva politika je do kraja desetljeća stvorila uvjete u kojima je on praktički postao autokrat. Uz to u historiografiji je on viđen i kao medijator unutar partije, ali i kao glavni krivac za progone koji su zahvatili milijune ljudi unutar Sovjetskog Saveza.¹³³

Američki povjesničar Stephen J. Lee tvrdi da danas postoje tradicionalni i revidirani smjerovi tumačenja Staljinove vlasti. Prvi se bazira na bezobzirnoj totalitarnoj diktaturi gdje su svi državni aparati uspješno stavljeni pod kontrolu jedne osobe. Sve reforme vođene su u svrhu samopromoviranja i uzdizanja Staljinovog kulta ličnosti. Uspješna industrijalizacija kao i konstantni teror omogućili su prividnu progresivnost kroz Ustav 1936. godine, jer je Staljin znao da ne postoji opozicija. Edukacija i socijalna situacija doživjela je određeni regres od doba Lenjina te je stavljen naglasak na rusku kulturu. Dakako sve to bilo je u svrhu građenja kulta ličnosti i širenja personalne moći. U vanjskoj politici predstavljen je kao oportunist, pragmatik i bezobzirni diktator.¹³⁴

Revidirano tumačenje slaže se tradicionalnim u vidu bezobzirnog diktatora koji je koristio svoje ovlasti kako bi potaknuo nagle socijalne i ekonomske promjene. Staljin je 1927. godine iskoristio ponovno širenje boljševičkog žara kako bi pokrenuo industrijalizaciju i kolektivizaciju. No, već tada vidimo prve probleme koje tradicionalno tumačenje ne spominje. Glavni procijep u sovjetskoj strukturi bila je razlika između izdavanja i izvršavanja odluka. Slabost utjecaja centra na niže strukture vlasti bila je očita pri svakoj promjeni koju je Staljin pokušao uvesti. Odstupanja koje je regionalna uprava radila, kao i njezino vlastito tumačenje naredbi, često su dovodili do kaosa u državi. Upravo zbog toga Staljin je često prepravljao, pa čak i odustajao od određenih procesa jer je postojala stvarna opasnost od gubitka kontrole nad situacijom. U tom vidu edukacijski regres na caristički model možemo protumačiti kao povratak na sigurno. Također, potezi koje je vršio na vanjskom planu bili su oportunistički, ali i predstavljaju pokušaj da se ovlada situacijom u uzburkanoj Europi krajem tridesetih godina.¹³⁵

Staljin je imao suprotno gledište naspram ortodoksnih marksista u stvaranju komunističkog društva. Dok su potonji smatrali da će društvo dovesti do stvaranja novih političkih, društvenih i kulturnih institucija, Staljin obrnuo jednadžbu te je uz pomoć

---

¹³³ Getty; Numanov 1999., 7.

¹³⁴ Lee 1999., 6.-7.

¹³⁵ Lee 1999., 8.-9.

boljševičkog stroja stvarao društvo. Ovo je također bio samo nastavak na već postavljene norme iz doba Lenjina stoga požurivanje prelaska iz socijalizam u komunizam unutar SSSR-a tijekom tridesetih ne predstavlja odudaranje od boljševičkog puta.¹³⁶

Druga socijalna revolucija *odozgo* dovela je do dekulakizacije, kolektivizacije i smrti milijuna seljaka. Progoni pak za razliku od dvadesetih više nisu bili usmjereni samo na neprijateljske klase već su bili usmjereni i na partijske uglednike kao i vojna lica.¹³⁷ Tijekom terora zastupano je mišljenje da su provedene deportacije brojnih manjina koje su predstavljale moguću opasnost (Poljaci, Nijemci, Grci, itd.) Također se tvrdi da je promijenio oligarhijski sustav vlasti s totalitarnim do kraja tridesetih.¹³⁸

Vodeća elita s vremenom uzima Staljinova riječ kao novu ideologiju te njegova vlast dobiva sultansku premisu. Staljinova želja bila je da uz pomoć ruske kulture i narodnosti stvori novo sovjetsko društvo koje je imalo mesijansku ulogu. Zbog toga je veliki trud uložio u izoliranje države kako bi se lakše stvorila nova kultura. Priznala se baština carističkog sistema te su kao dobri uzori uzimani progresivni ruski vladari. Poticao se *zdravi patriotizam* te su uvedene brojne promjene i ograničenja na području znanosti i umjetnosti poput socijalnog realizma. Odbijao je pojam panslavizma te se zapravo može reći da je stvorio vlastiti elitistički sustav koji je korijene vukao čak i od jakobinaca.¹³⁹

Uspjeh Staljinove politike najbolje prikazuje mač koji je dobio na dar od Komiteta Uralske regije. Naime na njemu je s jedne strane mača bilo ugravirano *sasijeci desnu devijaciju*, s druge *sasijeci lijevu devijaciju*, dok je na dršku pisalo *istuci svakog pomiritelja*.¹⁴⁰ Na upite američkog novinara iz 1931. godine Staljin je jasno demantirao svoju poziciju kao diktatora. Zazirao je od takve titule te je tvrdio da unutar SSSR-a, svaka odluka dolazi od CK ili Politbiroa. Kako bi sačuvao iluziju zajedničkog odlučivanja na službenim dokumentima se nikada nije sam potpisivao.¹⁴¹

U ruskome narodu duboko su bili ukorijenjeni religija i folklor koji je i prije revolucije zazivao povratak *bijelog cara* koji će vratiti pravdu između siromašnih i bogatih. Ta ličnost najčešće je bila atribuirana Isusu Kristu. Praznovjernošću naroda iskoristila je i boljševička partija. Lenjin se prvi okoristio benefitima kulta ličnosti. Redovito se sretao s običnim građanima u kremljanskoj palači nakon što bi bili raskuženi. On je ujedno bio i prva osoba

---

¹³⁶ Lee 1999., 19.

¹³⁷ Umland 2006., 635.

¹³⁸ Umland 2006., 636.

¹³⁹ Umland 2006., 636.

¹⁴⁰ Service 2014., 196

¹⁴¹ Overy 2005., 64.

koju su nazivali vođa. Predstavljanje mahinejske borbe tijekom građanskog rata i njegovo kasnije balzamiranje uzdigli su ga na poziciju komunističkog sveca.¹⁴²

Staljin je bio uvjeren da je sovjetskom društvu potrebna herojska ličnost. Tako je u razgovoru s njemačkim biografom E. Ludwigom izjavio kako marksizam nikada nije imao ništa protiv junaka, ali je potom skromnije nadodao kako se bilo tko mogao naći u njegovoj pozicije. Ovime je Staljin htio natuknuti da ta pozicija nije nagrada već dužnost. Divio se bezobzirnim i čvrstim vladarima poput Ivana Groznog i Petra Velikoga, te je pomalo makjavelistički rekao da „Narodu treba car“. Njegovi suvremenici poput Molotova tvrde da je Staljin imao negativno mišljenje o vlastitom kultu ličnosti, ali da mu je ta reputacija postala sve privlačnija kako su godine odmicale.¹⁴³

Tridesetih godina Lenjinov kult polagano gubi zamah te ustupa svoje mjesto Staljinovim sljedbenicima. Uz krilaticu *Staljin je Lenjin današnjice* nastavljen je razvoj njegovog kulta ličnosti koji je svoju konačnu potvrdu dobio 1934. godine s člankom Karla Radeka u *Pravdi*. U idućim godinama Lenjin je sve više marginaliziran te se prikazuje da se Staljin nalazio iza svakog njegovog poteza. Naslovi poput *Nadahnuti vođa cijelog proletarijata*, *Staljin Veliki* i *Najmudriji čovjek našeg doba* iz 1936. godine potvrđuju razmjere Staljinovog kulta ličnosti.¹⁴⁴ Vrhuncem definitivno možemo smatrati godine 1936.-1937. u jeku donošenja novog ustava, prividne demokracije, ali i Velikog terora nakon čega je uslijedio privremeni pad koji je zaustavljen pobjedama u Drugom svjetskom ratu.¹⁴⁵

Staljin se nije volio pojavljivati u javnosti, te je svoj javni nastup naučio od strane članova Moskovskog državnog kazališta. Iz toga se razvio diktatorski imidž Staljina koji govori polagano i promišljeno te se služi lulom kao statusnim simbolom. Zbog toga je naposljetku dobio nadimak *striček*, a od Amerikanaca *Uncle Joe*. Dopuštao je na svojim nastupima dugo pljeskanje i smijanje te bi nastavio svoj govor tek kada bi ono zamrlo.¹⁴⁶

Overy navodi kako je za kult ličnosti kod naroda stvorio iluziju o vladaru koji je sam Staljin morao ispuniti. Tako je prestao biti osoba već portret te postaje zarobljenikom imidža koji je on sam izgradio, a narod prihvatio.¹⁴⁷ Brojni lokalni dužnosnici mijenjali su imena gradova i mjesta da u znak dodvoravanja Staljinu. Poznati su i zahtjevi da godina počinje sa

---

¹⁴² Overy 2005., 106.-107.

¹⁴³ Overy 2005., 102.

¹⁴⁴ Overy 2005., 115.

¹⁴⁵ Overy 2005., 127.

¹⁴⁶ Overy 2005., 111.

¹⁴⁷ Overy 2005., 119.

Staljinovim rođendanom te da Moskva promjeni svoje ime u *Staljindar*. Dakako, oba prijedloga bila su odbijena.¹⁴⁸

Staljin je bio neosporni vladar Sovjetskog Saveza, to je bilo neupitno. Kao što je već bilo rečeno oko sebe je okupljao niz ljudi od povjerenja koji su služili kao ekstenzija njegove moći. No, ono što je zanimljivo je kako su godine odmicale, a Staljinova moć sve više rasla to je njegovo izravno uplitanje sve više opadala. Već smo rekli da se on u Politbirou miješao samo u stvari koje su mu bile od izravnog interesa. Od osobe koja je od političke oligarhije SSSR-a stvorila podanike, očekivao se visoki stupanj mikromenadžmenta, ali je on u stvarnosti izostao.¹⁴⁹

Pobliža procjena kontrole vlasti u SSSR pokazuje brojne slabosti centra. Dakako to ne može poslužiti kao opravdanje za propale mjere ili prekomjerno nasilje koje se odvijalo za vrijeme istih. Štoviše opći proglasi i potezi koji su slani iz centra ostavljali su puno prostora lokalnim upraviteljima za njihovo tumačenje i provođenje. To je dovodilo do velikih odstupanja od prvotnih naredbi što je u konačnici dovodilo do sukoba. Kritike o prekomjernom provođenju mjera ili nedovoljnom zalaganju bile su česte tijekom tridesetih godina. Centar se njima služio kako bi regulirao, ali i osigurao svoju poziciju. Kroz korištenje nižih partijskih kadrova protiv regionalnih upravitelja kritizirani su kako bi se umanjila njihova moć, ali i maknula krivnja s centra ukoliko bi neka mjera propala. Ovakva neefikasnosti i nekooperativnost stvorila je brojne *male Staljine* koji su razvili vlastite kultove ličnosti i bili jednako nemilosrdni kao Staljin. Dakako, oni nikada nisu bili stvarna prijetnja njemu, ali su predstavljali stalan problem pri provođenju mjera, bilo ekonomskih ili terora.¹⁵⁰

Svaki od ljudi iz Staljinova kruga imao je vlastiti centar političke i birokratske moći. Oni nipošto nisu bili nemoćni robovi koji su se nalazili pod Staljinovom paskom. Među sobom su se borili za autoritet i moć te se eventualni poraz nekoga od njih reflektirao na tisuće ljudi koji su se nalazili pod njima. Najpoznatiji sukob bio je između Molotova i Ordzhonikidzea koji je prelazio poslovne motive te je prerastao u osobnu netrpeljivost. Postojali su članovi CK koji se nisu bojali ni suprotstaviti Staljinu oko određenih stvari, te su u nekima od tih rasprava čak i pobjeđivali. Nikita Khrushchev je kasnije izjavio da je Staljin

---

¹⁴⁸ Overy 2005., 123.

¹⁴⁹ Davies; Harris 2005., 2005 97.

¹⁵⁰ Lee 1999., 20.-21.

uvijek radio u skupini te da mu je ured uvijek bio pun suradnika. Dakle, ovdje je bila riječ o ljudima čiji je autoritet rastao sa Staljinovim.¹⁵¹

Problem *kabinetstva* bio je očit u Sovjetskom Savezu. Svaka regija, institucija ili vođa lokalne partije pokušavala je progurati politiku koja je pogodovala njima, te je zbog toga često dolazilo do sukoba oko suprotstavljenih interesa. Staljin je to smatrao izvorom problema, ali ga je to stavljalo u specifičnu poziciju. gdje je mogao djelovati kao arbitar, što je dodatno isticalo njegovu moć.¹⁵²

Svaki od pripadnika Staljinovog uskog kruga borio se za postavljanje sebi pogodnih osoba. Tako su pred Staljina primjerice postavljali dva ili tri kandidata za određenu poziciju. Iako ih je Staljin ponekad znao iznenaditi postavljanjem nekoga drugoga, najčešće je slijedio njihove prijedloge.¹⁵³

Kao što je već rečeno Staljin je u stvarima koje su ga zanimale bio odlučan i nepokolebljiv. Pri tome je donosio dobre i loše odluke, te je ovisno o njima prilagođavao svoje djelovanje. Mjesta za dijalog u tim slučajevima nije bilo. Zanimljivo je da kada on nije aktivno sudjelovao u vlasti, primjerice kada bi bio na odmoru, bilo je drugih koji bi uskočili na njegovo mjesto. Tako je sredinom tridesetih Politbiro donio čak 89% odluka bez njegove izravne prisutnosti.¹⁵⁴ Staljin je veliki dio svoje energije ulagao u podčinjavanju važnih figura svojoj volji, time stvarajući *poručnike* koji bi provodili njegove zamisli bez njegovog direktnog uplitanja¹⁵⁵

Njegovo prvo izvandržavno tijelo nastalo je već 1921. godine te je nosilo naziv *sekretnij otdel*. Tamo su se donosile sve odluke te su se pripremali tekstovi za Politbiro. Tajni odjel služio je za kontakt s obavještajnim službama i skrivenim kanalima kojima je Staljin održavao kontrolu nad partijom. Ured je doživio određene preinake tijekom 1934. godine otkada nosi ime Specijalni sektor. On je stavljen pod kontrolu Alexandera Poskrebysheva te je dodatno gurnut u sjenu i centraliziran. Novouređeni sektor proširio je svoje odjeljke diljem SSSR-a te je pojačao suradnju sa sigurnosnim vlastima radi što bolje kontrole.¹⁵⁶

U razmaku od 1930. do 1934. godine broj predmeta koji su došli do razine Politbiroa povećao se s 2857 na 3982. Štoviše zadnji sastanak 1936. imao je čak 453 predmeta za raspravu.¹⁵⁷ Zbog golemog broja predmeta pojavila se potreba za dodatnim sastajanjem

---

¹⁵¹ Davies; Harris 2005., 99-100.

¹⁵² Davies; Harris 2005., 10.

¹⁵³ Davies; Harris 2005., 98.

¹⁵⁴ Davies; Harris 2005., 9.

¹⁵⁵ Davies; Harris 2005., 10.

¹⁵⁶ Overy 2005., 66.-68.

¹⁵⁷ Davies; Harris 2005., 92.

Politbiroa. Tako su 1930. godine odrađena čak devedeset i četiri sastanka umjesto unaprijed predviđenih sedamdeset i dva. Također uvedene su mjere u kojima izvještaji nižih tijela mogli premašiti zadanu duljinu maksimalno pet do deset stranica. Uz to morali su biti predani Sekretarijatu najkasnije šest dana prije sastanka s već razrađenom rezolucijom Politbiroa. Kasnije su se pojavila dodatna ograničenja na broj stranica te je Staljin dopustio maksimalno petnaest predmeta po sastanku. Naposljetku, svi zahtjevi lokalnih uprava stavljeni su direktno pod nadzor Sekretarijata, te su samo oni od iznimne važnosti preusmjeravani u Politbiro.¹⁵⁸

Još jedna promjena pri donošenju odluka bila je značajno povećanje korištenja *oprosoma*, brzog glasanja članova van regularne sjednice. To sredstvo su koristili kod pitanja oko kojih nije bila potrebna šira diskusija, te je taj način ubrzo postao dominantan pri donošenju odluka. Primjerice, na zadnjem sastanku 1934. godine svega osam pitanja razrađeno tijekom regularnog dijela, dok je čak 260 odlučeno *oprosom*.¹⁵⁹

Molotov je rekao da je demokracija Politbiroa žrtvovana kako bi se povećala efikasnost i brzina pri donošenju nužnih reformi i odluka. S druge strane Khrushchev prigovara da je zbog tih manjih skupina Politbiro bio isključen iz važnih odluka koje su se ticale vanjske politike. Ipak, koliko god govorili o jačanju personalne diktature u obzir trebamo uzeti nužnosti modernizacije i rastuće kompleksnosti sustava. Upravo je kompleksnost sustava onemogućavala sve članove da se u potpunosti posvete radu u Politbiro, a i kada bi mogli njihov manjak razumijevanja u određeni predmet možda bi doveo do loših odluka.¹⁶⁰

Upravo zbog neformalnih i izvandržavnih aparata Politbiro polagano gubi na važnosti. Nekoć sjedište moć s vremenom se počinje sve manje sastajati, krenuvši od sastanaka koji su se odvijali sedam ili osam puta mjesečno, do 1936. godine kada se ta brojka rastegnula na cijelu godinu. Oni su zamijenjeni su manjim druženjima između službenih članova Politbiroa i drugih ljudi iz Staljinovog užeg kruga na kojima su se donosile ključne odluke.¹⁶¹

Iako je Politbiro trebao predstavljati najbolje članove Partije i donositi kolektivne odluke, već je Lenjinovo vrijeme to pobilo. I tada se moć bazirala oko vodećih grupacija i većina odluka i rasprava odvijali su se van službenih sastanaka. Štoviše Lenjin je u Politbiro ugradio što više svojih istomišljenika te je također privatizirao veliki dio moći u SSSR-u. Da apsurd bude veći čak je i Staljin pokazivao zabrinutost pri zaobilazanju kongresa prilikom

---

¹⁵⁸ Davies; Harris 2005., 92.

¹⁵⁹ Davies; Harris 2005., 92.

¹⁶⁰ Davies; Harris 2005., 93.

¹⁶¹ Davies; Harris 2005., 83.

donošnja odluka. Ova praksa se nastavila i poslije Lenjinove smrti i jedini koji je pokazivao otvoreno neslaganje bio je Trotsky.¹⁶²

Vodeća grupa je kasnije uvela čak i predsastanke ponedjeljkom kako bi se pripremila za susret. Sergey Syrtsov bio je promoviran upravo 1930. godine u Politburo te je kasnije rekao da je institucija bila samo mit. Dakle, on je postojao samo zato kako bi se legalno provele odluke koje su donesene van zasjedanja i kao paravan kolektivnog odlučivanja. Na sastancima se rijetko vodio zapisnik ili se kasnije pojavio kakav transkript. Upravo je ovakav pristup omogućavao Staljinu da korigira njemu nepodobne rasprave i odluke. To se najbolje vidi po tome što je često prepravljao zaključke Centralnog komiteta te se znalo dogoditi da oni imaju malo veze s onim što je bilo raspravljano na sastanku. Također uvijek je čekao kraj sastanka kako da iznese svoje misli te je zapravo time sumirao rasprave u svoju korist.¹⁶³

Ulogu Politburoa preuzele su skupine od najčešće šestorice ili sedmorice ljudi čiji su se sastanci odvijali u Staljinovom uredu.¹⁶⁴ Čak i kada je prestao aktivno djelovati, Politburo je ostao formalno lice vlasti. Uz to Staljinova je namjera bila da postoji nešto što vezuje sve njegove suradnike te mu je to ostalo kao sredstvo da lakše kontrolira vodstvo ako se pokaže potreba. Fragmentiranjem Politburoa Staljin je zapravo postao jedina osoba koja je spajala cjelokupnu vlast, što je stvorilo još veću ovisnost njegovih podređenih. Ovu podjelu vlasti pratili su sve glomaznija birokracija i jačanje ekonomije. Staljinova opsjednutost administracijom u tridesetima je došla do punog izražaja. Broj komesarijata je rastao iz godine u godinu, a budući da je ekonomija postala primarno pitanje države članovi Politburoa pretvorili su se u ekonomske stručnjake.¹⁶⁵

---

¹⁶² Davies; Harris 2005., 84-85.

¹⁶³ Davies; Harris 2005., 88.

¹⁶⁴ Davies; Harris 2005., 89.

¹⁶⁵ Davies; Harris 2005., 91.

3.2. Sistem vlasti i partija

Partija je bila ključ vladanja nad Sovjetskim Savezom. Ona je imala nadzor nad politikom, vojskom, tiskom, sudovima i gospodarstvom. Ako je htjela, imala je moć promijeniti ekonomiju i društvo iz temelja. Tijekom tridesetih upravo vidimo tu moć na djelu. Ipak, ako je partija bila povlaštena unutar SSSR-a, centralna elita koja se nalazila u Moskvi bila je kasta iznad nje. Idealističke odlike ranih boljševika ispunjene ravnopravnošću i progresivnim socijalnim stavovima ishlapjele su do tridesetih godina. Staljin je konstantno povećavao državni aparat usporedno s njegovim odgovornostima te je partija imala ključnu ulogu u njezinom upravljanju. Takav sistem uspostavljen je već u doba Lenjina koji je inzistirao da državni službenici ujedno budu i članovi partije. Sustav *nomenklatura* određivao je koje pozicije su predodređene za pojedine članove te koja mjesta su predviđena samo za vrh partije. Tako je već 1926. godine CK bio zadužen za preraspodjelu više od 5100 visokih dužnosti. Državne službenike nakon zaposlenja da se učlane u partiju. Do 1936. godine čak 55% državnih službenika bilo je učlanjeno u partiju.¹⁶⁶

S vladajućim statusom došle su i privilegije kao i sposobnost naređivanja. Trotsky je prvi upozorio na opasnost stvaranja zasebne nomenklature pri vrhu vlasti, pa je zbog toga doživio snažan napad od strane vladajuće elite. Nomenklaturu su predvodili članovi Politbiroa, Centralnog komiteta, pa i regionalnih sekretara koji su svoju izdvojenost osiguravali međusobnim podupiranjem i stvaranjem vlastitih sljedbenika. Kako je vrijeme odmicalo unutar nomenklature su se razvile struje koje su okupljale članove sa sličnim interesima i ciljevima. Krajnji cilj bio im je zaštita vlastite pozicije i osobnog bogatstva, ali i osiguranje obrane komunizma. Američki povjesničar John Arch Getty tvrdi da su se oni smatrali *babicama* komunizma, te bi s njihovim padom propala i budućnost socijalizma. Zbog toga se nisu ustručavali od porasta vlastite autoritativnosti, kao i represije nad društvom.¹⁶⁷ Iako je sustav nomenklature postao institucionaliziran, partijska moć bila je u rukama političke elite. Ipak, sa Staljinovim stupanjem na vlast dolazi do polaganog pada utjecaja partije, koja prepušta vodeću ulogu državnim službama. To se vidi i u manjku broja kongresa tijekom Staljinove vlasti. Naime samo tri su održana, od kojih su dva u tridesetima, a jedan tek u 1952. godine. Jasan je pad broja sastanaka naspram dvadesetih godina, što se donekle prepisuje sazrijevanju državnog aparata, ali i sve većem utjecaju Staljinovih malih grupa.¹⁶⁸

---

¹⁶⁶ Overy 2005., 161.-162.

¹⁶⁷ Getty; Numanov 1999., 9-11.

¹⁶⁸ Overy 2005., 169.

Getty za Staljina kaže da je bio uzrok, ali i posljedica stvaranja nomenklature. Pod pokroviteljstvom njegove osobnosti nalazila se čitava vlast te se njegovao Staljinov kult ličnosti. Iako postoje tvrdnje da je ono provođeno iz Staljinovih egoističkih poriva ono je korišteno u snažne propagandne svrhe. Uz pomoć kultova ličnosti, ne samo Staljinovog, nomenklatura je uspješno prekrivala svoje nedostatke.¹⁶⁹

Već spomenute struje unutar nomenklature također su dovele do pojave šizmi unutar partije. Dakako, one u tridesetima nisu bile toliko jasno prikazane poput lijeve i desne *devijacije* u dvadesetima, ali su svejedno stvarale tenzije među vodstvom. Iz tih razloga partijska stega s godinama postaje sve čvršća. Partijsko jedinstvo je moralo biti održano, pogotovo u očima javnosti, jer su se boljševici vječno bojali povratka nepartijskih unutarnjih neprijatelja.¹⁷⁰

Politbiro na čelu sa Staljinom često se koristio *zig zag* politikom u odnosu prema eliti i lokalnoj vlasti, stvarajući pritom još jedan centar moći. Regionalni partijski vođe također su stvorili svoj krug ljudi od povjerenja, što je dakako stvorilo tenzije s centralom vlašću. Ljudi koji nisu bili uključeni u taj krug katkada su bili korišteni od elite kao sredstvo za napad i kritiku lokalne vlasti.¹⁷¹ Tako su primjerice od 1933. do 1935. godine u savezu sa svim vladajućim strukturama pokrenuli čišćenje partije. Tijekom tog razdoblja izbačeni su nepodobni kadrovi na državnoj, ali i regionalnoj razini. Godinu kasnije elita priskače u pomoć partijskim kadrovima koji su se žalili na nepravednu lokalnu vlast. Staljin nakon toga 1937. godine otpočinje s masovnim terorom prema svim razinama vlasti, a potporu pronalazi u *narodnim masama*. Situacija se smiruje godinu dana kasnije kada vraća autoritet partijskim kadrovima. Prema ovome postaje očito da Staljin iako je postao autokratski vladar, još uvijek se treba oslanjati na stalnu političku bazu odanu njemu. Prijašnji potezi najbolje pokazuju koliko je bio ograničen u svojim mogućnostima. Htio je umanjiti autoritet nekih dijelova elite, ali morao je paziti da moć njihovih protivnika ne naraste previše. Također je njegova moć i funkcioniranje države ovisilo o njihovom postojanju. Primjerice tako je kod ustava koristio antibirokratske osjećaje partijskih kadrova kako bi suzbio moć elite.¹⁷²

Boljševici ni u tridesetima nisu bili previše voljeni i imali raširenu podršku među običnim stanovništvom. Pratili su ih boljke iz prošlosti, poput izdaja najpouzdanijih članova, opasnosti političke marginalizacije, kao i nasilja koje se odvijalo tijekom Građanskog rata.

---

¹⁶⁹ Getty; Numanov 1999., 12.

¹⁷⁰ Getty; Numanov 1999., 12.

¹⁷¹ Getty; Numanov 1999., 13.

¹⁷² Getty; Numanov 1999., 14.

Članovi CK dolazili su naoružani na sastanke te su uvijek budno promatrali povratak klasnog neprijatelja nazivajući ih nekad *Bijelima*.¹⁷³

Djelovanje partije možemo gledati kroz uzdizanje ideologije na razinu religije. Simboli partije, kultovi ličnosti kao i snažne poruke jedinstva i napretka postale su integrirani dio staljinističkog društva. S ciljem zaštite vlastitog položaja došlo je do prisiljavanja društva da se prilagodi osnovnim uvjerenjima i stavovima marksizma-lenjinizma. Ovime je osigurana integracija društva te je vlastima bilo lakše izdvojiti nepodobne ljude. Trebamo uzeti u obzir da je povezanost unutar Sovjetskog Saveza bila poprilično slaba. Tome u prilog ide činjenica da NKVD nije znao tko je regionalni sekretar u određenim pokrajinama. Vlast je kao što je već rečeno, bila izrazito nesigurna te je stalno tražila načine da legitimizira svoju moć.¹⁷⁴

Važno je napomenuti da je održavanje i njegovanje marksističke ideologije oduvijek bila najveća preokupacija partije. Prije stupanja na vlast boljševici su razvili pedantan pristup u retorici i iznošenju činjenica. To se kasnije prenijelo u svakodnevni politički život, gdje se posebna pažnja posvećivala svakoj napisanoj riječi u tekstu. Takva retorika stvorila je vlastite nazive za nepoželjne pripadnike društva. Nazivi poput bandita, kulaka i trockista zapravo su se odnosili na pobunjenike, tvrdoglave seljake i političke disidente. Sve uskogrudniji način razgovora među vladajućima stvorio je dogmu i rituale kojih su se morali pridržavati svi članovi vlasti. Ukratko, nomenklatura je stvorila novu religiju iz koje se ni sami nisu mogli izvući. Tome u prilog ide da i transkripti koji nisu bili za javnost, nisu odudarali po retorici i sadržaju od službenih tekstova. Tako je boljševički jezik ili *lingua stalina* postala nužna za preživljavanje u sovjetskom društvu. Budući da je se vlast pridržavala, isto je bilo očekivano i od najnižih slojeva društva. Ovim načinom govora pokušavala se ugraditi ideologija u cjelokupno stanovništvo. Sastanci CK s vremenom su zbog uvjeta koji su postavljeni svakome govorniku postali skoro pa ritualni.¹⁷⁵

Getty tvrdi da je vladajuća nomenklatura odbijala priznati kako su neke njezine mjere pogrešne. Generalnu liniju su držali kao jedinom nadom da se Sovjetski Savez izvuče iz zaostalosti. Čvrsto su se pridržavali znanstvenog pristupa ljudskim problemima, te su olako tumačili Marksove stupnjeve povijesnog razvoja. Dakle, osim što su štitili vlastite pozicije zbilja su bili uvjereni da su oni vitezovi socijalizma. Početak u kojemu su bili u opasnosti od

---

¹⁷³ Getty; Numanov 1999., 16.

¹⁷⁴ Getty; Numanov 1999., 17.

¹⁷⁵ Getty; Numanov 1999., 22.-23.

stvarnih prijetnji, zamijenjen je konstrukcijom izmišljenih, kako bi se izbjeglo samopropitkivanje. Uz to lakše je bilo krivnju prebaciti na nekoga drugoga. Upravo će kasnije represije biti pokazatelj stvarne slabosti i nesigurnosti koja je prožimala čitavu državu.¹⁷⁶

Razdoblje između 1932. i 1934. godine prožeto je mjerama različitih intenziteta. Prema nekima to je bio samo preludij i planiranje Staljina i njegovih istomišljenika za teror koji će uslijediti. Prema ovome on je bio najveći saveznik tvrdolinijaša unutar partije. Blage mjere su provođene samo kako bi se udovoljilo umijernoj frakciji čiji su članovi bili Sergei Kirov, Ordzhonikidze i Valerian Kuybyshev. Ona je zastupala popuštanje diktature sada kada je nestala vanjska prijetnja te su kapitalistički elementi unutar države nestali.¹⁷⁷

Njihovi korijeni nalaze se već potkraj dvadesetih godina, kada se traži popuštanje stiska nad društvom te usporavanje *kulturne revolucije*. Umjerenjaci se tada najviše oslanjaju na područje Lenjingrada i Kirova koji je tvrdio da je klasni neprijatelj poražen te je zagovarao pomirenje s opozicijom kroz demokratizaciju sudstva i režima. Staljinovo odobravanje ove linije vidi se kroz njegov govor iz 1931. godine u kojemu rehabilitira stare intelektualce. Dvije godine kasnije u telegramu s Molotovom pušta veliki broj zatvorenika te čak smanjuje očekivane planove za Drugi Petogodišnji plan. To je dovelo do privremenog pada populacije u gulazima 1936. godine.¹⁷⁸

Druga struja koja je bila izrazito rigidnija prema bilo kakvim pokušajima demokratizacije centrirala se oko figure Nikolai Yezhova. On je bio osoba niskog rasta i krivonog te je zbog svog izgleda, imena i fanatizma dobio pogrđni nadimak *vitez željeznog Ježa*. Karijeru je otpočeo 1927. godine unutar Sekretarijata Centralnog komiteta sve dok nije došao na poziciju šefa NKVD-a 1936. godine. Njegova karijera oslanjala se upravo na usavršavanju represivnog aparata.¹⁷⁹ Tvrdolinijaši su pozivali na budnost protiv mogućih izdajica i protivnika, smatrajući da ih se veliki broj još skriva u zemlji, ali i među vlastitim redovima. Iako nisu simpatizirali lokalne vlastodršce, bili su protiv ispitivanja javnoga mijenja zbog opasnosti od eskaliranja situacije. Njihov stav prema stalnom postojanju unutarnjeg neprijatelja bio je prirodan, jer su na takav način sami sebi osiguravali i povećavali utjecaj.¹⁸⁰

Želja za kontrolom i nadziranjem istine bila je tolika da su se tekstovi bivše opozicije pomno pregledavali prije izdavanja. Tako je primjerice Bukharinu dozvoljeno mjesto glavnog

---

¹⁷⁶ Getty; Numanov 1999., 71.-73.

¹⁷⁷ Getty; Numanov 1999., 102.

¹⁷⁸ Getty 1991., 33.

¹⁷⁹ Service 2014., 235.

¹⁸⁰ Getty 1991., 33.

urednika *Izvestia*, ali je svejedno sve tekstove slao na uvid u Politbiro. Čak su se i stariji tekstovi našli pod paskom vodećih te se od autora nepodobnih tekstova tražila javna isprika i korekcija starih radova. Brojna djela *buržoaskih* i opozicijskih autora maknuta su iz knjižnica, ali te mjere nisu striktno provođene. Za tu određenu popustljivost zaduženi su umjerenjaci, poglavito Andrei Zhdanov koji je nadzirao Odjel za kulturu i propagandu CK do 1935. godine kada ga na tom mjestu mijenja Staljin. Odmah nakon te smjene osnažila je cenzura.¹⁸¹

Staljin je uvijek volio i poticao natjecanje između dvaju suprotstavljenih tabora, nevezano za temu. To mu je omogućavalo poziciju vrhovnog arbitra, te je stalno imao pri ruci više pravaca na koje je mogao usredotočiti svoju diktaturu. Budući da mu niti jedna struja nije mogla nametnuti svoju volju, on je mogao odgađati odluku do krajnjih granica time daljnje ističući svoju personalnu moć.¹⁸²

Uskoro je održan 17. Partijski kongres koji je kasnije dobio naziv *Kongres pobjednika*. Na njemu su iznesene teze kako su unutarnja opozicija i klasni neprijatelji poraženi, te su svi pripadnici nomenklature, uključujući i neke bivše članove pozicije, držali govore u znaku jedinstva partije. Bivša opozicija i umjerenjaci zastupali su stajalište kako je vrijeme zbog uspjeha u gospodarstvu i poraza neprijateljskih elemenata treba doći do popuštanja kontrole države. Prevladavalo je mišljenje da bi represiju trebalo zamijeniti političkom edukacijom i propagandom. Staljin je pak upozoravao na nastavak budnosti zbog opasnosti od vanjskih neprijatelja te je zastupao aktivnu borbu. Ovime je ostavio prostora za nastavak represije protiv određenih dijelova društva u državi. Također je izjavio da postoje opušteni birokrati unutar vladajuće nomenklature. Tu je iznio potrebu da i vladajući moraju slijediti generalnu liniju, ali i vođu partije. Ovo je bio prvi očiti primjer u kojemu se Staljin počeo izdvajati iznad vladajuće nomenklature.¹⁸³

Kriov se često navodi kao posljednja prepreka Staljinovoj apsolutnoj moći. Iako on nikada nije išao protiv njega na sjednicama, uživao je veliku potporu unutar partije. Štoviše na kongresu 1934. godine dobio je više ovacija i jednaki broj glasova kao i Staljin za poziciju generalnog sekretara. Iako ovime ne bi mogao svrgnuti Staljina, zasigurno se može smatrati velikom prijetnjom. Nesumnjiva je njegova lojalnost prema vođi, ali nije se bojao suprotstaviti se Staljinu tijekom odlučivanja o sudbini članova Ryutinove platforme, a ni u osobnoj korespondenciji. Nakon što je Kirov odbio prijedlog o preseljenju u Moskvu, 1934. godine dobio je novi ured u Lenjingradu nakon posjeta Staljinu. Taj događaj dogodio se bez

---

¹⁸¹ Getty; Numanov 1999., 104.-105.

¹⁸² Getty 1991., 34.

¹⁸³ Getty; Numanov 1999., 128.-129.

njegovog prethodnog znanja. Upravo je u tom uredu izvršen atentat na njega iste godine. Špekulacije o mogućem Staljinovom sudjelovanju u zločinu su brojne, ali ništa nije dokazano. U najmanju ruku on se okoristio atentatom uvođenjem *Kirovljevog zakona* koji će mu postati platforma za političke progone tijekom Velikog terora.¹⁸⁴

Tijekom 1936. Kirovljev nasljednik Zhdanov počeo je zagovarati umjerenost kroz slobodne izbore uz pomoć propagande, a ne sile. Veliki dio centra prihvatio je to iz razloga jer je to davalo dobru sliku režimu na domaćem, ali i međunarodnom planu. S druge strane, velika želja režima bila je centralizacija i obračun s neposlušnim lokalnim vlastodršcima.¹⁸⁵

On je svoju snagu crpio upravo iz najave novog ustava, koji je obećavao veće sudjelovanje javnosti, kao i političku edukaciju. Uz to na međunarodnom planu nosio ih je odnos s antifašističkim frontama.. Zhdanovljevo je mišljenje bilo da izbačene partijce treba reeducirati, a ne u potpunosti izolirati.¹⁸⁶ Zhdanov zasigurno nije bio liberal ni demokrat, koji je išao protiv režima, iako se na prvi pogled može dobiti takav dojam. U stvari bio je tipični primjer staljinističkog poručnika, koji je koristio klasične diktatorske metode unutar lenjingradske partijske organizacije naročito pri obračunu sa svojim protivnicima. Slično kao što su konzervativnije struje stvarale dojam stalne prisutnosti neprijatelja, tako je Zhdanov promicao svoju karijeru preko demokratske linije. Njegov pristup ne bi doveo do rušenja diktature, već bi postala ustavnija te bi obuhvaćala širu društvenu sferu.¹⁸⁷

---

¹⁸⁴ Overy 2005., 52.-53.

¹⁸⁵ Getty 1991., 32.

¹⁸⁶ Getty 1991., 33.

¹⁸⁷ Getty 1991., 34.

3.3. Opozicija i razvoj frakcija pred jačanjem terora

Nestabilnost koju je izazvala Prva petoljetka dovela je do ponovne pojave grupa nezadovoljnika. Postojale su Ryutinova, Eismont-Tolomchev-Smirov grupa, te je ponovno isplivala Trotskyeva organizacija. Među njima poglavito se ističe Martemyan Ryutin, koji je bio pripadnik desne *devijacije* koji je ostao pri svojim stavovima. Nakon što je izbačen iz partije, ostaje u kontaktu s nekim članovima te tijekom 1932. godine oni stvaraju dva dokumenta. Prvi je bio sedmerostrana kritika *Svim članovima VKP(b)* u kojemu se poziva partijski kadar na borbu protiv Staljinove politike. Drugi, puno važniji, postao je poznat kao Ryutinova platforma. Ovaj manifest službenog naziva *Staljin i kriza proleterske diktature* bio je kritika svih Staljinovih poteza na vlasti te je bio napad i na njegovu osobnost. Njegova pojava u javnosti izazvala je snažnu reakciju vladajuće nomenklature. Uskoro su svi pripadnici Ryutinove grupe uhićeni i osuđeni na dugotrajne zatvorske kazne, unatoč Staljinovim protestima. Naime, on je htio smrtnu kaznu za sve umiješane, ali Politbiro je odbio njegov zahtjev. Uskoro su prozvani mogući osumnjičenici poput Zinovieva, Kameneva i Radeka. Nakon brzog ispitivanja brojni su izbačeni iz partije zbog svjesnosti postojanja Ryutinove grupe. Budući da je ovo bio direktan napad na nomenklaturu ovaj događaj se može navesti kao preludij u razdoblje terora.¹⁸⁸

Ryutinova platforma smatrana je jednakom opasnošću kao i radovi koje je pisao Trotsky u emigraciji. Upravo zbog toga dostupnost njihovih tekstova bila je izrazito ograničena u Sovjetskom Savezu. Uz to Ryutinova osuda Staljinovog režima bila je sveobuhvatna, od gospodarstva do funkcioniranja partije. Štoviše Getty tvrdi da je bila oštrija od Khrushcheva govora iz 1956. godine, jer su neki elementi koje je Ryutin prozivao ostali prisutni sve do Mikhaila Gorbacheva.¹⁸⁹ Ovo nije bio samo napad na Staljina, već na cijelu vladajuću strukturu. Također, rapidan gospodarski rast doveo je do velikih tenzija u društvu. Neki regionalni upravitelji odbijali su nastaviti s povećanjem tempa, te je postojala stvarna prijetnja od revolta protiv središnje vlasti. Tekstovi poput Ryutinovog bili su moguća iskra koja bi otpočela pobunu. Uz to budući da u to vrijeme on nije bio unutar partije, to je predstavljalo, kao i u slučaju Trotskyja, mogućnost da se neslaganje i sukobi prošire van vladajuće nomenklature i partije. Ovako se nezadovoljstvo moglo proširiti među regionalne strukture, kao i društvo je još nije prihvatilo socijalizam. Prema političkom vodstvu, njihovo rušenje bi dovelo do uništenja lenjinističke ideologije, kao i neiskusnih članova partije. Većina stanovništva još je žudjela za privatnim vlasništvom te bi brzo uklonila nespremne

---

¹⁸⁸ Getty; Numanov 1999., 52.-54.

¹⁸⁹ Getty; Numanov 1999., 58.-59.

partijske kadrove. Upravo zbog te trajne prijetnje je Bukharin za razliku od Trotskya odustao od uključivanja javnosti, te je desna opozicija dobila blaže kazne. Shvaćali su da bi njihov sukob potencijalno mogao dovesti do samouništenja Sovjetskog Saveza. Od ovog događaja vladajuća nomenklatura počinje se poistovjećivati sa Staljinom te sve žešće reagira na kritike upućene njemu. Odanost bila nije uzrokovana strahom, već međusobnom željom da se ostane na vlasti.¹⁹⁰

Poslije pada Ryutinove platforme 1932. godine više nije postojala organizirana oporba unutar SSSR-a. Iako se i dalje moglo proturječiti Staljinu na sastancima, što je vrijeme odmicalo to je postajalo sve rjeđe. Postojale su male skupine istomišljenika koji su među sobom raspravljale o političkim kretanjima, ali veći aktivizam nije postojao. Ipak postoji letak iz 1937. godine koji poziva glasače da izraze svoje nezadovoljstvo s režimom. Tražio se prosvjed i bojkot te se pozivalo na rušenje *krvave diktature*.¹⁹¹

Nova afera s mogućim disidentima pojavila se 1933. godine, iako je situacija najvjerojatnije iscenirana. Naime, skupina koja je uključivala Eismonta, Tolmacheva, Ashukina i Smirnova znala je biti kritična prema mehanizmima koji su se koristili za industrijski rast. Potonji je bio najistaknutiji jer je bio stari boljševik koji je sjedio u Orgburou, a bio je član CK još od 1912. godine. Svi oni optuženi su za urotu s ciljem svrgavanja Staljina. Ključni svjedok je to navodno načuo tijekom druženja s alkoholom u kasnim satima.¹⁹² Smirnov nije prisustvovao u tom druženju, ali je bio optužen prema sudioništvu i pasivnosti. Također njegov ritual samokritike nije bio potpun, pa je doživio dodatne napade od strane CK. Uistinu, Staljinov kult je toliko narastao, sada već u razini s Lenjinovim, da bi pokušaj micanja njega s vlasti bio ravan kontrarevolucionarnom napadu. Štoviše svaka kritika njega bila je ravna kritici cjelokupne nomenklature i partije.¹⁹³ Prema njima svaka šala ili neprimjerne izjave unutar pjesama ili doskočica bile su ravne izdaji partije. Ovaj pristup uskoro je primijenjen na cjelokupnom stanovništvu. Staljin je bio simbol nomenklature i nije ga se smjelo blatiti. Jedan član CK je izjavio „Mi kao članovi Centralnog komiteta glasamo za Staljina jer je naš.“¹⁹⁴

Ritual samokritike služio je za dovođenje nižih kadrova u red žrtvovanjem predvodnika. Također bio je i mehanizam ujedinjenja CK u osudi i izolaciji opozicije. Davao

---

¹⁹⁰ Getty; Numanov 1999., 60.-61.

¹⁹¹ Overy 2005., 335.

¹⁹² Getty; Numanov 1999., 76.

¹⁹³ Getty; Numanov 1999., 79.-80.

¹⁹⁴ Getty; Numanov 1999., 90.

im je osjećaj sudjelovanja i samopromocije kroz izmjenjivanje govornika koji su potvrđivali osudu i pozivali na jedinstvo partije.¹⁹⁵

Bivša desna devijacija također je pozvana da se izjasni vezano za Smirnovljevu situaciju te da ponovno odrade ritual isprike kao bivša opozicija. Jedino je Bukharin održao zadovoljavajući govor, dok su Rykov i Tomsky iskritizirani.¹⁹⁶ Oni su odbili priznati krivnju iako su priznavali nepromišljenost i opasnost širenja tih izjava. No, partija je diktirala istinu i prema njoj oni su bili krivi.¹⁹⁷

Uz nestanak šala unutar govora, zahtijevanja za povećanjem željezne discipline kao i formalizacijom zatvorenih govora došlo je i do sloma na privatnoj razini. Dok su u prethodnim razdobljima suprotstavljeni boljševici održavali zdrav privatni odnos sada je on postao nemoguć.¹⁹⁸

U konačnici Simrov je ostao bez političke moći, ali mu je dopušten ostanak u partiji. Ostali sudionici od te večeri bili su izbačeni te su poslani u radne logore. Usporedno s ovim Saveznom državnim političkom direktoratu (OGPU) je omogućeno osuđivanje pojedinaca bez dokazivanja zločina i krivice čime je otvoren put za nekontrolirani progon osoba.¹⁹⁹

Čistka partije 1933. godine bila je reakcija na prijetnje opozicije da će sukobe prenijeti na niže kadrove. Veliki priljev novog članstva bio je dodatni razlog za brigu vladajuće nomenklature. Zbog toga je iz partije izbačeno oko 18% članstva te se većina njih u partiju uključila poslije 1929. godine.²⁰⁰ Staljin je izbačene okarakterizirao kao karijeriste i besposličare, ali ovakav potez se mora uzeti kao tvrdolinijaški. Ovime su također pokušali oslabiti lokalne dužnosnike. No došlo je do kontraefekta u kojemu su oni iskoristili te mjere kako bi izbacili vlastite oponente.²⁰¹ Godina iza te postala je poznata kao dobra godina u SSSR. Došlo je do smanjenja represije, kroz drastični pad uhićenja od strane tajne policije, te su sudski organi podstavljeni na novu razinu legaliteta. Pokrenut je proces pomirbe sa starom inteligencijom te je konačno suzbijena glad uz pomoć ekonomskog rasta.²⁰²

Uvođenje novih mjera objašnjene su potrebom da se isprave greške koje su lokalni dužnosnici napravili tijekom primjenjivanja starih. U ovom slučaju riječ je o klasičnom prebacivanju krivnje s centra na regionalnu upravu po pitanju kvaliteta mjera. Također vladajuća nomenklatura htjela je da se represivni aparati sve više pripoje njihovoj sferi

---

¹⁹⁵ Getty; Numanov 1999., 94.

¹⁹⁶ Getty; Numanov 1999., 95.

¹⁹⁷ Getty; Numanov 1999., 98.

¹⁹⁸ Getty; Numanov 1999., 99.

¹⁹⁹ Getty; Numanov 1999., 101.

²⁰⁰ Getty; Numanov 1999., 127.

²⁰¹ Getty; Numanov 1999., 128.

²⁰² Getty; Numanov 1999., 134.-135.

utjecaje te se maknu iz ruku lokalne uprave. Iz tih razloga došlo je do stvaranja novog ureda prokuratora SSSR-a, koji je za razliku od prethodnog imao poprilično veće ovlasti. Mogućnost limitirane umiješanosti nad administracijom i sudom zamijenjen je stavljanjem pod nadzor svih sudova, policije i tajnih službi unutar SSSR-a. Ovime je osigurana legalnost djelovanja tajne policije, jer je *de iure* bila pod paskom sudskih organa.²⁰³ Također je osnovan Sveunijiski komesarijat za unutarnje poslove (NKVD) koji je zamijenio kaotični OGPU. U početku nije imao ovlasti za smaknuća te nije mogao proglašavati kazne iznad pet godina u egzilu. Za to je osnovan poseban odbor unutar NKVD-a u kojemu su najveći utjecaj imali Staljin i Yezhov. Suđenja za osudu kao i ovlasti za smaknuća prebačeni su iz tajne policije u ruke sudskih tijela. Ovime se htjela postići što veća legalnost procesa protiv optuženika. Osnovana je takozvana Kuybysheva komisija koja je trebala istražiti nepravilnosti i ilegalne radnje koje su se odvijale za vrijeme OGPU-a. Svi krivci, neovisno o rang, bili bi procesuirani u skladu s novim zakonima. Rad komisije naglo je zaustavljen nakon Kirovljeve smrti.²⁰⁴

Upravo prijetnje eliti s nižim kadrovima, pokazale su se kao plodno tlo za napredovanje tajne policije i represivnog aparata. Oni su vršili pomni nadzor nad svim aspektima društva. Često su upozoravali na podjele poput *mi* i *oni* koje su bile česte među stanovništvom te su pratili propagandne letke i pjesmice protiv vlasti. Redovito su privodili određen broj ljudi, te su izmišljali urote kako bi opravdali svoje postojanje. Također je postojala struja unutar partije koja je inzistirala na povećanju opsega represije i nadzora nad kaosom u državi. Tvrdolinijaši su bili dio partije koji je najviše profitirao iz nesigurnosti koja se uvukla unutar vladajuće elite. Njihov strah od suprotstavljene javnosti pretvorio je bilo kakvu *devijaciju* unutar partije u neprijateljske pojave. Desni i trockisti uskoro su se počeli izjednačavati s *Bijelima* i *kulacima*. Uskoro su sve političke *devijacije* stavljene pod kategoriju trockizma. Iako je vladajuća elita stavljala vjeru u srednje i siromašno seljaštvo, pitanje je koliko im je to bila sigurna platforma poslije kolektivizacije. Možda su zbog toga odbijali prihvatiti da problemi počinju od njih te su umjesto toga prozivali saboterske elemente u poljoprivredi. Najčešći krivci bili su regionalni dužnosnici i *kulački* urotnici.²⁰⁵

Vlast je strogo nadzirala sve faktore koji su joj mogli ugroziti monopol nad upravljanjem i privilegijama. Budući da su se i sami koristili pamfletima u propagandne

---

²⁰³ Getty; Numanov 1999., 119.

²⁰⁴ Getty; Numanov 1999., 121.-123.

²⁰⁵ Getty; Numanov 1999., 67.-68.

svrhe, pomno su motrili tisak i letke. Studenti su bili pod posebnim nadzorom, te su sakupljani njihovi letci, te je vlast odredila izuzimanje nepodobnih knjiga iz knjižnica.²⁰⁶

Odnos političkih smjerova umjerenjaka i tvrdolinijaša nije nužno bio suprotstavljen. Boljševički režim oduvijek se osjećao nesigurnim zbog nedostatka stvarne potpore u državi te je zbog straha od prevrata te fanatičnog slijeđenja ideologije periodično provodio represije. S druge strane težilo se legalitetu vlasti pa samim time i nasljeđa koje je boljševički vrh stvarao. Žudjelo se za stabilnom birokracijom i administracijom potpomognutom obrazovanim kadrovima. Takozvana *revolucionarna legalnost* dopuštala je ispreplitanje dvaju politika jer su se oboje držale ideologije i održavanja boljševičkog poretka. Stoga i ne čudi što je Staljin sudjelovao u radu obaju skupina, jer je osim povećanja vlastite moći zbilja bio uvjereni marksist. Štoviše on je pokrenuo inicijativu za novim izbornim sistemom označenim općim pravom glasa kao i tajnim glasovanjem. Umjerenjaci nikada nisu zastupali napuštanje jednopartijske vlasti, već su bili za pretvaranje krutog represivnog upravljanja u hegemonijsku, ali legalnu vladavinu vodeće nomenklature. Nepostojanost sigurnog puta i eksperimentiranje s mjerama dovele su do onoga što Getty naziva *zig-zag* politikom centralne vlasti. Bile su to pristupom različite mjere, ali s istim ciljem, osiguranjem prevlasti vladajuće nomenklature nad ostatkom partije i društvom SSSR-a.²⁰⁷

Kirovljeva smrt prvog prosinca 1934. godine snažno je protresla sovjetsku državu. Upletenost tvrdolinijaša i Staljina u njegovo ubojstvo poprilično je upitna danas postoje različita mišljenja o razvoju događaja. No, ono što je uslijedilo nakon toga ocrtalo je kretanje politike tijekom idućih par godina. Dva dana nakon Kirovljevog ubojstva na snagu stupa dekret koji je uveo egzekuciju po kratkom postupku bez mogućnosti žalbe. Ovaj zakon omogućio je pojačavanje terora i moći tvrdolinijaškim krugovima. Neovisno o njihovoj upletenosti, rigidniji članovi partije kao i Staljin okoristili su se Kirovljevim ubojstvom kako bi se obračunali s političkim protivnicima. Yezhov i Jakov Agranov postavljeni su na čelo istrage, dok je Genrih Jagoda izostavljen zbog propusta. U konačnici osuđeno je preko tisuću ljudi, od pripadnika policije do partije. Iako nisu mogli dokazati upletenost Zinovieva i Kameneva, obojica su dobili zatvorske kazne po moralnoj odgovornosti. Na širem planu došlo je do porasta političkih uhićenja, ali su kazne još uvijek bile umjerene.²⁰⁸

---

²⁰⁶ Getty; Numanov 1999., 70.-71.

²⁰⁷ Getty; Numanov 1999., 136.-138.

²⁰⁸ Getty; Numanov 1999., 144.-146.

Tijekom 1935. godine dolazi do popuštanja prema *neprijateljima* kojima je dopušten rad unutar profesije, dok je stigma skinuta s potomaka protivnika režima. Uz to sva uhićenja morala su biti odobrena od strane prokuratora, ali je skinuta zaštita s visokih državnih dužnosnika što će odigrati veliku ulogu kasnije.²⁰⁹Iste godine dolazi do nove čistke unutar partije kroz uvođenje novih iskaznica koje su planirane i prije Kirovljeva ubojstva. Cilj joj je bio da se istraže svi članovi sa sumnjivom političkom i društvenom pozadinom. Postojao je i veliki broj lažnih iskaznica u opticaju. Rezultat je bio izbacivanje 9.1 % članstva među kojima je svaki jedanaesti bio uhićen.²¹⁰

U emigraciji desna struja ruskih disidenata bila je slaba, ali to nije bio slučaj s ljevicom. Trotsky je tijekom svog vremena u egzilu stalno pokušao oživjeti opoziciju protiv Staljina. Iako je ona većinom zamrla nakon kolektivizacije, kada se spojila s generalnom linijom, ipak je bilo nezadovoljnika. Oni su se 1932. godine pokušali povezati preko Trotskyeva sina Leva Sedova sa Smirnovom grupom. Cilj je bio spajanje nove velike opozicije lijevih i desnih u svrhu rušenja vladajuće nomenklature. Ti pokušaji brzo su ugušeni te su glavni članovi uključeni, ali Trotsky je nastavio provocirati vladajuću nomenklaturu izjavama kako su niži pripadnici još uvijek na slobodi. Zahtijevao je povratak trockista u vlast prijeteci da će sukob prebaciti s razina elite na cijelu partiju. Iz ovih razloga cijela elita je čitala *Bilten opozicije*.²¹¹Nastavio je napadati Staljinovo obrazovanje i svjetonazor kao uzak i primitivan. Stalno je pokušavao uspostaviti vezu s nezadovoljnicima unutar SSSR-a, ali su njegovi pokušaji uspješno otkriveni. Njegovi suradnici i sljedbenici bili su izloženi napadima i atentatima diljem Europe. Naposljetku istu sudbinu doživio je i Trotsky u Meksiku 1940. godine.²¹²

---

²⁰⁹ Getty; Numanov 1999., 184.-185.

²¹⁰ Getty; Numanov 1999., 197.-198.

²¹¹ Getty; Numanov 1999., 62.-63.

²¹² Overy 2005., 337.-338.

4. Društvo i ekonomija

4.1. Temeljita transformacija društva

Vrh partije imao je potporu među svojim članstvom i Svesaveznom lenjinističkom mladom komunističkom ligom (Komsomolom). Ti pojedinci oduševljeno su sudjelovali u svim projektima koje je vlast pokrenula te je na njih propaganda bila najučinkovitija. Među njima je zavladao oduševljenje mobilizacijom društva kao i povratak SSSR-a na status velike sile. Greške vodstva objašnjavali odlučnošću vrha da pogura državu prema daljnjim uspjesima. Ipak pitanja visoke politike ostala su izvan populacije koja je bila previše zaposlena održavanjem osnovnih životnih potreba²¹³

Širenje nacionalnog osjećaja u savezним republikama bilo je sustavno suzbijano,

Slika 5. Karikatura *Krokodila* iz 1935. godine naslovljena *Velike zadržke*. U tekstu: "Ovo je treći par cipela kojih sam iznosio i jednostavno ne mogu pronaći par dječjih cipela" (Fitzpatrick 1999., str. 138.)

poglavito uslijed promjena početkom tridesetih. Dužnosnici koji su bili suviše blagi prema potencijalnim nacionalistima bili su maknuti s vlasti. Prva osoba koja je bila zahvaćena ovim potezom bio je ukrajinski komesar za prosvjetu Mykola Skrypnyk, koji je netom nakon toga počinio samoubojstvo. Na udaru su se našli i nositelji nacionalnih ideja, poglavito pisci, umjetnici i znanstvenici. Pokrenuti su brojni sudski procesi te je razvoj nacionalne kulture stavljen pod još veći policijski nadzor. Ruski nacionalizam također je smatran velikom prijetnjom. Pritvoreni su brojni intelektualci te se izvršila čistka među Crvenom armijom kako bi se iz nje uklonili bivši carski časnici²¹⁴ Zbog

nametnutih promjena svi narodi osjećali su pritisak i napad od strane vlasti. Iako se Staljinu nisu sviđali neki narodi, ipak nije vršio čistke iz rasističkih razloga. Naime, stil života koji su neki narodi imali bio je u oštrom kontrastu s ciljevima vlastodržaca. Zbog toga su narodi

²¹³Service 2014., 216.

²¹⁴Service 2014., 217.

poput Kozaka umirali u stotinama tisuća usred kolektivizacije.²¹⁵ Ukrajina je pak bila žrtva stigme prema kojoj je ona boljševicima bila bastion separatizma i kulaka. No, glad koja ju je pogodila nije uzrokovana s namjerom da se istrijebi ukrajinski narod, već je posljedica neosjetljivosti i bezobzirnosti centralnih vlasti u odlučnosti da se ostvare zadane norme. Tijekom *gladomora* 1932 i 1933. godine nastradala je i južna Rusija. Hladno poigravanje s brojkama i neodstupanje od zacrtanog cilja doctrale su genocidnu nijansu centralnoj vlasti. Dakle, broj mrtvi bio je proporcionalan spremnosti prilagodbe stanovništva prema željama vlasti.²¹⁶

Nagle promjene tijekom prve petoljetke dovele su do velikih kretanja stanovništva. Glad i želja za boljim standardom dovele su do nekontroliranog protoka ljudi unutar države. Kako bi ukrotili ovu situaciju vladajući su uveli interne putovnice na kojima je bilo označeno prebivalište..²¹⁷ Kada se vlast nije služila silom kao glavnim sredstvom za provođenje mjera tu ulogu preuzimala je propaganda. Sovjetski Savez je zbog razvijenosti društva nailazio na prednosti i mane. Slaba obrazovanost, raštrkanost i izoliranost društva olakšavala je širenje utjecaja i ideologije. No, istovremeno ta slaba obrazovanost umanjivala je snagu pisanih medija te se vlast morala oslanjati na usmene agitatore. Važno je napomenuti da je 1927.

godine čak četvrtina članova partije bila nepismena.²¹⁸ Centri za edukaciju postajali su središta

Slika 6. Karikatura *Krokodila* iz 1935. godine naslovljena *Kriva optužba*. U tekstu: "Imate putovnicu koja pripada nekome drugom. jeste li je ukrali?"; "Zaboga ne, kupio sam je svojim novcem." (Fitzpatrick 1999., str. 138.)

za širenje ideologije i propagande. Također je u potpunosti suzbijen mogući vanjski utjecaj. Samo su rijetki strani građani mogli ući u državu, dok je strana literatura bila ograničena samo za usku skupinu ljudi, a i tada je pozorno motrena. Primjerice uz zapadnu granicu postavljeni su blokatori radio signala unatoč tome što je samo mali postotak mogao si priuštiti radio.

²¹⁵ Service 2014., 218.

²¹⁶ Service 2014., 219.

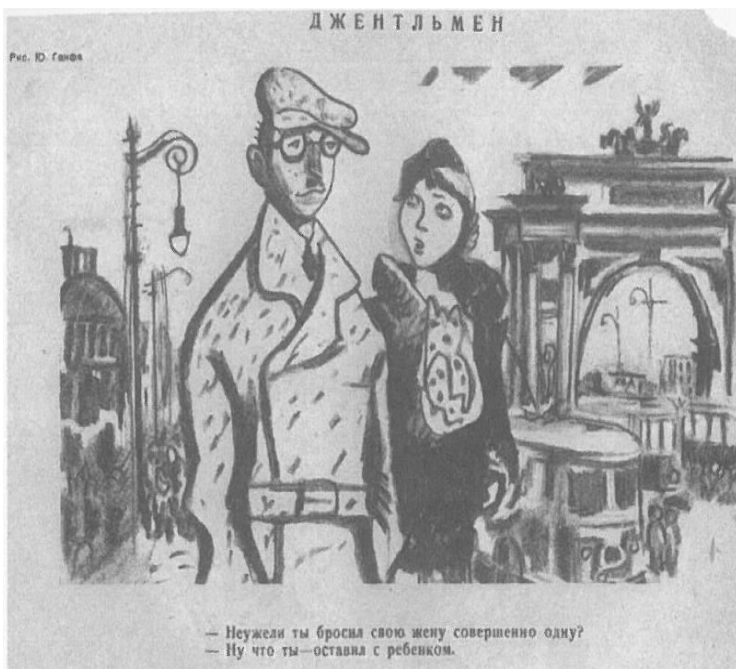
²¹⁷ Getty; Numanov 1999., 74-75.

²¹⁸ Pauley 2015., 105.

Sekretarijat CK imao je poseban odjeljak u vidu Ministarstva za propagandu i kulturu. Oni su određivali generalni smjer razvoja kulture i edukacije, te su cenzurirali sve medije i samo s njihovim odobrenjem oni su postajali dostupni javnosti.²¹⁹

Sovjetska edukacija tijekom dvadesetih drastično je umanjila autoritet učitelja te je često posuđivala novitete koji su dolazili iz zapadnih zemalja. Primjerice od učenika se očekivalo da većinom uče promatrajući i sudjelujući u društvu. Ovo se promijenilo početkom tridesetih s jačanjem staljinizacije. Tada su škole postale centri koji su trebali iskorijeniti zaostalost i odvesti sovjetsko društvo u moderno doba. Učiteljima je vraćen autoritet, preko školskih uniformi naglašavao se kolektiv, dok je sistem bio prilagođen specijalizacijom mladih ljudi za razna deficitarna zanimanja. Djelomični povratak carističkom sistemu urodio je plodom jer se broj visokoobrazovanih povećao se sedam puta. Njihovo povećanje otežavalo

Slika 7. Karikatura *Krokodila* iz 1935. godine naslovljena *Džentlmen*. U tekstu: "Jesi li zbilja ostavio svoju ženu potpuno samu?"; "Ne, ostavio sam je s djetetom." (Fitzpatrick 1999., str. 139.)

je rad propagande te je vlast suzbijanjem pluralizma u znanosti i kulturi održavala kontrolu.²²⁰ Obrazovanje je bilo omogućeno i putem večernjih škola i tečajeva. Staljinova želja da intelektualni sloj zamjeni sebi odanim slojem rezultirala je snažnom kampanjom za opismenjivanje i obrazovanje. Otvarane su brojne škole te je broj pismenih ljudi do 1937. godine iznosio 94% naspram 50% na prijelazu stoljeća.²²¹ Važno je napomenuti da se potonja brojka odnosila samo na mušku populaciju. Između 1930. i 1933. godine broj rukovoditelja koji su prethodno bili fizički radnici bio je oko milijun i pol. Osjećaj napretka stvorio je odanu političku bazu centralnoj vlasti.²²²

Većina prava žena nestala je s NEP-om. Iako su zadržale pravo na visoko obrazovanje i napredovanje u znanosti ukinute su im brojne olakšice. Za vrijeme NEP-a najviše se ističe

²¹⁹ Pauley 2015., 106.

²²⁰ Pauley 2015., 124.-125.

²²¹ Service 2014., 208.

²²² Service 2014., 208.

izostanak novčane potpore samohranim majkama od očeva ili države, dok seljačke žene čak nisu imale ni porodiljne povlastice. Čak i u doba NEP-a poslodavci su često davali otkaz ženama i zamjenjivali ih s muškarcima. Nepovjerenje Staljina i njegovih istomišljenika prema ženama dovelo je do smjenjivanja brojnih žena s visokih pozicija. Staljin je čvrsto vjerovao u konstrukciju obitelji i braka. Porast rastava i pobačaja naveo ga je na uvođenje zakona 1936. godine koji su suzbijali tu praksu. Rastave su postale drastično skuplje te su je samo rijetki mogli priuštiti te su rastave iz drugog braka postajale još skuplje. Pobačaji su tijekom tridesetih postali dvostruko učestaliji od porođaja što je dovelo do njihove potpune zabrane 1936. godine kako bi se stabilizirao natalitet.²²³

Ovo razdoblje krasila je krilatica koju je proširio Staljin *Život je postao bolji, život je postao veseliji*. Ta izjava odnosila se na drugi stup njegove vladavine, to jest administrativnu elitu. Do kraja tridesetih broj službenika se učeterostručio zahvaljujući širenju institucija. Oni su predstavljali sloj koji je bio u stanju kupovati luksuznu robu koju je prodavala organizacija *Torgsin*. Ipak, najluksuzniji predmeti bivših elita bili su unutar platežne moći rijetkih pripadnika administrativnog sloja.²²⁴ Ipak Staljin je osigurao potporu i represivnih dijelova držeći kako „*Ukidanje klasa ne postiže se eliminacijom klasne borbe nego njezinim potkrepljivanjem*.”²²⁵

Prva petoljetka službeno je proglašena velikim uspjehom, te je zbog izvršenja zadanih ciljeva skraćena za jednu godinu. Odmah potom pokrenut je drugi petogodišnji plan koji je trebao konsolidirati taj uspjeh. Ipak rezultati uspjeha bili su lažirani. Zapravo je došlo do nestašice brojnih luksuznih artikala te je stanovanje u gradovima zbog prenapučenosti postajalo nepodnošljivo. Jedine društvene skupine koje su doživjele pravi napredak bili su novi rukovodeći sloj, pripadnici tajne policije i favorizirani intelektualci. Njima su omogućene razne povlastice koje su dobivali nauštrb ostatka društva.²²⁶

Kako društvo ne bi ostalo bez kohezije Staljin se okrenuo ruskom faktoru. Budući da je SSSR sačinjavalo 52% Rusa koji su živjeli u svim savezним republikama, poticanje ruskog nacionalnog ponosa počelo je jačati od 1934. godine.²²⁷ Kao što je ranije bilo navedeno, Staljin je bio veliki ljubitelj ruske literature. Vodstvo je zastupalo se prelazak svih naroda unutar Sovjetskog Saveza na ćirilicu kao i njegovo učenje. Ipak dopuštalo se slobodno učenje

---

²²³ Pauley 2015., 138.-139.

²²⁴ Service 2014., 210.-211.

²²⁵ Service 2014., 212.

²²⁶ Pauley 2015., 87.-89.

²²⁷ Service 2014., 221.

vlastitoga jezika. Staljinov cilj bio je uzeti najadekvatnije dijelove ruskog nacionalizma i kulture te ga spojiti s boljševizmom.²²⁸

Tijekom 1932. godine uvedene su iskaznice s osobnim podacima. Ona je poslužila kao osiguranje da se kretanje ljudi ne odvija bez nadzora države. Bez nje se nije moglo putovati iz sela u gradove. Razlog za ovu administrativnu mjeru bio je višestruk. Prvotno je korišten za razjašnjavanje nacionalnosti i vjere pojedinca koja je unosila te podatke u putovnicu. S njom se ujedno pokušao zaustaviti snažan priljev ljudi sa sela, pa zbog toga i ne čudi što je putovnica bila uskraćena pripadnicima kolhoza.²²⁹

Veliki teror nije bio iznimka već samo najviša točka represija koje su se odvijale od kraja dvadesetih pa sve do 1938. godine. OGPU je svojim djelovanjem do kraja prve petoljetke u razne logore smjestio preko milijun ljudi dok je još veći broj ležao u zatvorima.²³⁰ Brojno pučanstvo bilo je prisilno premještanu kako bi se osigurao mir u državi. Takva praksa osigurala je konstantan priljev besplatne radne snage u inače slabo naseljene i negostoljubive dijelove Sovjetskog Saveza. To je ujedno poslužilo i brojnim čelnicima kao platforma za promicanje vlastite karijere. Drugi razlog bio je nastojanje održavanja stalnog nadzora nad društvom, kao i uništavanje potencijalnih budućih prijetnji vlasti.²³¹

Rasprave u Politbiro u poslije prve petoljetke bile su vezane uz odnos između komesarijata i partije. Upravo su ta tijela uz OGPU najviše prosperirala zbog provedenih mjera. Ordzhonikidze se oštro suprotstavljao bilo kakvom miješanju lokalne partije u rad direktora tvornica. Staljin je pak bio nezadovoljan neposlušnošću nižih razina partije, ali isto tako htio je osigurati nadzor nad komesarijatima za gospodarstvo. Kaganovich je priskočio s prijedlogom da se lokalna partijska tijela organiziraju komitete koji bi vršili nadzor nad provođenjem gospodarstvenih mjera unutar svoje regije. U strukturi bi se pratili izgled gospodarskih grana u vladi. Komiteti ne bi imali pravo miješati se u rad tvornica već bi svoja izvješća slali Narodnom komesaru. Ovom mjerom, kao i izbacivanjem 854 300 članova iz partije pokušala se učvrstiti poslušnost centru.²³² No, djelomično je došlo do kontraefekta jer je legitimiranje lokalne partije kao institucije dovela do povećane autonomije kao i netrpeljivosti između regionalnih vlastodržaca.²³³

U Moskvi dvadeset i šestog prosinca 1934. godine održan je Sedamnaesti kongres Svesavezne komunističke partije. Generalna nota trebala je biti vezana uz poraz opozicije i

---

²²⁸ Service 2014., 222.-223.

²²⁹ Service 2014., 223.-224.

²³⁰ Service 2014., 225.

²³¹ Service 2014., 226.

²³² Service 2014., 226.

²³³ Service 2014., 227.

slavljenje kolektivizacije i industrijskog rasta. Staljin nije bio spreman usporiti tempo koji je zadao državi te je pozivao na oprez „*Prema tome, neophodno je ne pjevati partiji uspavanke, nego razvijati njezinu budnost, ne pustiti je da spava, nego je održavati u stanju vojne spremnosti, ne razoružati je, nego je naoružati.*“ U konačnici osoba koja je najviše bila za popuštanje političkih napetosti bila je Sergej Kirov „*Osnovne poteškoće su iza nas.*“²³⁴

Kirov se kasnije zalagao za prestanak nasilnog iznuđivanja žita, porast broja obroka kod radnika te za poštivanje zakona. Ovaj pritisak također je rezultirao raspuštanjem OGPU-a čije je članstvo prešlo u Narodni komesarijat za unutrašnje poslove. Ovime je barem privremeno nestala samovoljna represija, koju je zamijenio centralizirani NKVD. Ipak sami mehanizmi nasilja nisu nestali. Kirovljeva smrt 1. prosinca 1934. godine poslužila je kao izgovor za obnavljanje represija s još većim opsegom.²³⁵

Drugi val umjerenjaka bio je pod Kirovljevim nasljednikom na čelu lenjingradske sovjeta, Zhdanova. On je svoju političku moć gradio na platformi jačanja partije nauštrb Narodnih komesarijata. Cilj mu je bio obrnuti odluke koje su donesene na kongresu 1934.godine. Smatrao je da bi partija trebala imati primat nad odabiranjem osoba koje će obnašati javne dužnosti. Uz to trebala bi biti vodilja u promicanju marksizma-lenjinizma kao i mobiliziranja društva. Potonje će postati ključno tijekom sastavljanja Ustava iz 1936. godine.²³⁶

Sukob između institucija bio je stalan u Sovjetskom Savezu. Gospodarstvo je bilo bazirano na centralnom zapovjedništvu te su Narodni komesarijati konstantno radili kako bi maksimalizirali svoj utjecaj. Ipak ti potezi su dovodili u pitanje moć centralnog političkog vodstva, jer se ta moć mogla okrenuti protiv njih. No, bez njihove pomoći partija bi ostala bez stručnoga kadra. Problem sukoba institucija unutar sovjetske države sveo se na balansiranje između komesarijata i partije u državi koja je imala jednu stranku i ideologiju s državnim gospodarstvom. Ipak odnos centralnog i lokalnog vodstva bio je obilježen lažima. Dok su vlastodršci obmanjivali javnost objavom lažnih uspjeha u novinama, dobivali su isti tretman od strane lokalnih dužnosnika. Sve to dovelo je do nekoordinirane proizvodnje, rasipanja i robe niske kvalitete. Sve ove prijevare na kraju su stvorile veliko nepovjerenje između centralne i lokalne vlasti.²³⁷

---

²³⁴ Getty; Numanov 1999., 128.-129.

²³⁵ Service 2014., 227.-229.

²³⁶ Service 2014., 230.

²³⁷ Service 2014., 204-205.

4.2. Pad NEP-a i Prva petoljetka

Boljševici mogu osvojiti svaku utvrdu bila je krilatica staljinističke revolucije koja je obilježila razdoblje između 1928. i 1932. godine. Pokrenut je obračun s kapitalistima i kulacima u ime borbe protiv klasnog neprijatelja, a konačni cilj trebao je biti snažan gospodarski rast.²³⁸ Od 1928. godine politika NEP-a počinje jenjavati te, usprkos protestima, ustupa mjesto kolektivizaciji i nagloj industrijalizaciji potaknutom od strane centra u Prvoj petoljetki Sovjetskog Saveza.²³⁹ Kolektivizacija je u početku doživjela velike simpatije partijskih vlastodržaca. Među njima našli su se Molotov, Ordzhonikidze, Kaganovich i Kuybyshev. Institucije su također bile zadovoljne s konačnim obračunom s kulacima. Tijela poput OGPU-a, Radničkog i seljačkog inspektorata, Ruske udruge proleterskih pisaca kao i Komsomola. No, bilo je i onih koji su se suprotstavljali ovom planu. Grupu koju su sačinjavali Rykov, Uglanov i Tomsy predvodio je dotadašnji bliski Staljinov suradnik Bukharin. Njihovu aktivnu obranu NEP-a Staljin nije mogao olako srušiti jer je to ipak bio Lenjinov konstrukt. Dok se Bukharin služio medijskim (kao urednik *Pravde*) i diplomatskim pristupom kako bi osigurao opstanak NEP-a, Staljin je pokrenuo niz aktivnosti koji su ga polagano ukidale, iako je on i dalje tvrdio da je njegovo djelovanje zapravo viši stupanj iste politike.²⁴⁰

Prvi potez poduzeo je na periferijama države, točnije na području Urala i Sibira. Lokalne vlasti poticale su seljake da odaju sunarodnjake s bogatim zalihama žita. Dodatni poticaj siromašnim seljacima bilo je obećanje udjela žita zaplijenjenog kulacima. Ova kampanja kasnije se počela provoditi po cijelom Sovjetskom Savezu. Nadzor nad industrijom osigurao je na dva načina. Prvi je bio zastrašivanje putem represivnih aparata. Time se ističu uhićenja u Šahti koja se nalazi u Donskom bazenu, čiji su optuženici navodno organizirali proturevolucionarnu zavjeru. Drugi dio ostvario je obećanjima o daljnjem industrijskom rastu koji bi bio osiguran uz pomoć racionalizacije potrošnje i prihoda sa sela. Prema procjenama Staljinovog tabora broj radnika je trebao porasti za 32%, uz porast proizvodnje od 110% dok bi plaća narasla za nevjerojatnih 70%.²⁴¹ Sve ovo izazvalo je pad Bukharina i njegove opcije, kao i NEP-a, koji su optuženi za desno skretanje.²⁴²

Njegovu nepomirljivost dodatno je isticala izjava iz 1931. godine „*Smanjiti tempo znači zaostajati. A trome budu pobijeđeni. Ne, ne želimo to! Povijest stare Rusije sastoji se,*

---

²³⁸ Service 2014., 194.

²³⁹ Service 2014., 189-190.

²⁴⁰ Service 2014., 191.-192.

²⁴¹ Service 2014., 194.

²⁴² Service 2014., 194-195.

*između ostalog, u tome što su je stalno pobjeđivali zbog njezine zaostalosti. Pobjedili su je mongolski kanovi. Pobjedili su je turski begovi. Pobjedili su je švedski feudalni vladari. Pobjedili su je poljsko-litvanski plemići. Pobjedili su je anglo-francuski kapitalisti. Pobjedili su je japanski moćnici. Svi su je oni pobjedili zbog njezine zaostalosti.*²⁴³

Uz to zbog nevoljkosti seljaka nakon što im se dvije godine oduzimalo žito počinje sve glasnije pričati o prisilnoj kolektivizaciji. Bukharin se protivio ovom potezu, ali većina u Politbirou je smatrala da će to riješiti problem zaostalosti poljoprivrede. Posljedično Bukharin je izbačen iz Politbiroa, uz lažne proglase da prisilne kolektivizacije neće biti. Prva petoljetka je zapravo bila poprilično kaotična jer su zadani parametri bili neostvarivi te su se mijenjali ovisno o hirovima i naredbama vodstava. *Gosplan* je služio samo kao osigurač da se u gospodarstvu ne stvori prevelika šteta.²⁴⁴

Uistinu do 1930. godine dekulakizacija je prešla u potpunu kolektivizaciju, dok je kapitalizam u potpunosti nestao u gospodarstvu. Obračun s neposlušnim seljaštvom odvio se u više razina. Kako bi se provele ove mjere organizirali su skupine mladih radnika koji su poslani na selo. U konačnici na službeni odaziv Politbiroa sakupilo 25000 ljudi.²⁴⁵ Nepodobne seljake koji su bili siromašni proglasili su podkulacima, jer su oni podupirali pobunu protiv vlasti. S njima punopravni kulaci doživjeli su strašne progone. Između pet i sedam milijuna ljudi podijeljeno je u tri kategorije.²⁴⁶ Jedni su bili osuđeni na smrt ili prisilan rad, dok su drugi deportirani u manje naseljene pokrajine. Trećoj kategoriji dopušten je ostanak na svojoj zemlji, ali joj je oduzet veći dio. Ona se nije osjetila u gradovima jer se državni priljev žita udvostručio, s 10.8 na 22.8 tona od 1928 do 1932. godine.²⁴⁷ Uz to došlo je do devastacije stočarstva. Seljaci su u znaku protesta i gladi ubijali stoku prije nego ju je država mogla zaplijeniti. Prošlo je više od desetljeća prije nego se broj vratio na predkolektivizacijsku razinu. Upravljanje je često prepušteno nesposobnim kadrovima. Mehanizacija sela samo je djelomično ostvarena zbog nedostatka materijala i neobučenosti korisnika. Ipak do 1931. godine kolektivna poljoprivreda u potpunosti je nadzirala zemlju predviđenu za žetvu žitarica.²⁴⁸

---

²⁴³ Service 2014., 196.

²⁴⁴ Service 2014., 198,

²⁴⁵ Service 2014., 199.

²⁴⁶ Service 2014., 199-200.

²⁴⁷ Service 2014., 200.

²⁴⁸ Service 2014., 199-200.

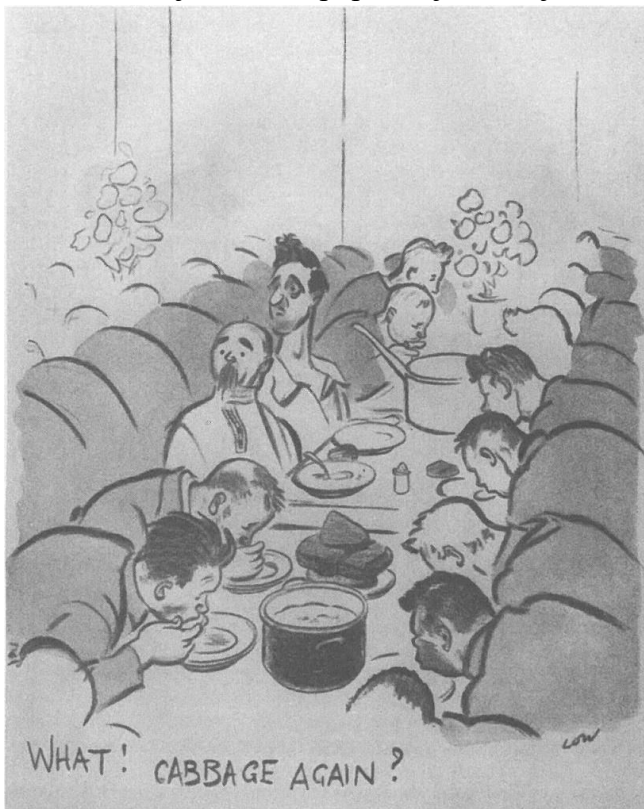
Prevelika revnost lokalnih dužnosnika, s nevoljkošću za popuštanjem staljinističke vlasti do nasilja i gladomora na selu. Koliko god je vlast učinila napredak na području industrije, toliko je i naštetila selu.²⁴⁹ Za razliku od Lenjina koji je kod prijašnjeg izbijanja gladi pozvao vanjsku pomoć, Staljin je odbijao priznati postojanje gladi, te je vlast tvrdila da je riječ o lijenim seljacima ili o sabotажama buržoaskih nacionalista.²⁵⁰

OGPU je tijekom prve petoljetke imao skoro pa slobodne ruke pri uhićivanju i osuđivanju pojedinaca. Vladajuća nomenklatura pokušala ih je obuzdati kroz govore i tekstove te su tijekom 1934. godine zabranili uhićenja intelektualaca bez dopuštenja Politbiroa.

S druge strane i dalje su dopuštali su smaknuća i progone u ruralnim područjima.²⁵¹

Preokret u teroru dogodio se u ljeto 1933. godine kada Politbiro zabranjuje *Trojka* pravo na smaknuća. Uhićenja su trebala biti odobrena od strane lokalnog prokuratora, te je njihov ukupni broj trebao biti manji. Zajedno s time naređeno je drastično smanjenje zatvorske populacije, ali to se nije odnosilo na radne logore. Potpisnici ovih mjera bili su Staljin i Molotov.²⁵²

Postojala su dva sistema udruga unutar kolektivizacije. Prvi je bio *sovhoz* koji je funkcionirao po tvorničkom sistemu prema kojemu su njegovi zaposlenici dobivali fiksnu plaću, a predsjednik zadruge bi određivao kvotu. Centralna vlast je preferirala ovakav sustav, ali je zbog seljačkog negodovanja dopustila osnivanje *kolhoza*. U njemu seljaci su dobivali plaću ovisno o broju radnih dana i količini uroda.²⁵³ Posljedice kolektivizacije vide se u

Slika 8. Karikatura *Low's Russian Sketchbook* iz 1932. godine naslovljena *Što, opet kupus?* (Fitzpatrick 1999., str. 139.)

²⁴⁹ Getty; Numanov 1999., 42.-44.

²⁵⁰ Pauley 2015., 80.-82.

²⁵¹ Getty; Numanov 1999., 109.

²⁵² Getty; Numanov 1999., 114.

²⁵³ Service 2014., 202.

napuštanju plana prema kojemu se trebalo skupiti 30% više žita nego prethodne godine.²⁵⁴ Štoviše ukupan urod se smanjio za petinu. Kako bi ublažili učinke dopušteno je održavanje privatnog vrta, te je uvedeno *tržište kolhoza* na kojemu su seljaci koji su ispunili kvote mogli prodavati viškove žita.²⁵⁵

---

²⁵⁴ Service 2014., 212.

²⁵⁵ Service 2014., 212.

4.3 Industrija

Industrijalizaciji države zacrtani su nemogući ciljevi u svrhu poticanja na još veći rad i uspjeh. Sindikati su izgubili svu moć te su postali samo državne agencije koje su osiguravale provođenje zadanih mjera kao i edukacije. Štrajk je proglašen metodom sabotaže te je u potpunosti zabranjen, dok se o ranim boljševičkim konceptima samoupravljanja više nije ni pričalo. Također je skraćen odmor radnicima, te su postrožene kazne u slučaju neposlušnosti. Uz to plaća više nije bila izjednačena već je uveden sistem gdje se onda dobivala prema količini proizvedene robe. Industrijalizacija je kao i kolektivizacija, bila popraćena kaosom i neefikasnošću. Tome je pridonijelo otpuštanje *buržoaskih specijalista* te neadekvatno obrazovanje novog osoblja. Brojni resursi protraćeni su na beskorisne projekte poput bjelomorsko-baltičkog kanala.²⁵⁶

Nepoželjni kadrovi zamijenjeni su brzo obučenim crvenim inženjerima koji su postali predvodnici industrijskog rada. Ova mobilizacija društva dovela je do slijevanja milijuna ljudi u gradove stvarajući novu radnu snagu za tvornice. Otvoreni su brojni tečajevi koje su mogli pohađati svi željni promaknuća. Pojavili su se i brojni volonteri koji su nesebično podupirali kolektivizaciju, obrazovanje i modernizaciju.²⁵⁷ Pojava nove jeftine radne snage omogućila je spuštanje plaća, što je u potpunom kontrastu s prijašnjim obećanjima. Nezadovoljnici koji su dotada bili smješteni u zatvorima prebačeni su na slabo naseljena područja na Sibira. Od njih posebno se ističu rudnici zlata u regiji Kolima.²⁵⁸

Konačan rezultat iz pogleda industrijskog rasta bio je izvanredan. Prema nekim procjenama proizvodnja se povećala za sedam puta te su stalno građene nove tvornice, rudnici, elektrane. Osjećaj napretka učinio se još većim ako se uzme u obzir da je u to vrijeme svijet bio zahvaćen Velikom depresijom.²⁵⁹ Britanski povjesničar Robert Service tvrdi da je do 1934. godine tvornice koje su izgrađene u prethodnih šest godina tvorile su 38% industrijskog kapitala.²⁶⁰ Kad je prva petoljetka završila vlast je tvrdila da su industrija i rudnici udvostručili svoju proizvodnju. Najvjerojatnije je riječ o pretjerivanju, neki skeptici tvrde da je do 1941. godine godišnji porast industrije bio najviše 10%. No, sav ovaj napredak dogodio se nauštrb seljaka i poljoprivrede.²⁶¹

---

²⁵⁶Pauley 2015., 87.-89.

²⁵⁷Getty; Numanov 1999., 109.

²⁵⁸Service 2014., 198.

²⁵⁹Getty; Numanov 1999., 109.

²⁶⁰Service 2014., 201.

²⁶¹Service 2014., 201.

Partijsko vodstvo nije se libilo trgovati s kapitalističkim svijetom kako bi kupili suvremene strojeve. Njih su nabavljali prodajući žito, zlato pa čak i uzimajući kratkoročne kredite te dogovarajući suradnju sa stranim tvrtkama. Iako je vanjska politika potisnuta željom razvoja *socijalizma u jednoj državi*, Staljin je poticao skretanje *ulijevo* unutar Kominterne kako bi time potkopao svoje suparnike, poput Bukharina.²⁶²

Represivni aparati su nastavili progoniti stvarnu i izmišljenu opoziciju i u industriji. Omiljena meta Yagode, šefa OGPU-a, bili su bivši menjševici i socijalisti-revolucionari. Početkom tridesetih organizirani su montirani procesi protiv izmišljene opozicije poput *Industrijske stranke* i *Sindikalnog biroa*. Radnici su poticani da prokažu nadređene ako su bili protivnici petoljetke, dok su zaposlenici sumnjive političke i klasne osnove bivali otpušteni s posla.²⁶³ Kasnije je dolazilo do smanjenja kazni koje su bile izdane do 1932. godine. Ali i dalje su postojala namještena politička suđenja starim inženjerskim kadrovima. Zadnje otvoreno suđenje bilo je skupini nazvanoj *Metro-Vickers* koju je, prema vlastima, podupirala Velika Britanija. Zanimljivo je da niti jedna kazna nije bila smrtna te su neki optuženici oslobođeni krivnje. Ovi montirani procesi zapravo su služili za održavanje budnosti i kao politička poruka vladajuće nomenklature.²⁶⁴

Poziv na 17. kongresu na daljnji nastavak vojnog i ekonomskog rasta i obračun s opozicijom bio je promican od strane Kaganovicha i Molotova. Njihovo inzistiranje na povećanju stope gospodarskog rasta za 5% nije prošlo bez reakcije na kongresu.²⁶⁵ Prvo su Kuybyshev i Anastas Mikoyan izostavili iz svojih govora pozive na zaoštavanje borbe. Ordzhonikidze kao komesar za tešku industriju bio je protiv povećanja stope rasta pa je ona spuštana na 3%.²⁶⁶ Pojava Alekseia Stahanova poslužila je Staljinovim pristalicama za poticanje utopijskih industrijskih smjernica u kojima se kažnjavalo zabušante, a nagrađivalo vrijedne. Stahanovljev pokret poticao je radnike da ostvaruju dotad neviđene rezultate u industriji. Uskoro se cijelo gospodarstvo počelo hvaliti nerealnim brojkama u svrhu propagande i samopromocije. Centralnoj vlasti ovo je poslužilo kao sredstvo za stvaranje pritiska na direktore i stručnjake. Svi oni koji su se opirali politici centra bili bi ukoreni i uhićeni kao *uništavatelji*. Jedinu član Politbiroa koji je upozoravao na netransparentnost pokreta, a da je prošao bez posljedica bio je Ordzhonikidze.²⁶⁷

---

²⁶²Service 2014., 197.

²⁶³Service 2014., 204.

²⁶⁴Getty; Numanov 1999., 113.

²⁶⁵Service 2014., 227.

²⁶⁶Service 2014., 227.

²⁶⁷Service 2014., 231.

Zbog kaotičnosti unutar gospodarstva došlo je do zalaganja da se uspori tempo razvoja. Kritike i prigovori su se čuli i unutar Staljinovog uskog kruga pa je naposljetku prihvaćen novi program za drugu petoljetku. Istaknuta je potreba za dovršavanjem infrastrukture koja je bila zanemarena tijekom kaosa. Fokus je bio na osposobljavanju nedovršenih rudnika i tvornica i konsolidacija industrije kako bi se doseglo udvostručenje rasta do 1937. godine.²⁶⁸

---

²⁶⁸ Service 2014., 211.

5. Preludij za donošenje ustava

5.1. Problem ideologije i legitimnosti

Marksizam je odbacivao pravne sustave kao ostatke povijesti koji su ograničavali razvoj društva. No, za opstanak sovjetske države oni su postali ključni. Staljin se početkom tridesetih protivio mišljenju da će država i pravo postati nebitni u komunističkom društvu. Andrey Vyshinsky kasniji vrhovni državni tužitelj SSSR-a bio je predvodnik staljinističke transformacije prava. Prema njoj socijalističko pravo imalo je moralnu vertikalu jer je bazirano na volji društva, čije želje tumače partija i Staljin. Vyshinsky je deducirao da sovjetsko pravo treba postati aktivni sudionik u izgradnji komunističkog društva. Prema tome razlikuje se od zapadnog prava, koje ograničava državu te je bazirano na osobi. Sovjetsko pravo osigurava provedbu mjera postavljenih od strane revolucionarne vlasti u svrhu borbe protiv običnih zločinaca i kontrarevolucionara.²⁶⁹

Staljin je iskoristio postavljeni boljševički autoritarni ustroj pretvorio u totalitaristički, ali postavlja se pitanje koji su bili ciljevi takve vladavine i terora koji ga je obilježio. Lako je zamisliti kako je sva moć bila koncentrirana u rukama jedne osobe koja je odlučivala o svemu i bila odgovorna za sve posljedice. Ali, takvo gledište na Staljinovu vladavinu zasigurno je krivo. Dakako može se reći da je sve te poteze on vršio kako bi učvrstio svoju moć. Teror je prema tome poslužio kako bi se razbila sva trenutačna i buduća opozicija. Također, želja da bude jedini Lenjinov nasljednik mogla bi objasniti smaknuća većine starih boljševika. Na ekonomskom planu korištenje sile bilo je potrebno kako bi se uspostavio red nad seljaštvom i radnicima. Svi su trebali pridonijeti transformaciji države, a nepodobni i neposlušni slani su u gulage kao besplatna radna snaga. Neki sav teror gledaju u nesigurnosti naspram vanjskih i unutarnjih prijetnji. Staljinova paranoja nadodavala je na strah od vanjskih napada te se stvarala potreba za što više kohezivnom državom. Također, bilo je potrebno spriječiti bilo kakve unutarnje neprijatelje koji bi se pojavili u slučaju vanjske intervencije. Svaka od navedenih stavki stoji, ali ako uzmemo u obzir slabost centra pri kontroliranju vlastitih odredbi u periferiji dovodi se u pitanje koliko je Staljin imao kontrole nad širim aspektom terora. Ako uzmemo u obzir razmjere i proturječje koje se pojavljivalo između svih stupnjeva vlasti, teško je svaliti krivicu na samo jednu osobu. Teror se koristio za promoviranje vlastitih karijera, obračun s protivnicima ili za puko ispunjavanje kvota. Zbog toga na njega se treba

---

²⁶⁹ Overy 2005., 291.-292.

gledati kao na društveni fenomen koji je svojim razmjerima izmicao kontroli centralne vlasti.²⁷⁰

Staljin je tvrdio da se stanje u državi ne smije proučavati idealistički i s nerealističnim očekivanjima ili idejama. Pozornost se treba staviti na njezine početke i razvitak kao i uvjeta koji su okruživali određeni društveni proces.²⁷¹ S Lenjinom je dijelio mišljenje da se stanje demokracije unutar određene države ne može ocijeniti izvana. Tip i struktura ovise o ekonomiji i politici te o sudjelovanju i pravima radnika unutar države.²⁷² Dodaje da je uništenjem *buržoaskog* sustava otvoren prostor za stvaranje sovjetskog državnog aparata kojeg čine organizacije koje su neposredne i najdemokratskije. Njihovo sudjelovanje u radu s *masama* čini ih najautoritativnijim te oni to koriste kako bi omogućili sudjelovanje u državnoj vlasti svim pripadnicima društva.²⁷³

Bolje ekonomsko stanje kao i jedinstvo radnika, seljaka i sovjetskih intelektualaca dovelo je do potrebe za novim ustavom koji bi bio usklađen s trenutačnim razvitkom. U njemu je socijalistički demokratizam je zakonodavno oblikovan te je prema Staljinu bio jedini do kraja proveden demokratski ustav. Nestanak suprotstavljenih klasa kao i slaganje radnika i seljaka koji drže vlast, s time da seljaci prepuštaju rukovođenje državom radnicima, kao naprednijoj klasi.²⁷⁴

Provjera kadrova 1935. godine odgovarala je svim razinama nomenklature. Generalni cilj bio je izbacivanje neradnika kako bi se od partije stvorilo efikasnije i ekskluzivnije tijelo. Vladajući su to također koristili kako bi pokušali dovesti u red regionalne lidere kao i uhvatiti potencijalne disidente i protivnike. Lokalni vlastodršci su to koristili kako bi se riješili neistomišljenika i oponenta njihovim *obiteljima* te su s velikim brojem isključenja iskazivali svoju odanost vlasti u Moskvi.²⁷⁵ Bilo je teško pratiti njihovo djelovanje pa samim time procijeniti njihovu odgovornost i efikasnost. Vrh vlasti pokušao je kontrolirati kvalitetu osoblja te sveopće učvrstiti hijerarhiju partije. Dakako, ove mjere nisu naišle na veliki uspjeh. Staljin je za takve osobe imao razne pogrdne epitete. Od *velikih tupea*, *nepopravljivih birokrata*, *piskarala* do *priprostih protuha*. Zbog izostanka odgovornosti lokalni oficiri mogli

---

²⁷⁰ Lee 1999., 22.-24.

²⁷¹ Harlamov 1946., 9.

²⁷² Harlamov 1946., 10.

²⁷³ Harlamov 1946., 21.-22.

²⁷⁴ Harlamov 1946., 23.

²⁷⁵ Getty; Numanov 1999., 222.

su naredbe koje su dolazile iz Moskve protumačiti na vlastiti način.²⁷⁶ No, kritika je znala dolaziti i od strane prosječnog člana partije. Neke prozivke lokalnih lidera prihvaćene su od strane centralne vlasti u svrhu zauzdavanja ili sramoćenja regionalne elite. To je također služilo i u propagandne svrhe jer je Moskva postala patron *malog čovjeka*.²⁷⁷

Protumjere koje su mogli koristiti protiv njihove samovolje bile su NKVD i Komisija za partijsku kontrolu. Staljin se također koristio mjerom koja je davala više rezultata od klasičnih partijskih kanala. Poticao je kritike te je primao je primjedbe prosječnih partijskih članove, čije je izvještaje koristio kako bi pritisnuo neposlušne lokalne upravitelje. Ovime je također poticao vlastiti kult ličnosti, jer je održavanjem neformalnog kontakta s prosječnim građaninom davao dojam *dobrog cara*. Kontrolirao je to toliko da je zauzdavao širenje kritika, a krivnju za neuspjehe mogao je prebaciti na srednji sloj partije bez straha od njegovog uništenja.²⁷⁸

Pavel Postyshev je prvi veći primjer nasrtanja vladajućih na regionalnu elitu. Njegov obiteljski krug funkcionara, među kojima je bila i njegova žena, snažno se reagirao na sve protivnike. To je Ukrajinu činilo jednom od najboljih prikaza personalizirane moći regionalne elite. Nakon što je Yezhov prikupio inkriminirajuće dokumente sve je bilo pripremljeno za napad centralne vlasti. Kritike koje su uslijedile bile su u svrhu rušenja bastiona moći koji su izgradili kao i propagandnog prikaza borbe za prosječnog građanina i partijskog člana.²⁷⁹

U prvim danima lipnja 1936. godine održan je plenum CK na kojemu se raspravljalo o novom ustavu, problemima na selu kao i posljedicama čistke koja se odvila godinu dana ranije. U *Pravdi* je posebno naglašena kritika vladajuće nomenklature usmjerena prema nižim službenicima koji su zlouporabili svoj položaj nauštrb prosječnih članova partije. Prebacivanje krivnje za čistku s centra na niže razine dodatan je dokaz podjele unutar nomenklature strukture.²⁸⁰ Unutar partije ta kritika je umanjena, ali je ostavljen prigovor regionalnim službenicima za nemar.²⁸¹ Svu nesposobnost vladajućih aparata objasnili su postojanjem skrivene opozicije, poglavito trockista koji su svojim sabotажama kočili napredak države. Vrhunac ovog djelovanja bila su suđenja protiv Kameneva i Zinovieva u ljetu 1936.

---

²⁷⁶ E. Wimberg., *Socialism, Democratism and Criticism: The Soviet Press and the National Discussion of the 1936. Draft Constitution*, Soviet Studies, br. 2, 44/1992., 316. (dalje Wimberg 1992.)

²⁷⁷ Getty; Numanov 1999., 223.-224.

²⁷⁸ Getty; Numanov 1999., 265.-267.

²⁷⁹ Getty; Numanov 1999., 229.

²⁸⁰ Getty; Numanov 1999., 231.

²⁸¹ Getty; Numanov 1999., 236.-237.

godine. Ljudi poput Bukharina, koji je neko vrijeme djelovao preko novina *Izvestia*, i dalje pokušali prokazati nedjelotvornost sustava, bili su brzo utišani.²⁸²

Centralna vlast pokušala je sakriti jačinu sukoba i kritike prema regionalnoj eliti, ali su se pogrdni nazivi, poput prozivanja njih carskim činovnicima svejedno pojavljivali. Staljin se u skladu s trenutačnim tonom glavne linije je pozivao na legalitet i umjerenost. I dalje je postojala potreba da se nomenklatura predstavi partiji i javnosti kao ujedinjena i harmonična grupacija. Zbog toga je cijeli slučaj pretjeranog isključivanja članova zataškan te je dijelu omogućen povratak.²⁸³ Pasivnost Jagodina kabineta nadoknađena je sve žestićim Yezhovljevim istragama čime se osigurao nastavak pritiska na nepoželjnike. Niti jedan od članova regionalne elite nije bio uklonjen, Postyashev je ponižen te je poslužio kao primjer drugima. Opći napad novina na niže strukture nomenklature bile su prijetnja centra moćnicima da nitko nije nedodirljiv.²⁸⁴

---

²⁸² Wimberg 1992., 317.

²⁸³ Getty; Numanov 1999., 239.-241.

²⁸⁴ Getty; Numanov 1999., 242.-243.

5.2 „Ustav koji odgovara stvarnoj situaciji u državi“

Staljin je na plenumu CK 1933. godine izjavio da još postoje umirući elementi starog klasnog društva koji su potisnuti na same margine nakon uspješne kolektivizacije i industrijalizacije. Iduće godine na 17. kongresu zahtijevao se obračun s preostalim neprijateljskim skupinama kako bi se omogućilo besklasno društvo. Progoni koji su uslijedili u sklopu klasne borbe izazvali su patnju milijunima ljudi. Potezi koji su označavali pozitivan pomak prema smanjivanju tenzija bili su uspostavljanje NKVD-a koji je u početku bio tolerantniji od prijašnje tajne policije OGPU-a. Također ukinuta su ograničenja na kruh, te je zagovarana tolerancija u književnosti. Na vanjskom planu Kominternin plan klasne borbe zamijenjen je ujedinjenom narodnom frontom.²⁸⁵ Konačno potkraj 1936. godine Staljin je proglasio uspostavljanje besklasnog društva kojeg sačinjavaju ravnopravno seljaci, radnici i intelektualci. Potonja skupina proizašla je kao rezultat najboljeg iz prethodne dvije grupe. Oni su prema Staljinu trebali biti predvodnici građenja besklasnog društva označenog brigom za socijalnu pravdu i kolektiv.²⁸⁶

Centralni komitet komunističke partije drugog veljače 1935. godine predstavio Sedmom Kongresu Sovjeta plan za izradu novog ustava. Najavljeno je osnivanje komisije koja će se baviti njegovim formuliranjem kroz sljedeću godinu. Ona se sastojala od 31 člana, među kojima je dakako bio Staljin, te se dijelila na dvanaest subkomisija.²⁸⁷ Šestog veljače održan je sastanak na kojem su se postavile odrednice prema kojima bi se trebao razviti novi ustav. U njemu je trebalo obuhvatiti sve promjene koje su se dogodile tijekom proteklog desetljeća, od industrijalizacije i kolektivizacije do transformacije u socijalističko društvo. Drugi korak bio je da se osigura daljnja demokratizacija društva kroz reformu izbornog sistema. U jesen iste godine Izvršni centralni komitet (ICK) je odredio ustavnu komisiju kojom je presjedao Staljin.²⁸⁸

On je izravno upravljao subkomisijom za generalna pitanja dok su ekonomska pitanja su pripala Vyacheslavu Molotovu, financije Vlasu Chubaru, Nikolai Bukharin je preuzeo pravo. Razvoj izbornog sistema nadzirao je Karl Radek, a Andrey Vyshinsky se pozabavio sudskim organima. Lazar Kaganovich je preuzeo radništvo, Ivan Akulov je sa svojim timom razrađivao planove za lokalnu upravu. Maximu Litvinovu su pripali vanjski poslovi, Andreiu

---

²⁸⁵ Getty 1991., 19.

²⁸⁶ Overy 2005., 234.-235.

²⁸⁷ Wimberg 1992., 313.

²⁸⁸ Kuznetsova; Kremyanskaya; Rakitskaya 2014., 7.

Zhdanovu obrazovanje, a Klimentu Voroshilovu obrana. U konačnici reviziju rada svih subkomisija odrađivali njihovi vođe, a predsjedatelj te grupe bio je Staljin.²⁸⁹

Na prvom sastanku izražena je potreba za odabirom pomoćnika subkomisija te je također navedeno da se prvi nacrti trebaju dostaviti u roku od dva mjeseca. Uz to Radek je s Bukharinom i Lev Mekhlisom trebao nabaviti i recenzirati strane ustave.²⁹⁰ Novine su se posvetile izdavanju članaka koji su se bavili *buržoaskim ustavima*. Oni su tu predstavljeni kao slabi te da su postali plijenom fašističke struje, sve nauštrb radničkih *masa*. Prema njima Zapad je bio pun nestabilnosti i korupcije te jedina država koja je držala obranu bio je Sovjetski Savez. Novine su predstavile sovjetsku demokraciju kao *jedinu i pravu* koja nije zamrljana krvlju proletarijata.²⁹¹

Zadani rok za predaju nacрта nije stigla niti jedna od subkomisija. Štoviše njihov rad je potrajao sve do iduće godine. Prve djelomične nacрте poslali su uređivačkoj subkomisiji koja se sastojala od Iakova Iakovleva, Alekesia Stetskiia i B. M. Tal'. Oni su od poslanih prijedloga dovršili grubi nacrt u veljači 1936., godinu dana nakon što je odabrana komisija. No, on im je vraćen nazad pa su počeli raditi na drugoj verziji koja je završena sredinom travnja. Tada je proslijeđena Ustavnoj komisiji koja je na njemu izvršila reviziju te je tek onda došla u Staljinove ruke. Nakon što je on proučio nacrt u svom uredu se sastao s uredničkom subkomisijom. Sastajali su se ukupno četiri dana te je iz njihovih rasprava proizašla je četvrta verzija nacрта koja je nazvana *Prvi nacrt Ustava Sovjetskog Saveza*. Iako su se revizije nastavile, nacrt je ostao isti do petnaesti svibnja kada je predstavljen na zajedničkom sastanku Politbiroa i Ustavne komisije. Tamo su određene konačne preinake pod nazivom *Proket Konstitutsii SSSR*, te je ta, peta verzija nacрта, puštena u javnu raspravu dvanaesti srpnja. Glavne smjernice ustava bile su: demokratizacija, centralizacija, raspodjela moći. Njih su dakako popratile rasprave na koji način bi se to najbolje ostvarilo.²⁹²

Važna stavka bila je dakako centralizacija države nauštrb republika. Želja sovjetskog vodstva bila je da se suzbije samovolja lokalnih upravitelja te se uvede kontrola nad regionalnom administracijom i sudstvom. Kao što je već spomenuto iako su prije slane direktive od strane centra, lokalna uprava ju je redovito ignorirala. Jedna od želja komisije bila je da Vrhovni sud bude na čelu svih sudskih organa unutar SSSR-a. Također, financije su isto trebale u potpunosti prijeći pod nadzor savezne vlade. Ovdje je postojao izraziti problem

---

²⁸⁹ Wimberg 1992., 314.

²⁹⁰ Getty 1991., 19-20.

²⁹¹ Wimberg 1992., 315.

²⁹² Getty 1991., 20.

kako održati ravnotežu između republika i savezne vlasti. Već pri trećoj verziji nacрта centar je trebao dobiti pravo nadzora nad vodama, šumama, politikom rada i sudstvom. Kad je nacrt došao u Staljinove ruke, prava republika bila su još više umanjena. Ako su republike htjele raditi promjene na administrativnoj ili teritorijalnoj razini morale su biti u punom skladu s ustavom. Također, uloga saveznog prokuratora dodatno je istaknuta. Svi republički prokuratori prema novom ustroju trebali su odgovarati savezanim organima vlasti, a ne republikama. U zadnjem nacrtu Vijeće narodnih komesara postavljeno je iznad republike te one morale provoditi njegove odluke bez odbijanja.²⁹³

Iz ovoga uzdignuo se problem balansa izvršne i zakonodavne ovlasti. Kao glavni nosioci suprotstavljenih strana pojavili su se Akulov i Nikolai Krylenko. Potonji je htio da se te dvije moći ukomponiraju u sovjetski aparat, dok je Akulov bio protiv takvog poteza. Tijekom mijenjanja nacрта došlo je i do prebacivanja ovlasti iz jednog političkog organa u drugi. Naposljetku je odlučeno da će Vrhovni Sovjet biti zadužen za zakonodavstvo, dok je Vijeće narodnih komesara imati nadzor administrativnim poslovima te će biti centar izvršne moći. Krylenko je htio da Vrhovni sud upravlja sudstvom i administracijom, ali u konačnici je odlučeno da će ono imati nadzor samo nad sudstvom. Budući da je Krylenko bio na godišnjem odmoru dok se slagao prvotni nacrt vezan za sudstvo, on je imao brojne preinake za njega. Nakon što je prethodno djelovao kao tužitelj i komesar za pravdu, bio je svjestan brojnih poteškoća s kojima se sudstvo susretalo. Pri tome je isticao manjak kvalitetnog kadra. Zbog toga je progurao zahtjev u kojemu suci mogu biti izabrani samo na nižim položajima, dok bi za više instance trebali biti posebne kvalifikacije i biti postavljeni od strane vlasti.²⁹⁴

Promjene na izbornom sistemu isto su bile brojne. Prema Radeku to je prvotno trebalo biti tajno, direktno i slobodno glasovanje, ali je isključivalo pripadnike klasa koje su 1924. godine bile obespravljene poput *kulaka eksplotera*, pripadnika Bijele armije, itd. Njegov prijedlog je odbijen uz zahtjev da se treba dodati stavka *opći* što bi dodatno istaknulo vraćanje prava glasa prijašnjim izopćenicima.²⁹⁵ S uništenjem neprijateljskih klasa nestala je potreba za daljnjim obespravljanjem pojedinaca, pa tako i indirektnim glasovanjem. Težilo se jačanju legaliteta pa se počelo spominjati tajno direktno glasovanje s naglaskom na jednakost.

---

²⁹³Getty 1991., 21.

²⁹⁴Getty 1991., 21.

²⁹⁵Getty 1991., 21-22.

Unutarnju borbu protiv kapitalizma trebalo zamijeniti opće pravo glasa kao i osnovna građanska prava budući da više nije postojala opasnost od klasnih sukoba.²⁹⁶

Tijekom godina počele su kružiti glasine da su stvarni autori ustava iz 1936. godine bili su Bukharin i Radek. Autori poput njemačkog slavista Urlicha Schmida²⁹⁷ i britanske rusistkinje Helen Rappaport podupiru tu teoriju. Štoviše Rappaport tvrdi da su Bukharin i Radek zaslužni za *demokratski* duh ustava.²⁹⁸ Prema tim navodima Bukharin bio ključna osoba u realizaciji nacrtu koji je predstavljen javnosti, dok su obojica bili najaktivniji unutar komisije. No, danas je to uglavnom opovrgnuto. Iako su službeno bili na čelu komisija koje su se bavile izborima i pravom, zapravo su većinu svog vremena provodili šireći propagandu slaveći kvalitetu novonapisanog ustava. Štoviše, većina njihovih prijedloga koji su poslani na razmatranje u konačnici su bili odbijeni ili izmijenjeni do pete verzije nacrtu. Uz to nisu bili ni unutar *ad hoc* skupine koja je bila okupljena oko Staljina kada se stvarala ključna četvrta verzija. Staljinova umiješanost u ustav je više nego očita. Bio je na čelu dviju subkomisija, generalne i uredničke, te je ujedno i predsjedavao Ustavnom komisijom. Također njegov potpis se može pronaći na većini protokolarnih papira koji su kružili na sastancima.²⁹⁹

Staljin je utjecao i na oblikovanje formalnog naziva Sovjetskog Saveza u ustavu. Originalna definicija je trebala biti *Država slobodnih radnika gradova i sela*. Iz njegovih sastanaka tijekom stvaranja četvrte verzije nacrtu proizašla je naočigled malo promijenjena definicija: *Socijalistička država radnika i seljaka*. Prvi atribut *socijalistička* odnosila se na prirodu društva koje je postojalo u Sovjetskom Savezu. No, potom slijedi podjela koja će kasnije izazvati velike kontroverze. Naime, Staljin je jasno povukao razliku između radnika i seljaka, a to originalna definicija nije radila nazivajući sve ljude *slobodnim radnicima*.³⁰⁰ Ovaj potez jasno se reflektirao na članke 199., 120., 121. novoga ustava. U njima je obećana sigurnost u starosti, obrazovanje kao i pravo na odmor. Te beneficije u ustavu su navedene specifično za *radničke ljude* čime su prava seljaka stavljena u pitanje. Oni su pak brzo uočili problem te su brzo krenule snažne kritike naspram ustava zbog kojeg bi mogli ostati bez plaćenih odmora, prava na obrazovanje, socijalnog i zdravstvenog osiguranja.³⁰¹

---

²⁹⁶Getty 1991., 19.

²⁹⁷Schmid 2010., 436,-437.

²⁹⁸H. Rappaport, *Joseph Stalin: A Biographical Companion*, Santa Barbara 1999., 280. (dalje Rappaport 1999.)

²⁹⁹Getty 1991., 22.

³⁰⁰Getty 1991., 22.

³⁰¹Getty 1991., 23.

Konačno dvanaesti lipnja 1936. godine Staljin izlazi pred ICK uz kratak govor najavljuje puštanje ustava u javnost. Komitet je prihvatio nacrt ustava te je odredio da će se voditi javna rasprava o njemu. Uz to Prezidij je odlučio da Svesavezni Kongres Sovjeta prihvati nacrt najkasnije do dvadeset i petog studenog.³⁰² Vlast je imala više razloga za ispitivanje javnog mišljenja. Silna izvješća i sastanci koji su potom predani u Moskvu potvrđuju zainteresiranost vrha za mišljenje masa. Cilj je također bio širenje propagande koja bi bila popraćena *mobilizacijom masa*. Tijekom cijelog trajanja javne diskusije veličao se sovjetski režim s nacrtom ustava. Prezidij je slao obrasce, pisma te je zahtijevao redovita izvješća od strane lokalne uprave koju su poticali na redovito organiziranje skupa gdje se raspravljalo o ustavu. Uz to centar je koristio ovu priliku i inicijativu kao izliku za vršenje pritiska na neposlušnu lokalnu upravu.³⁰³ Kod rasprava koje su bile poticane od strane vlasti Rappaport naglašava prizemljenost prosječnih sudionika. Navodi kako oni nisu bili zainteresirani za politička pitanja već za stvarne probleme poput gladi te novih klasnih podjela u vidu odvajanja seljaka i radnika. Kao razlog za nekooperativnost navodi teške životne uvjete i represiju koji su kod građana stvorili političku apatiju. Ipak nadodaje kako su poticanja od strane vlasti u dovele do ponovnog razvijanje diskusija o građanskim pravima u društvu što je u konačnici postalo korijenom disidentskih pokreta.³⁰⁴

Javnost je nacrt uglavnom prihvatila s oduševljenjem te su smatrali da se Partija i Staljin zbilja brinu za *mase*. Većini radnika ovo se zbilja činilo kao vrhunac i kruna njihove borbe koja im daje vjeru u budućnost. No, zbog slabe pažnje i truda lokalnih čelnika sovjetsko vodstvo počelo je inzistirati na većem trudu birokrata u svome odnosu s *masama*. Zahtijevala se veća pozornost na njihove želje vezane uz nacrt ustava. Sve ovo rezultiralo je prozivkama od strane Vijeća narodnih komesara, Sovjetske kontrolne komisije i tiska. Optužili su lokalne sovjetе za zlouporabu moći, kao i nemar prema župoljakama *masa*. Dakako, ovo je bilo uskoro prekinuto od strane sovjetskog vodstva, kako se negodovanje ne bi okrenulo prema njima samima.³⁰⁵

Radnici su dobro prepoznali mane sustave te su na tim mjestima inzistirali na promjeni. Želja je bila da što više ljudi bude uključeno u buduće odluke vladajućih, kao i jasnije pravo na izbor pravih osoba za tu poziciju. Problem oko rasprava se i dalje nastavio jer su lokalni čelnici organizirali rasprave samo u velikim pogonima, time izostavivši manje

---

³⁰² Wimberg 1992., 314.

³⁰³ Getty 1991., 23.

³⁰⁴ Rappaport 1999., 280.

³⁰⁵ Wimberg 1992., 317.

grupe ljudi poput zanatlija i frizera. Još veća kritika je bila da su se kolektivna čitanja odvijala čisto *pro forma* bez stvarne rasprave.³⁰⁶

Apatija koju su pokazivali lokalni upravitelji pri informiranju radnika o novome ustavu našla je najveću kritiku u Bukharinovoj *Izvestia*. Kao jedan od primjera imamo njihov napad na vodstvo grada Omska. Naime, tamošnji vođa Oleinikov prvotno nije bio uključen u raspravu koja se odvijala u gradu. Kada se konačno latio posla poslao je naredbu da svi radnici moraju poslati svoja mišljenja i primjedbe na ustav unutar pet dana. *Izvestia* ga je ovdje optužila da je jedno od najvećih uspjeha Saveza pretvorio u obični birokratski zadatak.³⁰⁷ Nadalje kada se u Omsku narod okupio kako bi raspravljao o nacrtu tajnik Cherepanov nije uopće bio upućen u temu. Prema *Izvestia* krivo je interpretirao ustav te u potpunosti pogriješio njegovu poantu. Štoviše odbijao je priznati ikakvu grešku sa svoje strane te je ignorirao prijedloge tvrdeći da su nacrt napravili ljudi pametniji od njih te da nije njihovo mjesto ispravljati ustav.³⁰⁸

Druge primjere imamo iz gradova Porkhova i Gor'kya. U potonjem se prozvanim našao M. Kaganovich koji je rekao da je primijetio nedostatke u nacrtu, ali je smatrao da zastupnici gor'kijskog sovjeta nemaju dovoljno vremena za diskusiju pa je prekinuo svaku raspravu. U Porkohovu su pak direktor Gulyaev i njegov zamjenik Kogan također prekinuli svaku raspravu, jer su htjeli prijeći na drugu temu. Na drugim mjestima nije ni došlo do dijeljenja nacрта, bilo zbog nemara ili spore birokracija, pa zbog toga odgovor radnika nikada nije ni došao.³⁰⁹

Njihova kritika kako se o nacrtu ne vodi diskusija već ga se samo izučava najbolje se vidi preko naslova njihovih članaka: *Sitničavi tiranini u ulozi izvjestitelja; Veća i bolja organizacija diskusije; Čudna indiferentnost; Nepromišljena diskusija*.³¹⁰ Ostale važne novine poput *Pravde* i *Truda* nisu imale toliko oštar pristup prema djelovanjima birokracije. Službeno komunističko glasilo *Pravda* zadržalo je pozitivan pogled na cjelokupan razvoj situacije. Negativni komentari na nacrt bili su uvelike nadglasani pozitivnima, te se za narodnu raspravu govorilo da je uvelike živahna. Pojavile su se određene kritike na brzopleto organizirane rasprave i neprofesionalan pristup lokalnog tiska prema nacrtu, ali nitko imenom nije bio prozvan. *Trud* ih je također prozvao zbog preformalnog pristupa cijeloj problematici,

---

³⁰⁶ Wimberg 1992., 319.

³⁰⁷ Wimberg 1992., 319.

³⁰⁸ Wimberg 1992., 320.

³⁰⁹ Wimberg 1992., 320.

³¹⁰ Wimberg 1992., 320.

ali također nije specifično ciljao na pojedince. Štoviše imao je izuzetno pozitivan pogled na razvoj situacije. Oštra kritika i prozivanje sovjetskih i partijskih službenika uzrokovalo je povlačenje i uskoro odlazak Bukahrina s pozicije urednika *Izvestia*.³¹¹

Ključni prevrat oko negativne situacije s promoviranjem nacrtu dogodio se četrnaestog kolovoza. Tada je Mikhail Kalinin poslao neobjavljeni telegram svim predsjedateljima u saveznim i autonomnim republikama i komisijama. Iako sovjetsko vodstvo nije javno komentiralo i prozivalo lokalne službenike, te je čak suzbilo djelovanje *Izvestia*, ipak su odlučili stati na kraj njihovoj nedjelotvornosti. Kalinin ih je prozvaao zbog manjka inicijative oko širenja nacrtu među masama i nepromoviranja narodne rasprave. Također kritizirao ih je zbog ignoriranja etničkih manjina, koje nisu nacrtu dobile na vlastitom jeziku. Uz to nepostojanost organiziranog praćenja primjedbi te isticanje najčešćih isto je predstavljala problem. Pozvao ih je na njihovu odgovornost i dužnost za autentičnu raspravu sa svim građanima Sovjetskog Saveza, kao i nužnost kvalitetnog organiziranja diskusija. Za kraj naredio je slanje izvješća rasprave nacrtu u intervalu od dva mjeseca s prijedlozima što bi trebalo dodati, a što izbaciti iz ustava. Ipak Akulov je često slao oštre kritike lokalnim upraviteljima zbog njihovog rada preko tajnih kanala, čak i nakon Kalininovog telegrama.³¹²

To je rezultiralo opozivom 14 953 zastupnika sa svojih pozicija te su postavili aktiviste.³¹³ Navodno je ovo rezultiralo snažnijom vezom između naroda i njihovih predstavnika kao i boljom kohezijom i radom svih sovjeta. Uz to ti organi vlasti doživjeli su jak porast u ljudstvu zbog sudjelovanja u raspravama. Od lipnja do listopada održalo se 458 441 sastanaka radnika, 105 722 saziva neodređenih skupina i 59 171 plenuma sovjeta i izvršnih komiteta.³¹⁴ Velika većina njih odvila su se tek nakon Kalininovih naputaka, od petnaestog kolovoza do devetnaestog listopada. Konačan rezultat je bio takav da je 62.6% odraslog stanovništva sudjelovalo u raspravi o nacrtu ustava.³¹⁵ Tijekom označenog razdoblja komisiji su dostavljene 154 tisuće ispravaka i prijedloga.³¹⁶ Getty tvrdi da iako su nam novine i sakupljena arhivska građa o percepciji građana prema ustavu dostupni, ipak postoje slabosti kod njihovog obrađivanja koje trebamo uzeti u obzir. Prvotno, novine su bile pod direktnim utjecajem vlasti te su pisale ono što im je bilo zadano od vrha. Drugo, problematika izvješća

---

³¹¹ Wimberg 1992., 322.

³¹² Wimberg 1992., 323.

³¹³ Kuznetsova; Kremyanskaya; Rakitskaya 2014., 7.

³¹⁴ Kuznetsova; Kremyanskaya; Rakitskaya 2014., 7.

³¹⁵ Kuznetsova; Kremyanskaya; Rakitskaya 2014., 7.

³¹⁶ Kuznetsova; Kremyanskaya; Rakitskaya 2014., 7.

javnog mišljenja je višestruka. Lokalni upravitelji zasigurno su suzbijali najoštrije kritike vezane za ustav, kao i negodovanja vezana za njihovu upravu ili djelovanja njima bliskih ljudi.³¹⁷ Ne zna se je li je taj problem uistinu bio toliko naglašen ili je bio potenciran od strane ljudi poput Bukharina. S druge strane nedostatak kritike lokalne uprave može se objasniti brojnim opozivima lokalnih čelnika, kao i njihovom povećanom inicijativom poslije Kalininova telegrama.³¹⁸

Također, moramo u obzir i uzeti lošu upućenost prosječnog građanina u značenje ustava. Naime, neki seljaci su smatrali da je ovo početak povratka na staru situaciju, te su čak predviđali povratak *kulaka*. Kod tajnosti izbora mislili su da će kandidati biti tajni. Postojali su i prijedlozi da se Moskva preimenuje u Veliki Staljingrad ili da Lenjingrad postane novi glavni grad. Uz to tražili su i stavljanje traktora na zastavu, kao i mijenjanje bista uglednika sa srpom i čekićem.³¹⁹

Glavna pitanja koja su bila slana novinama od strane javnosti bila su vezana za sudstvo, izbore i organe vlasti. Ipak najviše upita bilo je vezano uz daljnje objašnjavanje točaka nacrtu ustava. Od istaknutijih prijedloga imamo želju da znanstveni i tehnički krugovi, neorganizirani sektori i kućanice imaju pravo na svoje vlastite kandidate. Uz to zahtijevalo se da suci prokurator daju godišnja izvješća na uvid biračima. Oni su ujedno tražili sličnu stvar i od zastupnika republika i Vrhovnog Sovjeta, ali tek svako druge godine. Radnici su htjeli imati nadzor nad izborom urednika novina.³²⁰

Među većim kritikama našle su se one iz Lenjingrada i Smolenska. Čak četvrtina primjedbi potonjeg odnosila se na neravnopravnost prema seljacima, a ta brojka se na državnoj razini povećala na trećinu. Zahtijevali su da u ustavu budu izjednačeni s radnicima te da se poboljša obrazovanje u ruralnim krajevima. Uz to tražio se nadzor nad zemljom koju obrađuju kolektivne farme s pravom za slobodnim izborom direktora kolhoza. Manji postotak želio je pravo na javno biranje sudaca, kao i na zadržavanje sumnjivih osoba do dolaska prokuratora.³²¹

Specifični primjer imamo u pismu kolhoznika poslanog uredništvu *Krestianskaia Gazeta*. Njegove teme su usko vezane uz svakodnevni životu u kolhozu. Od širih slika traži se

---

³¹⁷ Getty 1991., 25.

³¹⁸ Wimberg 1992., 325-326.

³¹⁹ Getty 1991., 25.

³²⁰ Wimberg 1992., 317.

³²¹ Getty 1991., 26.

izjednačavanje statusa u kolhozu s onim radnika u gradovima. Također se traže olakšice po pitanju drva za ogrjev kao i dostupnosti brašna. Od specifičnih problema traži se zaseban rad tijekom ljeta kako bi se lakše razlučila uspješnost pojedinih poljoprivrednika te bi se time umanjile malverzacije od strane direktora kolhoza kao i vođe brigade.³²²

Detaljniju analizu i kritičniji pristup isto je uredništvo zaprimilo od drugog kolhoznika. On i njegovi zemljaci također su bili oduševljeni nacrtom ustava te smatrali su da ako se zbilja provedu ove promjene onda će Sovjetski Savez zbilja postati demokratska zemlja koja će biti na primjer Zapadu. Dakako postoje promjene koje predlažu kako bi se ova ideja što bolje provela. Kod članka 34. unutar trećeg poglavlja traže uvođenje dobne granice od minimalno pedeset godina za zastupnike Vrhovnog Sovjeta. Kod Vijeća nacionalnosti traže da taj prag bude stavljen na trideset godina. Prvi bi trebali biti visokog obrazovanja, a potonji sa širokim životnim iskustvom. Smatraju da će s tim državni zakoni biti stabilniji i promišljeniji. Kod članka 102. traže ukidanje smrtne kazne te da se umjesto nje uvede progon

Slika 9. Rudari pišu pismo Staljinu. Slika V. N. Jakovleva iz 1937. godine (Schmid 2010., str. 442.)

iz države s zapljenom imovine. Smatraju da pogubljenja više nemaju mjesta u modernome dobu. Nadopuna na članak 108. se tiče već spomenutih želja oko

narodnih sudova u krajevima i oblastima.

Oni su predložili oblikovanje sudskog vijeća koje se sastoji od šest seljaka i četiri radnika od kojih je jedan mora imati viši stupanj obrazovanja. Traže amandman na članak 125. u kojemu zahtijevaju slobodu tiska budući da je ona osnova političke slobode. Prema njima svako ograničenje treba se smatrati protudemokratskim, te cenzura građana ne bi smjela biti prisutna u novinama. Dodatak na članak 129. je da svi građani imaju slobodu putovati i raditi u inozemstvu. Članak 141. trebao bi biti nadopunjen pravom da se u izbornim jedinicama mogu kandidirati individualci koji su promakli organizacijama. Pri svim ovim prijedlozima pozivaju

³²² <http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/kolkhozniks-greet-the-constitution> (10.2.2017.)

se na dodatnu aktivnost građana te traže njihovo upoznavanje s francuskim ustavom iz 1789. godine kao i američkim iz 1772. godine.³²³

No, važno je primijetiti generalni nedostatak primjedbi oko osobnih prava i civilne zaštite. Štoviše radnici i seljaci bili su neliberalni, ponajviše oni koji nisu bili članovi partije. Među glasnijim proklamacijama našle su se one usmjerene protiv birokrata i *uhljeba* koje su htjeli proglasiti narodnim neprijateljima i progoniti. Također su smatrali da bi osobe koje se obrazuju bez da su zaposlene trebalo kazniti. Nekima je smetalo i pravo na slobodan govor i sastajanje, koje bi, u slučaju antisovjetskih izjava, teško kažnjavalo. Ljudi koji su bili izdajice ili u srodstvu s njima, bili bi izvrgnuti uhićenjima od strane svakog građana Sovjetskog Saveza.³²⁴

Drugi istaknuti problem ticao se izborne politike. Javnost je oko omogućavanja općeg prava glasa bila je u najmanju ruku zabrinuta. Razlog tome ležao je u dopuštanju prijašnje obespravljenih klasa povratak u politički život. Brojne regije, poput Smolenska, izrazile su negodovanje oko davanja prava glasa bivšim svećenicima, *kulacima* i izrabljivačima. Neki su smatrali da bi bilo primjereno njihovoj djeci dati priliku, ali nedopustivo samim pripadnicima starih klasa. Iako centar vlasti nije otvoreno pokazivao strah oko ove situacije, on je ipak postojao.³²⁵

Seljački duh se skoro uopće nije promijenio od prethodnog režima. Oni su čvrsto branili svoja prava te su izravno zahtijevali širenje vlastite autonomije. Htjeli su provoditi vlastitu pravdu i imati pravo birati vlastite predstavnike i suce. Također njihova netrpeljivost prema *uhljebima*, koje su smatrali kriminalcima, identična je onoj iz razdoblja Carstva kao i već spomenuti *rodbinski* pristup kriminalcima. Njihova percepcija svijeta u kojemu postoje samo *mi* i *ostali* kao posljedica je imala bezrezervnu spremnost za obespravljanje pripadnika drugih skupina, samo kako bi zaštitili sebe. Njihov pristup predstavljao je suštu suprotnost nacrtu liberalnog ustava.

Nastup koji su imali prema sovjetskom vodstvu bio je u najmanju ruku dvoličan. S jedne strane gajili su patriotske veze s domovinom te su štovali Staljina, a s druge su odbijali

---

³²³ <http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/a-kolkhoznik-proposes-changes-to-the-constitution> (10.2.2017.)

³²⁴ Getty 1991., 26.

³²⁵ Getty 1991., 26-27.

bilo kakvu negativnu promjenu nametnutu od strane centralnih vlasti. Ovo je najbolji dokaz o preživljavanju seljačkog mentaliteta koji se uspio prilagoditi staljinističkom sistemu i vokabularu kako bi bez poteškoća iznio svoja negodovanja državi.³²⁶

Prezidij je poslao preinake odabranoj komisiji na obradu te je najavio 8. Izvanredni sastanak Kongresa Sovjeta. Nakon što se komisija sastajala u razdoblju od drugog do četvrtog prosinca, konačni izgled ustava poslan je na izglasavanje u kongres. Ustav je jednoglasno izglasan petog prosinca 1936. godine te mu se tepalo kao *najdemokratskijem ustavu* na svijetu.³²⁷ Novi ustav je predstavljen kao rezultat *svih postignuća i pobjeda sovjetskoga radnika*.³²⁸ Staljin je dvadeset i petog studenog govorio ispred kongresa. Prvo je otpočeo s teorijskim razlozima za oko stvaranja novog nacarta, potom je analizirao *buržoask*e ustave kao i njihovu reakciju na novo poglavlje u sovjetskoj politici. Nakon toga otpočela je rasprava na promjene i dodatke koje je predložila javnost. Staljin će svoje stavove i želje potkrijepiti namjernim izostavljanjem i ignoriranjem detalja, pa čak i humorom. Cilj ovoga bio je dakako da se izbjegnu teme koje su stvarale nelagodu sovjetskom vrhu. U konačnici većina prijedloga bila je odbijena ili namjerno zanemarena.³²⁹

Dok je prvi Ustav iz 1918. godine bio ovjekovječen memorijalnim obeliskom na Sovjetskom trgu u Moskvi, Staljinov ustav imao je drukčiji pristup. Umjesto građenja monumentalnog spomenika novu poruku SSSR-a širilo se pomoću propagande i snage ideologije. Tako primjerice na izdanju fotografskog albuma u spomen dvadeset godina SSSR-a, Lenjinov ustav je prikazan samo kao obelisk, dok je Staljinov slavljen slikama s mladeži. Već 1941. godine obelisk će biti uklonjen s trga.³³⁰

Prema Schmidu sloboda više nije bila centralna tema ustava, nju je zamijenila sreća svih građana Sovjetskog Saveza. Umjesto konstantne opterećenosti i neusklađenosti s dalekom utopijskom budućnošću, ustav je oslikavao idealnu sadašnjost te je zapravo samo bio zabilješka iskustva življenja u SSSR-u. Mediji su dodatno slavili Staljina i ustav koji je donio sovjetskim građanima. Prema nekima ono je ujedinjavalo kulturu, arhitekturu, prirodu i društvo. Slike poput one Vasilja Jakovleva jasno daju do znanja da je Staljinov Ustav poruka svim građanima i da oni to osjećaju bez da su ga pročitali. Kod filmova ističu se *Zlatni ključ* i

---

³²⁶ Getty 1991., 27.

³²⁷ Wimberg 1992., 327.

³²⁸ Wimberg 1992., 313.

³²⁹ Getty 1991., 28.

³³⁰ Schmid 2010., 438.

Cirkus. U prvome Pinokio pronalazi knjigu čija je svrha da ljudima donosi sreću. Potonji se bavi bijegom američke glumice iz rasističkog SAD-a u Sovjetski Savez gdje pronalazi utočište. Na kraju filma višenarodna publika pjeva uspavanku njezinom crnom djetetu. Kao što je i Staljin cijelom narodu otpjevao uspavanku o ideji prijateljstva među ljudima bez potrebe da im se išta objasni.³³¹

Slika 10. Razglednica sa slikom obeliska Ustava (Schmid 2010., str. 438.)

---

³³¹ Schmid 2010., 439.-442.

6. Najdemokratskiji ustav

6.1. Radnici i Seljaci

Schmidu je zanimljivo da ustav nema uvod te da bi čitatelj sadržaj trebao upijati bez ikakvih zadržki i uputa. Za razliku od 1924. godine, Staljinova *bajka* upućena je samo građanima SSSR-a te gubi internacionalni značaj.³³² Prvo poglavlje ustava sastoji se od dvanaest članaka te se bavi društvenim ustrojem države. Već u prvom članku je ono podijeljeno na radnike i seljaka. Nadalje se u člancima 2. i 3. potvrđuje da je moć u rukama radnika koje zastupaju zastupnici sovjeta.³³³

Staljin u svojem govoru na Osmom kongresu navodi kako je kraj NEP-a, označio kraj

Slika 11. Omladina uspoređuje stari i novi ustav. Fotografija iz 1937. godine (Schmid 2010., str. 439.)

postojanja kapitalizma u sovjetskoj ekonomiji. Time je eksploatacija prestala te je sovjetsko društvo dobilo čvrste temelje u vidu stabilnosti i visoke zaposlenosti građana koji su sigurni od siromaštva i propasti. S propasti kapitalizma potvrdio je postojanje triju klasa u vidu radnika, seljaka i

intelektualaca. Navodi kako te skupine nemaju poveznice s

buržoaskim klasama jer su prošle temeljitu transformaciju. Kao primjer uzima radnike koji su prestali biti ugnjetavani onog trenutka kada su zbacili kapitalističke vladare i usmjerili zemlju ka komunizmu. Za seljake kaže da su prestali biti ograničeni *kulacima* i vlastitom zaostalošću te da ujedinjeni u kolektivizmu pridodaju zajedničkom napretku i cilju. Sovjetski intelektualci više nisu u službi kapitalističkih vođa već su predani narodu. Izdanak nove inteligencije koja je većinom radničkog i seljačkog porijekla čvrsti je dokaz raskida sa starim poretком.

³³² Schmid 2010., 436.

³³³ *Constitution (Fundamental law) of the Union of Soviet Socialist Republics*, Adopted at the Extraordinary Eight Congress of Soviets of USSR, December 5, 1936., prev.H. Dawson, Kogarah 3. (dalje Ustav 1936.)

Intelektualce odbija navesti kao klasu jer oni proizlaze iz seljaka i radnika te predstavljaju sloj, a ne klasu. Zajedno, po Staljinu, oni grade budućnost sovjetskog društva.³³⁴

Dodaje kako je prvi marksistički korak već ostvaren te da je država uspješno provela socijalizam. Komunizam kao viši cilj još nije dosegnut te se ustav ne može baviti njime. Stoga ustav preuzima već dokazane uspjehe socijalizma te ih bilježi i legalizira.³³⁵ Molotov naglašava važnost povezanosti socijalističkog puta s demokracijom. Pri tome ističe prednosti sovjetske demokracije nad buržoaskom i nacističkom vrstom vladanja. Potonjeg kritizira zbog zanesenosti figurom vođe te da se ljudi boje imati vlastito mišljenje. Njihove kongrese naziva lakrdijom tijekom kojih jedva troje ljudi održava govore. Nastavlja s napadom na zapadne demokracije koje i u najboljem slučaju i dalje služe bogatim klasama, a ne cijelom društvu.³³⁶

Staljin je obratio pozornost na prigovore unutar članka 1. kod naziva klasa unutar nacrtu ustava. Pitanja koja su proizašla iz neriješenog statusa seljaka izbjegavao je na više načina.³³⁷ Branio je naziv *države radnika i seljaka* objašnjenjem da marksistička tradicija brani prekrivanje ili varanje pri objašnjavanju skupina društva. Promjenu u prvome članku obrazložio je činjenicom da seljaci unatoč svom sudjelovanju u kolektivizaciji su i dalje to ostali. Odbacivši insinuacije da ovime zakida seljačku populaciju rekao je da ustav mora ostati čvrsto usađen u sadašnjosti. Izjavio je da će se problematika socijalnog pitanja seljaka rješavati kroz novouspostavljeno zakonodavno tijelo, te da se ono ne tiče ustava. Složio se s izjavom da će radnici i seljaci jednoga dana postati homogeno komunističko društvo, ali i da ustav mora ocrtavati trenutačno stanje unutar države, a ne želje za budućnost.³³⁸

Slika 12. Propagandni plakat iz 1937. godine za Staljinov ustav. Autor El Lissitzky (Schmid 2010., str. 441.)

³³⁴ <http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/stalin-on-the-draft-constitution> (10.2.2017.) (dalje Staljinov govor na 8. Izvanrednom Kongresu Sovjeta 1936.)

³³⁵ Staljinov govor na 8. Izvanrednom Kongresu Sovjeta 1936.

³³⁶ <http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/molotov-on-the-new-soviet-constitution> (10.2.2017.)

³³⁷ Staljinov govor na 8. Izvanrednom Kongresu Sovjeta 1936.

³³⁸ Getty 1991., 28.

Članci 4., 5. i 6. tvrde da sa zbacivanjem kapitalističke vlasti uspostavljen je socijalistički ustroj u državi baziran na državnom vlasništvu te da su sva prirodna bogatstva u rukama građana.³³⁹ Rappaport tvrdi da je Ustav iz 1936. godine bio prvi socijalistički ustav svoje vrste te je služio kao potvrda uspješnosti sovjetske države. Dodaje kako država ipak nije bila u skladu s Marxovom i Lenjinovom vizijom društva jer je i dalje ostala dvoklasna podjela.³⁴⁰

Pitanje statusa kolektivnih farmi riješeno je u člancima 7. i 8. Mogućnost privatnih gospodarstava omogućena je u članku 9. samo kroz vlastiti rad te ne smije biti prisutna eksploatacija. Članak 10. potvrđuje pravo građana na materijalno blagostanje, brani imovinu zarađenu radom te osigurava mogućnost nasljeđivanja imovine.³⁴¹ Propagandni tekst *Historija svesavezne komunističke partije (boljševika) : kratki kurs* koji je boljševička partija izdala 1938. godine sadržavao je svu povijest, nedaće i uspjehe komunističke partije dotada. Posebno poglavlje u njemu dobio je i Ustav iz 1936. godine gdje su objašnjeni razlozi njegovog donošenja i značaja. Tamo je kolektivizacija predstavljena kao uspješna metoda borbe protiv *kulaka*. Njihovim *dobrovoljnim* spajanjem u *sovhoze* i *kolhoze* donesena je nova dimenzija u obliku kolektivnog vlasništva i rada s višim stupnjem tehnologije. Prema tekstu u SSSR novo seljaštvo neće nikada više biti eksploatirano.³⁴²

Sovjetsko gospodarstvo usmjerava državna vlast te će svaki pojedinac dobiti onoliko koliko je zaslužio prema svome radu. Ovi uvjeti su potvrđeni unutar članaka 11. i 12.³⁴³

Naglašen je novi stupanj razvitka socijalističkog društva pod krilaticom *Od svakoga, prema njegovim sposobnostima; svakome, prema njegovom radu*. S pridržavanjem uspostavljenih pravila postepeno će se doći do daljnjeg napretka i transformacije u komunističko društvo s novim principom *Od svakoga prema njegovim sposobnostima; svakome prema njegovim potrebama*.³⁴⁴ Iako je razlika u jednoj riječi, odmak od *potrebe* prema *radu* pokazuje razlike između izvornog marksizma i sovjetske stvarnosti. Nepostojanje prosperitetne države u kojoj žive vješti i obrazovani ljudi te realnost o općem siromaštvu koje je vladalo društvom navelo je Staljina na ovu pragmatičnu promjenu. Ona je pak ideološki i zakonski opravdala neravnopravnost kod plaćanja i položaja u društvu.³⁴⁵

---

³³⁹Ustav 1936., 3.

³⁴⁰ Rappaport 1999., 279.

³⁴¹Ustav 1936., 3.

³⁴²*Historija svesavezne komunističke partije (boljševika) : kratki kurs*, ur: komisija CK SKP, Zagreb 1947., 353. (dalje Kratki kurs 1947.)

³⁴³Ustav 1936., 3.

³⁴⁴ Kratki kurs 1947., 356.

³⁴⁵J. Qian, *A Brief Research on 1936 Soviet Constitution under Joseph Stalin*, The Macalester Review: br. 1, 2/2012., 11.

6.2. Savez i republike

Do 1936. godine u broj republika unutar Sovjetskog Saveza konstantno je rastao. Prvotno je 1925. godine ratificiran ulazak Uzbečke i Turkmenske Sovjetske Socijalističke Republike, a Tadžikistan postaje savezna republika četiri godine kasnije. Najturbulentnija godina bila je upravo 1936. godine kada dolazi do raspada Transkavkaške Repubike i stvaranja zasebne Armenije, Azerbajdžana i Gruzije. Iste godine u Savez su primljeni Krigička i Kazačka Sovjetska Socijalistička Republika.³⁴⁶ Cilj je bio povećati njihovu brojnost, ali provodeći te mjere istovremeno smanjiti njihovu moć.³⁴⁷ Drugo poglavlje obuhvaća članke 13. do 29. te se tiče organizacije između Sovjetskog Saveza i njegovih republika. Prvi članak potvrđuje jednakost svih saveznih republika. Članak 14. je od izuzetne važnosti jer postavlja uvijete u kojima je Savez superiorniji nad republikama. Na vanjskom planu jedini odlučuje o ugovorima i odnosima s drugim državama. U međurepubličkim odnosima ističe svoj primat kroz odobravanje promjena granica između republika kao i uspostavljanja novih autonomnih regija i teritorija. Također nadzire pravo na primanje novih članica u Savez. Nameće se potreba da svi republički ustavi budu u skladu sa saveznim. Savezni organi pokrivaju upravljanje oružanim snagama, sigurnošću države, transportom te komunikacijama. Uz to određuju i ekonomski plan prema kojemu poljoprivreda, industrija, trgovina i banke moraju biti u skladu sa saveznim određenjima. Budžet i porezi se odobravaju na saveznoj razini i pod svojim nadzorom drži monetarni sistem u čijem je se sklopu nalazi državno osiguranje i krediti. Zadržavaju pravo na određivanje osnovnih principa za upravljanje prirodnim izvorima, edukacije kao i zakona o radu. Republike se kod zakona još moraju pokoravati kriminalnom i civilnom zakoniku kao i saveznome sistemu i procesu. Također trebaju prihvatiti zakone koji se odnose na državljanstvo, prava stranaca te savezne amnestije.³⁴⁸

Glavni faktor centralizacije bila je dakako partija. Lenjinovo uspostavljanje sustava nomenklatura stopilo se s prividnim federalizmom te je prisiljavalo cijeli administrativni aparat da se pokorava naredbama partijskih čelnika.³⁴⁹ Kontradiktornost federalnih i centralističkih tendencija unutar Sovjetskog Saveza nije bila riješena s novim ustavom. Štoviše još više je produbila probleme. Aspaturian tvrdi da je on služio samo kao osigurač

---

³⁴⁶Hazard 1944., 25.

³⁴⁷ Aspaturian 1950., 31.

³⁴⁸ Ustav 1936., 4.

³⁴⁹ Aspaturian 1950., 39.

kojim su se nemarksistički elementi držali pod kontrolom. Savezne republike bile su najviša jedinica unutar federalne države te su zbog toga brojne autonomne republike težile promicanju svoga statusa na saveznu razinu.³⁵⁰ Članci od 15. do 21. odnose se na naglašavanje ograničenja koje republike naspram savezne vlasti, kao i superiornosti saveznih zakona. Među njima je važan članak 17. u kojemu savezne republike imaju pravo na odcjepljenje. Uz to u članku 21. određeno je da svaki državljani saveznih republika od sada ujedno i državljani Sovjetskog Saveza. U člancima 22. do 29. ispisane su sve autonomne republike i regije koje se nalaze u osam saveznih republika.³⁵¹ Staljin je u svome govoru na Osmom Kongresu Sovjeta odbio ukidanje članka 17. prema kojemu savezne republike imaju pravo na odcjepljenje. Tvrdio da je to temelj dobrovoljnog saveza između sovjetskih republika te da bi njegovo micanje samo naštetilo odnosima unutar SSSR-a. Budući da niti jedna republika ne pokazuje želju za odcjepljenjem niti se događaju međusobne prijete ovaj članak treba ostati važeći kao dokaz ravnopravnosti među saveznom republikama. Kod drugog poglavlja odbio je mogućnost da se autonomne republike proglase saveznom kada dosegnu dovoljnu ekonomsku i kulturnu razinu. Prema njemu to nisu uvjeti prema kojima bi se trebala tumačiti razina republike jer nije u skladu s marksizmom, a ni lenjinizmom.³⁵² Postavio je tri jasna uvjeta koje je savezna republika morala ispuniti. Prvi je bio da mora biti na granici, kako bi mogla uspješno provesti pravo na odvajanje. Druga točka zahtijevala je da narodnost koja se odvaja unutar republike mora biti u većini. Zadnji uvjet je bio da njihov broj mora iznositi minimalno milijun ljudi.³⁵³ Također, taj potez ne smije biti brzoplet kako se ne bi dogodilo da ta republika bude apsorbirana od strane vanjskog neprijatelja protiv svoje volje.³⁵⁴ Iako se ovi uvjeti mogu protumačiti kao neravnopravnost među narodima, njima se htjela spriječiti *inflacija* saveznih republika. Također nije obrazloženo što bi se dogodilo sa statusom republike nakon što bi prestala biti granična.³⁵⁵

Iako u svojim klasičnim oblicima federalizam i ustav služe kao ograničenja i okviri moći vladajućih jasno je da u SSSR-u to nije bilo tako. Kao što je već bilo rečeno federalizam je bio samo formalnost kojom se poštivala Lenjinova politika prava na samoodređenje kao i objašnjenje prijelaznog stanja SSSR-a koji će biti završenom s pobjedom komunizma. Ustav je sovjetskoj državi u Staljinovo vrijeme služio kao tumač stvarnog stanja u državi kao i

---

³⁵⁰ Aspaturian 1950., 33.

³⁵¹ Ustav 1936., 5.

³⁵² Staljinov govor na 8. Izvanrednom Kongresu Sovjeta 1936.

³⁵³ Aspaturian 1950., 35.

³⁵⁴ Hazard 1944., Wiley 26.

³⁵⁵ Aspaturian 1950., 35.

preslika društvenih fenomena naspram buržoaskih koji su služili samo kao maska izrabljivačke klase. Ustav je možda bio uspješan pri određivanju stvarnosti, ali kod objašnjavanja stanja u društvu, prama Aspaturianu, postaje čista fikcija. Nadodaje da se zbog zrcalnog stanja ustava na njega treba gledati kao na kronike već postignutih i provedenih stvari. Sovjetskom Savezu ustav nije skup zakona i termina koji bi se tek trebali provesti, već samo potvrda postojećeg napretka prema komunizmu.³⁵⁶ Dok su savezne republike bile su sigurne od ukidanja unutar SSSR-a, ali isto se nije moglo reći za niže federalne oblike. Tijekom Drugog svjetskog rata RSFSR je ukinuo pet autonomnih jedinica. Federalizam je štitio republike od ukidanja samo na saveznoj razini, ali takve garancije nisu dane autonomnim pokrajinama unutar saveznih republika. Svaka od republika imala je pravo dokinuti njihovo postojanje nakon što bi se izglasali potrebni amandmani.³⁵⁷

---

³⁵⁶ Aspaturian 1950., 40.-41.

³⁵⁷ Aspaturian 1950., 39.

6.3. Vrhovni Sovjet i Prezidij

Sa Staljinovim Ustavom 1936. godine Kongres Sovjeta zamijenjen je Vrhovnim Sovjetom koji je neposredno biran od strane građana.³⁵⁸ Treće poglavlje ustava objašnjava međudnose najviših organa državne vlasti u Sovjetskom Savezu, poglavito Vrhovnog Sovjeta, Prezidija i Vijeća komesara. U članku 30. Vrhovni Sovjet je potvrđen kao najviša instanca vlasti u Savezu, te se u iduća dva članka navodi njegova mogućnost da pozove na odgovornost ostale organe vlasti budući da jedini ima zakonodavnu vlast. Idući članci posvećeni su dvodomnoj prirodi Vrhovnog Sovjeta koji je podijeljen na Vijeće Sovjeta i Vijeće Nacionalnosti. Predstavnici su bili birani direktno od strane građana svojih republika, za razliku od Ustava iz 1924. godine gdje je biranje vršeno od strane zasebno izabranog odbora.³⁵⁹ Zastupnici u za prvo vijeće se biraju građani unutar izbornih jedinica koje moraju tvoriti minimalno tristo tisuća ljudi. Vijeće Nacionalnosti je također sastavljeno od glasova građana, ali prema statusu područja gdje su birani. Savezne republike su tako dobile dvadeset i pet predstavnika, autonomne republike jedanaest, autonomne regije pet, dok su nacionalna područja imala pravo na jednog predstavnika. Svaki od domova trebao je izabrati predsjedatelja i dva zamjenika koji su nadzirali sastanke te su bili zaduženi za djelovanje tih tijela.³⁶⁰ Republike su zadržale pravni prestiž kroz povećavanje važnosti Sovjeta Nacionalnosti. Promjena broja zastupnika i republika dovela je do pada utjecaja slavenskih naroda naspram transkavkaških i turskoislamskih predstavnika. Ipak ovime je osigurano tijelo u kojemu se lako rješavalo nezadovoljstvo manjih naroda oko jezika i kulture.³⁶¹

Domovi su imali jednaka prava te su se izborni za njih održavali svako četiri godine, a zakoni su se odobravali kada bi bili izglasani većinom kod oba doma te su se njihova zasjedanja trebala odvijati istovremeno. Zakoni se potom prevode na jezike svih republika te zahtijevaju potpise predsjedatelja i tajnika Prezidija Sovjetskog Saveza. Sjednice Vrhovnog Sovjeta održavale su se dvaput godišnje te ih je organizirao Prezidij. Izvanredni sastanci održavali su se prema potrebi ili ako bi to zatražila pojedina savezna republika. U slučaju neslaganja između domova oko pojedinih domova osniva se posebna komisija kako bi se postigao dogovor. Ako do njega ne bi došlo predmet bi bio opet slat u domove na ponovnu raspravu i glasanje. U slučaju ponovnog neslaganja Prezidij bi raspustio Vrhovni Sovjet te

---

³⁵⁸ Overy 2005., 61.

³⁵⁹ Hazard 1944., 26.

³⁶⁰ Aspaturian 1950., 31-32.

³⁶¹ Aspaturian 1950., 31-32.

raspisao nove izbore.³⁶² Prema članku 56. na zajedničkim zasjedanjima Vrhovni Sovjet također bira i Vijeće narodnih komesara Sovjetskog Saveza.³⁶³ Unatoč garancijama nacionalnostima te promjenama oko Vrhovnog Sovjeta te Vijeća Nacionalnosti stvarna moć ostala je u rukama Vijeća narodnih komesara. Rappaport dodaje kako je moć zbog toga ostala čvrsto centrirana u Staljinovim rukama koji je uz pomoć terora postepeno uvodio sve snažniju rusifikaciju zbog njegovih zamisli nacionalnog mesijanstva.³⁶⁴

Članci od 50. do 52. bave se nadzorom i pravima zastupnika. Domovi biraju zajedničku Kvalifikacijsku komisiju koja pregledava ispravnost i osobnu pozadinu članova Vrhovnog Sovjeta. U slučaju nepravilnosti imaju pravo anulirati izbore zastupnika. Komisije su se formirale od strane Vrhovnog Sovjeta ako je postojala potreba za istragom. Sve institucije i državni službenici dužni su sudjelovati i dostaviti sve potrebne informacije. Zastupnik ima imunitet od kaznenog progona te može biti procesuiran samo uz dopuštenje Vrhovnog Sovjeta ili Prezidija ako je riječ o razdoblju između sjednica.³⁶⁵ Također Vrhovni Sovjet je imao pravo birati i druge komisije koje bi obavljale poslove u njegovo ime.³⁶⁶

U članku 48. određeno je da se Prezidij Vrhovnog Sovjeta bira na zajedničkim sjednicama Vijeća Sovjeta i Vijeća Nacionalnosti. On se sastojao od predsjedatelja, jedanaest zamjenika predsjedatelja, tajnika te još dvadeset i četiri člana. Kao što je ranije navedeno, svi oni mogli su biti pozvani na odgovornost Vrhovnom Sovjetu. Članak 49. jasno određuje moć Prezidija. Staljin se nije složio s prijedlogom kod članka 40. da Prezidij Vrhovnog Sovjeta ima pravo izglasavati zakone. Poziva se na potrebu stabilnosti države te da zbog toga sve zakonodavne ovlasti trebaju biti u rukama jednoga tijela, a to je Vrhovni Sovjet. Kod članka 48. odbija prijedlog da se predsjednik Prezidija bira od strane cijelog glasačkog tijela. Prema Staljinu takav potez bi omogućio takvoj osobi da se otvoreno suprotstavlja Vrhovnom Sovjetu. Funkcija Prezidija je surađivanje i odgovornost prema Vrhovnom Sovjetu u svrhu demokratske stabilnosti.³⁶⁷ Uz već spomenuta prava na organiziranje sjednica kao i raspuštanje Vrhovnog Sovjeta, Prezidij ima pravo na tumačenje i provođenje postojećih zakona. Nadzire rad Vijeća komesarijata na saveznoj i republičkoj razini te ima pravo ukinuti njihove odluke ako nisu u skladu sa zakonom. Između sjednica Vrhovnog Sovjeta ima pravo smijeniti i postaviti komesare ovisno o prijedlogu predsjedatelja Vijeća komesara, ali njihova

---

³⁶² Ustav 1936., 6.

³⁶³ Ustav 1936., 8.

³⁶⁴ Rappaport 1999., 279.

³⁶⁵ Ustav 1936., 7.-8.

³⁶⁶ Kuznetsova; Kremyanskaya; Rakitskaya 2014., 8.

³⁶⁷ Staljinov govor na 8. Izvanrednom Kongresu Sovjeta 1936.

odluka treba potvrdu Vrhovnog Sovjeta. Referendumi se provode na njihovu inicijativu ili na prijedlog saveznih republika. Također ima nadzor na podjelom amnestije kao i odlikovanja. Samostalno može postaviti i smijeniti vojno vodstvo te između sjednica Vrhovnog Sovjeta ima ekskluzivno pravo na proglašenje ratnog stanja kao i stupnja mobilizacije. Prezidij ima primat oko postavljanja predstavnika u vanjskoj politici kao i diplomatske korespondencije te ratificiranja međunarodnih ugovora.³⁶⁸ Članak 53. dodaje kako Prezidij ostaje na snazi nakon raspuštanja Vrhovnog Sovjeta, te se kreće u izglasavanje novoga vodstva tek nakon uspostavljanja novog Vrhovnog Sovjeta. Članci 54. i 55. određuju da to razdoblje ne smije biti duže od dva mjeseca te da Prezidij mora organizirati sjednicu Vrhovnog Sovjeta unutar mjesec dana nakon izbora.³⁶⁹

Moć interpretacije ustava zapravo je bila podijeljena je u tri federalne sfere. Prvu prema članku 14. drže Prezidij i Vrhovni sovjet, a to je nadzor nad stanjem ustava. Drugu zadržava sam Prezidij te se odnosi na pravo tumačenja provedenosti zakona unutar SSSR-a. Zadnja osoba koja ima autoritet nad ustavom je državni prokurator čija je uloga objašnjena u poglavlju ustava koji se bavi sudstvom.³⁷⁰ Ustav je predvidio da glavnu zakonodavnu moć drži Vrhovni Sovjet. Čak je i Staljin potvrdio želju da se ona zadrži unutar jednog tijela kako bi se osigurala stabilnost države. Ipak Prezidij je nastavio funkcionirati slično formatu kojeg je imao od Ustava 1924. godine. Naposljetku se pokazalo da je uloga Vrhovnog Sovjeta da potvrđuje odluke koje su donesene od strane Prezidija.³⁷¹ Time je Prezidij zadržao većinu moći te je služio kao glavna poluga vlasti i tumač zakona između zasjedanja Vrhovnog Sovjeta. Predsjednik Prezidija postao je nominalni predstavnik države, dok je izvršni dio vlasti bio u rukama Vijeća narodnih komesara.³⁷²

Četvrto poglavlje obuhvaća članke od 57. do 63. te se odnosi na najviše organe vlasti kod saveznih republika. Većinom su usklađene s postojećom formom na saveznoj razini, uz nekoliko razlika. Vrhovni Sovjet saveznih republika bira se svako četiri godine od strane građana te je broj zastupnika određen ustavom republike. Kao na saveznoj razini on je vrhovno zakonodavno tijelo čije su funkcije da djeluje u skladu s člankom 16. saveznog ustava, ratificira ustave autonomnih republika te određuje njihove granice, odobrava budžet i ekonomski plan te ima pravo amnestirati ljude koji su osuđeni na republičkoj razini. Prezidij, koji je također biran od republičkog Vrhovnog Sovjeta, sastoji se od predsjedatelja, zamjenika

---

³⁶⁸ Ustav 1936., 7.

³⁶⁹ Ustav 1936., 8.

³⁷⁰ Aspaturian 1950., 42.

³⁷¹ Aspaturian 1950., 43.

³⁷² Kuznetsova; Kremjanskaya; Rakitskaya 2014., 8.

predsjedatelja, tajnika te neodređenog broja članova. Moć Prezidija definirana je unutar zasebnih republičkih ustava. Vrhovni Sovjet bira predsjedatelja i njegovog zamjenika koji vode sjednice te on također formira republičko Vijeće narodnih komesara.³⁷³ Federalana vlast bila je dakako superiorna nad republičkima. Već je navedeno da su svi ustavi morali su biti u skladu sa saveznim, a savezna vlast imala je izravan autoritet nad svim stvarima koje je smatrala važnima te su njezini zakoni bili važeći unutar svih državnih jedinica. Poslušnost je osigurana time kroz savezna ministarstva koja su pod nadzorom držala republičke istoimenike. Sve političke odluke bile su u rukama savezne vlasti, većina ekonomskih grana bila je pod nadzorom saveznih ministarstava dok je republikama ostalo samo upravljanje kulturom. Prezidij je imao pravo tumačiti i prosuđivati provođenje ustava te je zbog toga moglo ukinuti odluke donesene od strane Vijeća ministara republika. Također je imao autoritet nad Vijećem narodnih komesara.³⁷⁴

Poglavlje dvanaest odnosi se na izgled zastave, emblema i ime glavnog rada Sovjetskog Saveza za koji je određena Moskva. Posljednje poglavlje i članak 146. određuju uvjete prema kojima se amandman može provesti. On je moguć samo ako bude prihvaćen dvotrećinskom većinom unutar Vrhovnog Sovjeta u oba doma.³⁷⁵ Amandmani se proglašavaju kada dođe do manjih promjena u državi, dok se novi ustavi donose onda kada su se država i društvo drastično transformirali. Postojanje ustava usporedno je s državom te će on postati nepotreban onog trenutka kad zadnja buržoasko-kapitalistička država nestane.³⁷⁶

---

³⁷³Ustav 1936., 8.

³⁷⁴Aspaturian 1950., 36.-37.

³⁷⁵Ustav 1936., 16.

³⁷⁶Aspaturian 1950., 40.-41.

6.4. Narodni komesari

Poglavlje pet odnosi se na status izvršne i administrativne vlasti u vidu komesarijata unutar Sovjetskog Saveza te obuhvaća raspon od članka 64. do 78. U njima se navodi kako je najviši izvršni organ Vijeće narodnih komesara SSSR-a. Instance koje je nadziru su Vrhovni Sovjet, a u slučaju razdoblja između sjednica Prezidij Sovjetskog Saveza. Vijeće upravlja svesaveznim i savezno-republičkim narodnim komesarijatima, ali i institucijama koje se nalaze unutar njihove sfere. Također je zaduženo za pravilno prihvaćanje i provođenje ekonomskih planova kao i održavanja prava države, građana i javnog reda. Prema potrebi organizira komisije koje se bave ekonomskim, kulturnim i obrambenim pitanjima. Uz to ima nominalan nadzor nad odnosima sa stranim državama te usmjerava razvoj vojnih snaga Saveza. Prema člancima 67. i 69. Vijeće ima pravo zaustaviti mjere koje provode narodni komesari na saveznoj razni, ali i one republičkih vijeća. Također njihove odredbe su obvezujuće za cijeli teritorij SSSR-a. Kao što je ranije navedeno Vijeće narodnih komesara formira se od strane Vrhovnog Sovjeta te se sastoji od osam dijelova. Prva osoba Vijeća je dakako predsjedatelj te potom njegov zamjenik. Tijelo također tvore predsjedatelji Komisiju za državno planiranje, sovjetsku kontrolu, poljoprivredne zalihe, umjetnost i edukaciju. Zadnji dio Vijeća tvore narodni komesari SSSR-a. Domovi unutar Vrhovnog Sovjeta imaju pravo poslati upit Vijeću ili pojedinom komesaru te je upitani dužan odgovoriti unutar tri dana.³⁷⁷

Komesarijati su, kao i administracija uglavnom ostali isti kao i kod prethodnog ustava, osim što je ime federativnih promijenjeno u saveznorepubličke. Neki su promijenili kategoriju pod koju su prethodno spadali, dok su drugi dodatno fragmentirani kako bi se specijalizirali.³⁷⁸ Status narodnih komesara SSSR-a objašnjen je između članaka 72. i 78. Oni su zaduženi za usmjeravanje grana administracije te prema tome imaju pravo na izdavanje ograničenih zapovjedi ako su u skladu sa saveznim zakonima i odlukama Vijeća narodnih komesara. Sami narodni komesari se dijele na svesavezne i savezno-republičke. Prvi provode mjere preko čitavog teritorija Sovjetskog Saveza te obuhvaćaju vanjske poslove, vanjsku trgovinu, komunikacije, tešku industriju, vodeni transport, obrambenu industriju, željeznice i obranu. Savezno-republički komesarijati djeluju preko istoimenih republičkih komesarijata te se fokusiraju na specifične dijelove određene od strane Vrhovnog Sovjeta ili Prezidija SSSR-a. Oni obuhvaćaju financije, poljoprivredu, unutarnje poslove, unutarnju trgovinu, pravdu,

---

³⁷⁷ Ustav 1936., 9.

³⁷⁸ Hazard 1944., 26.

javno zdravstvo, industriju hrane, drva, laku industriju i državnu žitnicu te stočarstvo.³⁷⁹ Ovime su zdravstvo i pravda prešli su na razinu savezno-republičkih komesarijata. Na ekonomskom planu brojne pozicije prešle su iz zajedničkih u svesaveznu razinu komesarijata.³⁸⁰

Šesto poglavlje odnosi se na funkcioniranje komesarijata na republičkoj razini. Obuhvaća članke 79. do 88. te uglavnom uspostavlja iste odnose republičkih organa kako bi bili u skladu sa savezima. Također dužnost Vijeća narodnih komesara te samih narodnih komesara je da provode planove i dužnosti zadane od svesaveznih i savezno-republičkih organa. Sastav Vijeća narodnih komesara na republičkoj razini određen je u članku 83. Prema njemu vijeće se sastoji od predsjedatelja, njegovog zamjenika, predsjedatelja komisije za državno planiranje, komesara za poljoprivredu, financije, unutarnju trgovinu, unutarnje poslove, pravdu, javno zdravstvo, edukaciju, socijalnu zaštitu, lokalnu ekonomiju, državnu žitnicu i stočarstvo, industrije hrane, drva te lokalnu i laku industriju. Pridružuju im se predstavnik Odbora za poljoprivredne zalihe kao i voditelj Odbora za umjetnost. Vijeće ima pravo ukinuti odluke komesarijata i komiteta unutar autonomnih regija i teritorija.³⁸¹ Kod svih ovih slučajeva republike kroz komesarijate obavljaju smjernice zadane od strane savezne vlade.³⁸² U amandmanu iz 1944. godine ministarstva vanjskih poslova i obrane prebačeni su sa svesavezne razine na nivo savezne republike. Ovo je stvorilo dojam decentralizacije, ali u stvarnosti to je bio samo privid. Odluke o vojsci i vanjskoj politici ostali su čvrsto u rukama centra.³⁸³

Poglavlja sedam i osam odnose se na niže državne razine. Prvo se sastoji od pet članaka koji određuju najviše organe autonomnih republika. Oni su dakako preslika sistema kakav je prisutan u saveznim republikama. Imaju ustav, ali im mora biti u skladu s onim od savezne republike. Poglavlje osam tiče se lokalnih organa državne moći koji su objašnjeni od članka 94. do 101. Tom razinom upravljaju Sovjeti zastupnici trudbenika. Unutar toga spadaju autonomne regije, područja distrikta, gradovi i sela. Njihov broj određen je od strane savezne republike, a svoje odluke provode u skladu sa zakonima Sovjetskog Saveza i republike u kojoj pripadaju. Izvršni dio zastupnika čine predsjedatelj, njegov zamjenik i tajnik te tvore Viši

---

³⁷⁹ Ustav 1936., 10.

³⁸⁰ Hazard 1944., 25.

³⁸¹ Ustav 1936., 11.

³⁸² Hazard 1944., 26.

³⁸³ Aspaturian 1950., 32.

sovjet zastupnika trudbenika te su odgovorni Sovjetu zastupnika trudbenika. Oni upravljaju ekonomskim i kulturnim programima, pravima građana te nadzorom provođenja zakona, dakako na lokalnoj razini.³⁸⁴ Kontrola ovoga vrši se preko državnih komisija, poput onih za planiranje, kontrolu, umjetnost. Također postoje i komisije za više škole kao i administracija državne banke.³⁸⁵

---

³⁸⁴ Ustav 1936., 12.

³⁸⁵ Hazard 1944., 27.

6.5. Sudska vlast

Vyshinsky je tvrdio da proletarijat treba stabilnu državu s jasnim zakonima kako bi se lakše implementirali socijalni odnosi i disciplina. Postojanje zakona i statua brani time da oni ne ograničavaju diktaturu proletarijata već su samo instrumenti kojima se on koristi kako bi proveo svoju volju. Navodi kako bi zemlja pala u anarhiju koliko ne bi postojao čvrst autoritet. Prema njemu Ustav iz 1936. godine predstavlja vrhunac sovjetskog zakonodavstva. Navodi ga kao osnaživanje, integraciju i esenciju sovjetske demokracije. Postojanje zakona opravdava nužnošću reguliranja i kontrole dijela društva koji nije usklađen sa socijalističkim smjerom. Tvrdi da će tek s nestankom kapitalizma i stupanjem u najvišu fazu komunizma nestati potreba za državnim zakonima.³⁸⁶

Deveto poglavlje odnosi se na sudske organe Sovjetskog Saveza čije je djelovanje objašnjeno unutar članaka 102. do 117. Vrhovni sud SSSR-a kao najviši stupanj sudske vlasti te je zadužen za provođenje pravde i nadzor nad njegovim nižim instancama. Izbor za njega vrši Vrhovni Sovjet SSSR-a u razmaku od pet godina, dok savezne, autonomne i regionalne sudove biraju njihova najviša zakonodavna tijela. Na sudovima se koristi jezik saveznih i autonomnih republika kojima pripadaju te je optuženome osigurano pravo na upoznavanje i tumačenje sudskih materijala. Sva suđenja su javna osim ako ne postoji zakonski razlog te je optuženome osigurano pravo na obranu. Suci su nezavisni te su podložni samo zakonu. U članku 109. narodne sudove biraju građani kroz tajno i opće glasanje koje se održava svako tri godine.³⁸⁷

Sudski sistem unutar republika ostao uglavnom nepromijenjen. U ovom razdoblju najviše su se uzdigli niži federalni sudovi koji su odlučivali o prijestupima u željezničkom i vodenom transportu, kao i narodnoj obrani. Iako je savezni Vrhovni sud imao jurisdikciju nad svim republičkim sudovima on se rijetko miješao u njihove poslove. Ipak jedino tijelo koje je moglo poništiti odluku republičkih sudova ako su oni bili u suprotnosti s ustavom ili federalnim zakonima bio je Vrhovni Sovjet. Budući da je savezni Vrhovni sud rijetko slao svoje savjete vezano za odluke republičkih sudova Vrhovni Sovjet se skoro nikad nije uplitao.³⁸⁸ Kontrola nad osnovnim ljudskim pravima i dužnostima uzdignute su na saveznu razinu. Kriminalno i civilno pravo s novim ustavom prešlo je s republičke razine na saveznu, te je ono sada jedino moglo objavljivati zakone. No, u stvarnosti do potpune kontrole nad

---

³⁸⁶ <http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/vyshinskii-on-the-new-law> (10.2.2017.)

³⁸⁷ Ustav 1936., 13.

³⁸⁸ Hazard 1944., 28.

zakonima svake republike nikada nije došlo. Stoga je nadzor nad njima ostao u rukama republika te su ostale neke zakonske razlike između njih.³⁸⁹

Ured prokuratora Sovjetskog Saveza reguliran je u člancima 113. do 117. Prema njima on ima nadzor nad provođenjem zakona od strane narodnih komesara te je nadređen prokuratorskim uredima na svim razinama. Osobno bira prokureure za republike, teritorije i regije, dok odabir nižih instanci mora biti odobren od njega. Svi uredi su nezavisni te odgovaraju samo vrhovnom prokuratoru, a njihov odabir izvršava se svako pet godina. Vrhovni prokurator biran je od strane Vrhovnog Sovjeta SSSR-a. na razdoblje od sedam godina.³⁹⁰ Njegov ured nalazio se van svih institucija i izvršne vlasti te je trebao služiti kao osigurač legaliteta vlasti. Državni prokurator imao je potpun autoritet i kontrolu nad nižim prokuratorima. Proces odvajanja njegovog ureda od klasičnih sudskih organa počeo je odcjepljivanjem njegovog ureda od Vrhovnog suda 1933. godine što je značilo i izuzimanje ostalih prokuratora iz ovlasti sudova. Upravo će njegov ured postati okosnica za provođenje montiranih procesa tijekom Velikog terora. Iako je formalno bio izuzet iz izvršne vlasti često je djelovao upravo po nalogu centralne vlasti. Izuzeće je ujedno značilo i da može progoniti svaku osobu unutar Sovjetskog Saveza, neovisno o njezinoj poziciji i utjecaju. Nedostatak formalne kontrole nad uredom državnog prokuratora bilo je u suštini suprotnosti s federalističkim elementima SSSR-a. No opet, upravo je takav ured i trebao centralnoj vlasti tijekom provođenja Velikog terora.³⁹¹ Službeno njegov ured postao je kontrolni mehanizam iz kojeg se motrilo na poštovanje zakona u svakoj republici.³⁹²

---

³⁸⁹ Hazard 1944., 28.

³⁹⁰ Ustav 1936., 13.

³⁹¹ The Aspaturian 1950., 37.-38.

³⁹² Hazard 1944., Wiley 28.

6.6. Prava i dužnosti građana

Staljin ističe se realnost novostvorenog ustava. Odbija se stavljanje bilo kakvih nerealnih uvjeta i normi jer bi one služile samo kao obmana društva, a to rade samo *buržoaske* demokracije. Realnost ustava leži u tome što prava građana ne samo proglašavaju, već se osiguravaju brojnim garancijama i sredstvima. Budući da više ne postoje *eksploatorske* klase svima je osigurana jednakost prava. Nepostojanje kriza i nezaposlenosti osigurava pravom na rad. Sve ovo i

demokratske slobode štiti zakonodavni red koji je uspostavljen novim ustavom.³⁹³

Prema Schmidu pak Ustav iz 1936. godine možemo čitati kao bajku. Ono predstavlja vrhunac borbe između kapitalizma i socijalizma u kojemu je potonji odnio pobjedu. U

SSSR-u postoji savršeno društvo u kojemu radnici

Slika 13. Radnice u tvornici gume u Kauchuku na izbornom sastanku slušaju o svojim ostvarenjima, 1937. godina (Goldman 2005., str. 1442.)

imaju neiscrpnu želju za radom, a da pritom nisu prisiljeni te imaju dovoljno vremena za sebe. To vidimo u tome da je već kanoniziranim dužnosti i pravu na rad nadodano je i pravo na odmor.³⁹⁴ Deseto poglavlje je najistaknutije jer se bavi pravima i dužnostima građana Sovjetskog Saveza od članaka 118. do 133. Prva tri članka odnose se na pravo na rad, odmor i osiguranje u slučaju bolesti ili gubitka sposobnosti za rad. Prema njima socijalistički ustroj onemogućava pojavu ekonomske krize i uništava nezaposlenost, radnici imaju radno vrijeme u trajanju od sedam sati, osim u izuzetnim okolnostima te im je dostupna besplatna zdravstvena zaštita. Po pitanju školovanja, osnovno je obvezno, dok je više besplatno te je dostupno na materinskom jeziku. Također organizirani su tečajevi koji omogućuju napredak svim radnicima.³⁹⁵

³⁹³ Harlamov 1946., 24.

³⁹⁴ Schmid 2010., 436.

³⁹⁵ Ustav 1936., 14.

Članak 122. potvrđuje ravnopravnost žena na ekonomskoj, kulturnoj, socijalnoj, državnoj i političkoj razini. Osim zaštite na radu država zajamčuje sigurnost majke i djece, porodiljni dopust kao i dodatne beneficije u vidu domova i vrtića.³⁹⁶ Još od vremena NEP-a isticao se izostanak novčane potpore samohranim majkama od očeva ili države, dok seljačke žene čak nisu imale ni porodiljne povlastice. Poslodavci su često davali otkaz ženama i zamjenjivali ih s muškarcima. Kasnije nepovjerenje Staljina i njegovih istomišljenika prema ženama dovelo je do smjenjivanja brojnih žena s visokih pozicija. Staljin je čvrsto vjerovao u konstrukciju obitelji i braka. Porast rastava i pobačaja naveo ga je na uvođenje zakona koji su suzbijali tu praksu. Rastave su postale drastično skuplje te su je samo rijetki mogli priuštiti te su rastave iz drugog braka postajale još skuplje. Pobačaji su tijekom tridesetih postali dvostruko učestaliji od porođaja što je dovelo do njihove potpune zabrane 1936. godine kako bi se stabilizirao natalitet.³⁹⁷

Idući članak potvrđuje ravnopravnost svih građana, neovisno o njihovoj rasi i nacionalnosti također na svim razinama. Svako kršenje ovog zakona kao i gušenje prava kažnjivo je zakonom.³⁹⁸ Staljin dodaje kako je ustav izrazito internacionalan te da ne daje prazna obećanja. Prema njemu pitanje položaja naroda i rasa riješeno je unutar drugog, desetog i jedanaestog poglavlja gdje su osigurana jednaka prava u ekonomskom, socijalnom, političkom i kulturnom obliku. Ističe demokratičnost novoga ustava koji ne diskriminira ljude ovisno o rodu, nacionalnosti i imovinskom statusu. Isto tako zahtjeva se aktivnost svih pripadnika društva kako bi se osigurala ravnopravnost u društvu i spriječila pasivnost. Za razliku od buržoaskih ustava koji nemaju formalne garancije jednakosti sovjetski poredak zakonski osigurava i potvrđuje mjere zaštite prava građana.³⁹⁹

Kontroverzan je bio članak 124. u kojemu je u svrhu slobode svijesti potvrđena odvojenost crkve od škola i države, ali je uz slobodu propagande protiv religije dopuštena i sloboda vjeroispovijesti.⁴⁰⁰ Staljin je reagirao na primjedbe vezane uz članke 124. Prvi se odnosio na sprječavanje prava na liturgijsko djelovanje religija.⁴⁰¹ Uz humornu notu Staljin je odvratio da će boljševička propaganda biti više nego sposobna u blokiranju neprijateljskih pojava neprijateljskih elemenata.⁴⁰² Broj vjernika potkraj 1937. godine u SSSR-u iznosio je

---

³⁹⁶ Ustav 1936., 14.

³⁹⁷ Pauley 2015., 138.-139.

³⁹⁸ Ustav 1936., 14.

³⁹⁹ Staljinov govor na 8. Izvanrednom Kongresu Sovjeta 1936.

⁴⁰⁰ Ustav 1936., 14.

⁴⁰¹ Staljinov govor na 8. Izvanrednom Kongresu Sovjeta 1936.

⁴⁰² Getty 28.

57% unatoč progonima crkvenjaka i aktivnom obrazovanju i promoviranju ateizma.⁴⁰³ Popuštanje s davanjem prava glasa svećenicima kroz Ustav iz 1936. godine izazvalo je veliku skepsu kod ateističkih komunista. Neki su ga optuživali Staljina da gaji sentimentalne osjećaje iz razdoblja dok je još bio sjemeništarač. Dakako, Staljin je uskoro izkrizirao pokrete zadužene za suzbijanje religije, te je nakon kratkog predaha obnovio progone. Štoviše, oni su rezultirali zatvaranjem i pogublivanjem episkopalnog vrha. U iduće tri godine proveden je najveći antireligijski progon svećenika u SSSR-u.⁴⁰⁴

Članak 125. osigurava slobodu govora, tiska, demonstracija i okupljanja građana. To je osigurano davanjem datih institucija trudbenicima koji izvršavaju svoja prava.⁴⁰⁵ Dakako oni se mogu provoditi samo ako su u interesu radnika i usmjerene jačanju socijalističkog sistema.⁴⁰⁶ Rappaport navodi kako deseto poglavlje, iako nikada nije bio provođeno kako

Slika 14. Aleksey Tolstoy kao *Gost umjetnika*. U sklopu *Agitatsiia na shchast'e Sovetskoe iskusstvo stalinskoi epokhi* iz 1994. (Fitzpatrick 1999., str 138.)

treba, u sebi je imalo brojna građanska prava.⁴⁰⁷ Molotov naglašava odlučnost boljševika u stvaranju uvjeta za povratom zemlje masama i uništavanju buržoazije, ali i rehabilitaciji njenih bivših pripadnika u sovjetsku demokraciju. Kao primjer navodi pisca Alekseya Tolstoya koji se odrekao svoje plemićke titule te je postao produktivnim dijelom sovjetskih intelektualaca. Dok je novi

ustav osigurao prava i dužnosti svim građanima, radnici u kapitalističkom društvu na marginama političke i ekonomske moći. Unatoč tome ti slojevi društva uspijevaju se obrazovati i tražiti veća prava, zbog čega moćnici pribjegavaju fašizmu. Molotov upravo njega navodi kao najvećeg i nepomirljivog protivnika socijalizma, jer predstavlja aktivno gušenje slobode i demokracije društva. Tvrdi da s novim ustavom Sovjetski Savez postaje bastion demokracije u borbi protiv kapitalističkih režima, koji su ujedno i uzrok pojave

⁴⁰³ Overy 276.

⁴⁰⁴ Overy 276.-277.

⁴⁰⁵ Ustav 1936., 15.

⁴⁰⁶ Schmid 2010., 436,-437.

⁴⁰⁷ Rappaport 1999., 280.

fašizma. Ustav je prema njemu poruka svijetu kako SSSR funkcionira te da treba služiti kao podloga borbe protiv imperijalizma, fašizma i kolonijalizma.⁴⁰⁸

Iako se službeno govorilo o pomirenju ubrzo je postalo jasno da je u stvarnosti sumnja vlasti prema pojedincima s nepodobnom prošlošću ostala prisutna. Jedan od oblika normaliziranja njihovog života bila je zabrana pridruživanja kolektivnim farmama svećenicima i njihovim potomcima. Ne samo da je netolerancija ostala prisutna te da *bivše osobe* nisu mogle pobjeći od svoje prošlosti već se ubrzo situacija zaoštrila. NKVD je 1937. godine uveo upitnik na radnim mjestima koji je zadirao u sve aspekte života, pa tako i onoga carskoj Rusiji. Diskriminacija je ostala prisutna te je samo služila kao jedan od instrumenata represije. Ovaj pristup stvarao je i probleme unutar administracije. Lokalna uprava često nije znala kako pristupiti kod pisanju socijalnog statusa obespravljenih. Budući da nisu bili sigurni oko njihovih prava nakon proglasa novog ustava slani su upiti višim strukturama. One su također u svojim odgovorima djelovali kontradiktorno. Komesarijat pravde slijedio je program ustava te je bivši socijalni status smatrao nebitnim. Prezidij je pak zadržao interes i konzervativni stav prema prošlostima obespravljenih pojedinaca. Naposljetku su izdali proglas u kojemu su kritizirali lokalnu upravu i komesarijat pravde dodavši kako NKVD-ov upitnik ostaje na snazi. Kasnije je se došlo do konsenzusa u kojemu su određene institucije i tvrtke mogle na upit doći do informacija o socijalnom porijeklu zaposlenika. Ovime je Prezidij htio pomiriti stavke ustava s vlastitom željom da nadzire sumnjive osobe. Kod pitanja progona uhićenja su bila neusklađena ali su više zahvaćala stariju populaciju od mlađe generacije.⁴⁰⁹

Članak 126. dozvoljava ujedinjavanje građana u trgovinske saveze, organizacije mladih kao i sportske, kulturne, tehničke i druge organizacije. Ovdje je kao najaktivnija i najosvještenija organizacija predstavljena komunistička partija za koju se kaže da je avangarda te srž i vođa borbe za prava javnosti i države.⁴¹⁰ Vodeća uloga partije i diktatura navodi se kao vrlina novoga ustava. Jednopartijski sistem objašnjava preslikom društva na političku scenu. Budući da ne postoje suprotstavljene klase već samo radnici i seljaci, samim time ne postoje temelji za višestranačje. Po Staljinu samo komunistička partija može biti ta koja će braniti prava radnika i seljaka. Demokracija je dostupna radnim ljudima pa samim

---

⁴⁰⁸ <http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/molotov-on-the-new-soviet-constitution> (10.2.2017.)

⁴⁰⁹ G. Alexopoulos, *Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926-1936*, Ithaca 2003. 177.-179. (dalje Alexopoulos 2003.)

⁴¹⁰ Ustav 1936., 15.

time u sovjetskom društvu predstavlja i demokraciju za sve.⁴¹¹ Kasniji tekstovi navode kako je svoj s rukovodeći status boljševička partija je zaslužila zahvaljujući mukotrpnom radu i zalaganju u državi. Njena borba za socijalizam, iskrena politika i odanost društvu dovela je do povjerenja svih naroda u Sovjetskom Savezu pa i šire. Partiji je glavna uloga odgajati društvo da bude tolerantno, politički aktivno i spremno na otpor prema fašizmu i vanjskoj agresiji. Sva ljubav prema državi i partiji svodi se u rečenicu „*Naš učitelj, naš otac, naš vođa- drug Staljin*“.⁴¹² Partija je prvi put spomenuta u Ustavu iz 1936. godine za razliku od prethodnih ustava gdje se njezino postojanje ne navodi. Staljin je odbijao izjednačiti diktaturu proletarijata i partiju, ali nesumnjivo je da su sve inicijative koje su pokretale i održavale komunizam proizlazile iz nje.⁴¹³

Članak 127. garantira zaštitu domova i građana od neovlaštenih progona. Uhićenja su moguća samo ako je proglas došao od strane sudova ili prokuratora. Također je dopušten azil ljudima koji su prognani zbog svoje borbe za prava proletarijata, narodnu slobodu ili znanstvenih istraživanja.⁴¹⁴ Rappaport kao najveći dokaz propagandnog duha da je Staljinovog ustava navodi gaženje ljudskih prava osiguranih člankom 127. koji je bio ignoriran tijekom Velikog terora. Prema njoj to je pokazatelj da je ustav služio vanjskom svijetu kao indikator demokracije i kredibiliteta za sovjetsko vodstvo te je predstavljao glavno propagandno sredstvo za Zapad.⁴¹⁵

Od članaka 130. do 133. govori se o dužnostima građana Sovjetskog Saveza. Među njima se navodi obaveza slijeđenja ustava, zakona, discipline, iskrenosti i poštovanja prema javnim dužnostima i pravilima socijalističkog društva. Svaki građanin treba braniti socijalističku imovinu, smatrati opći vojni rok kao čast služenja u Crvenoj armiji te braniti državu od unutarnjih i vanjskih neprijatelja. Kao izdaja se smatraju pribjegavanje neprijatelju, kršenje zakletve, podrivanje vojne moći SSSR-a te špijunaža i smatraju se najgorim zločinima koji će biti kažnjeni u skladu s tim.⁴¹⁶ U knjigama poput *Naša velika domovina* navodi kako bez ustava i države ne postoji plodno tlo za sretan život.⁴¹⁷

---

⁴¹¹ Staljinov govor na 8. Izvanrednom Kongresu Sovjeta 1936.

⁴¹² Harlamov 1946., 27.-28.

⁴¹³ Aspaturian 1950., 45.

⁴¹⁴ Ustav 1936., 15.

⁴¹⁵ Rappaport 1999., 279.

⁴¹⁶ Ustav 1936., 15.

⁴¹⁷ Schmid 2010., 436,-437.

6.7. Izborni sustav i izbori 1937. godine

Kratki kurs navodi da političku su političku vlast sačinjavali sovjetski izaslanici radnika koji stoje njima na službi te ih brane od vladavine kapitalista i feudalnih moćnika. Njihova snaga i čvrstoća proizašla je iz borbe protiv neprijatelja i pobjede diktature proletarijata.⁴¹⁸ Poglavlje jedanaest odnosi se na izborni sustav. Prema njemu sovjetski zastupnici radnika birani su od strane građana direktnim, tajnim i općim glasovanjem na svim razinama. Svi koji su dosegli osamnaest godina imaju pravo glasa, uključujući i žene, neovisno imovinskom i društvenom statusu. Vojnici Crvene armije imaju pravo birati i biti izabrani kao i svi drugi građani. Jedine osobe koje nemaju pravo glasa su mentalno poremećene osobe kao i osuđenici kojima je sud oduzeo to pravo.⁴¹⁹ Ovo prividno širenje sudjelovanja u vlasti ostavilo je pozitivan dojam na intelektualce Zapada. Najpoznatiji primjeri su irski dramski pisac George Bernard Shaw, te britanski socijalisti Sidney i Beatrice Webb koji su smatrali da sovjetski sustav postaje sve progresivniji. Dakako stvarni razlozi su bili potvrda legitimiteta vlasti jednako kao i propaganda. Budući da je demokracija unutar partije bila ugušena, a ona je držala stvarnu vlast, opća demokracija i dijeljenje vlasti bili su samo privid.⁴²⁰

Članak 135. dopušten je povratak svećenstvu na političku scenu te je jedan od najkontroverznijih u cijelom ustavu. Suzbijanje klerika zamijenjeno je mogućnošću kandidiranja za javnu funkciju. Staljin je članak pravdao tvrdeći da nisu svi pripadnici bivših klasa neprijateljski nastrojeni prema sovjetskoj vlasti.⁴²¹ Tijekom rasprave o nacrtu ustava postojali su i amandmani građana koji bi omogućili nastavak gušenja bivših klasa.⁴²² Staljin je odbacio predloženo izostavljanje pripadnika bivših nepodobnih klasa, pritom citiravši Lenjina kako bi njegov argument dobio na dodatnoj težini. Prema Lenjinovoj izjavi opće pravo glasa bi se vratilo na snagu onog trenutka kada opasnost postane minimalna.⁴²³ Ako propaganda dopusti njihov uspon onda su loše izvršili svoj posao te je to na njihovu sramotu. Kalinin je podržao ovaj stav iz razloga jer se svijetu trebalo dokazati da Sovjetski Savez može održati istinski slobodne izbore. Bili su samouvjereni da je narod napredovao toliko da se više ne oslanja toliko na religiju, pa prema tome ni bivši klerikalci ne bi trebali ostvariti veliki

---

⁴¹⁸ *Kratki kurs* 1947., 354.

⁴¹⁹ Ustav 1936., 15.-16.

⁴²⁰ Lee 1999., 19.

⁴²¹ J. Wynot, *Monasteries without Walls: Secret Monasticism in Soviet Union, 1928.-39.*, Church History, No. 1, 71/2002. 73. (dalje Wynot 2002.)

⁴²² Staljinov govor na 8. Izvanrednom Kongresu Sovjeta 1936.

⁴²³ Getty 1991., 28.

uspjeh.⁴²⁴ Godinu dana kasnije nastupila je represija već spomenuta represija u kojoj su uhićeni brojni pojedinci koji su tijekom cenzusa 1937. godine na religijsko pitanje odgovorili potvrdno ili su odbili dati odgovor.⁴²⁵

Novi ustav nije označio potpunu slobodu bivšim pripadnicima neprijateljskih elemenata u društvu. Ipak preko članka 135. trudili su se osigurati povrat prava i statusa u društvu, što se naročito odnosilo na bivše *kulake*. Brojni ljudi koji su bili deportirani slali su upite o svojim pravima po uspostavi novog ustava. Nakon niza pisama koja su pristigla od strane deportiranih i službenika koji su ih nadzirali, centralna vlast im je u jesen 1937. godine dopustila pravo glasa. Ipak, izgnanici koji su bili pod upravom NKVD-a nikada nisu dobili ta prava, što je dovelo do brojnih negodovanja. Čak i djeca bivših *kulaka* nailazila su na probleme s administracijom pri pokušaju dobivanja svojih prava. Naposljetku sve nade su koje su polagali u Staljina i njegovi uži krug, kojima su pisma najčešće bila naslovljena, bile su uzaludne.⁴²⁶

Glasanja se vrše u već predviđenim izbornim jedinicama te kandidate mogu predstaviti sve javne organizacije, od komunističke partije, preko trgovinskih saveza, organizacija mladih i kulturnih organizacija. Dužnost izabranih prema članku 142. je da odgovaraju za svoj rad biračima koji ih mogu opozvati ako nisu zadovoljni s rezultatima u skladu sa zakonima i odlukom većine birača.⁴²⁷

Već iduće godine održani su izbori pod novim ustavom koji je promicao opće pravo glasa i demokraciju. Unatoč toj proklamaciji, strah od mogućih neprijatelja ostao je prisutan u vrhu vlasti, unatoč prijašnjim Staljinovim izjavama kako je on uništen. Kao najbolji primjer toga straha služe nam upravo događaji koji su se odvijali u vrijeme izbora. *Ježovščina* je uzela maha nakon Drugog moskovskog procesa u kojemu su osuđeni Piatakov, Sokolnikov i Radek. Uz to Centralni komitet će uskoro izbaciti Bukharina i Rykova iz partije. Nakon toga teror će se samo nastaviti širiti.⁴²⁸

U veljači, 1937. godine na plenumu Centralnog komiteta Zhdanov je održao ključan govor u kojemu je isticao glavne smjernice umjerenjaka. Među njima je bio želja za zaustavljanjem birokratskog zlostavljanja *malog čovjeka*, demokratizacije partijskih organa, koji bi zamijenili samopostavljanje partijskih lidera uređenim izborima. Pod ovim stavkama

---

⁴²⁴ Wynot 2002. 72.-73.

⁴²⁵ Wynot 2002. 73.

⁴²⁶ Alexopoulos 2003., 175.-176.

⁴²⁷ Ustav 1936., 15.-16.

⁴²⁸ Getty 1991., 28.

uspješno su održani partijski izbori.⁴²⁹ Partijski izbori bili su održani u svibnju te su prema Zhdanovljevom govoru trebali biti slobodni, tajni i direktni.⁴³⁰ *Kratki kurs* tvrdi da je nužnost za demokratiziranje države i neposredno biranje radničkih izaslanika postavilo je partiji još veću dužnosti i introspektivnost. Ako je htjela provoditi demokraciju, morala je i sama preuzeti te vrijednosti. Stavke poput aktivizma, demokratskog centralizma, kritike i samokritike kao i odgovornost trebale su biti na najvišem stupnju. Zhdanovljev referat iz veljače 1937. godine upozorio je na brojne propuste i kršenja partijskog statuta. Tražio je zabranu izglasavanja novih članova u rukovodeća tijela bez sudjelovanja birača. Na svim razinama trebalo se provesti glasanje prema novim pravilima, prema zadanim rokovima i pažnjom da se ne opstruiraju zajednički tvornički sastanci. Plenum CK prihvatio je sve ove stavke.⁴³¹ Glasачe se prije izbora poticalo da odbace sve službenike koji su djelovali nedemokratski i birokratski. Posljedica ovoga bila je da je čak 50% nižih partijskih sekretara i djelatnika bilo maknuto sa svoje pozicije. No, moćniji regionalni sekretari ipak su uspješno zadržali svoja mjesta.⁴³²

Kasnije te godine regulirani su uvjeti za izbor u Vrhovni Sovjet od strane Centralnog komiteta i Sveruskog izvršnog centralnog komiteta (TsIK) Svi detalji izneseni su u izdanju *Polozhenie o vyborakh v Verkhovnyi Soviet SSSR*. Prema njemu građani, kao i organizacije mogli su predstaviti više kvalificiranih kandidata za mjesta u Sovjetu. Za njegovo dobivanje bila je potrebna većina glasova te su uvedene odredbe prema kojima bi se odvijalo ponovno glasanje između vodećeg dvojca ako nitko ne bi dobio većinu. Vrh vlasti odlučio je da će se nominacije objaviti u listopadu, a održavanje izbora bilo bi dva mjeseca kasnije.⁴³³

Zbog ponovnog zabušavanja od strane lokalne uprave, Kalinin je ponovno morao intervenirati. Dvaput je slao telegrame u kojima je upozoravao na neefikasnost te je pozivao na poslušnost pri pripremanju izbora. Daljnje ignoriranje problema rezultiralo je uhićenjima od strane lokalnih prokuratora. Bilo je pokušaja manipuliranja izborima bilo da je riječ o falsificiranju broja glasova ili onemogućavanja pristupa dijelu glasača, pod obrazloženjem da su pod istragom. To je dakako bilo protivno ustavu te je uskoro centar reagirao da svaka osoba ima pravo glasa osim ako im to pravo prema zakonu nije oduzeto.⁴³⁴ Razlog nedjelotvornosti pri organiziranju izbora nije bio vezan samo uz lijenost lokalne uprave.

---

⁴²⁹Getty 1991., 33.

⁴³⁰Getty 1991., 29.

⁴³¹*Kratki kurs* 1947., 358.-359.

⁴³²Getty 1991., 29.

⁴³³Getty 1991., 29.

⁴³⁴Getty 1991., 29.

Nakon što su vidjeli što se dogodilo njihovim kolegama u partijskim krugovima ranije te godine, bilo ih je strah iste sudbine. Jedina nada bila im je da vlast u Moskvi pokušaju zastrašiti pričama o ponovnoj pojavi nepoželjnih elemenata u slučaju otvorenih izbora. Ovaj stav je donekle imao temelja. Pojedinci su počeli pričati o spajanju Vrhovnog Sovjeta s Partijom te osnivanjima drugih stranka. *Kulaci* su se počeli vraćati iz egzila te polagano tražiti natrag svoje posjede, dok su svećenici nanovo otvarali crkve.⁴³⁵

Vladajući u Moskvi bili su svjesni nepodobnih elemenata koji su isplivali uoči izbora, ali je njihova odluka o otvorenim izborima bila čvrsta. Lokalni oficiri s razlogom su smatrali da će izgubiti, osim ako im se ne osigura reizbor od strane centra. TsIK je izvjestio postojanje tristo tisuća religioznih institucija u kojima je radilo dvostruko toliko ljudi, te da su oni glavna prijetnja na nadolazećim izborima. No, ponavljali su Staljinovu mantru prema kojoj bi državna propaganda bila dostatna da se osigura pobjeda. Pokušali su mobilizirati lokalne oficire da povećaju raspodjelu kruha i dovrše neke projekte prije izbora kako bi si povećali popularnost. Novine su svakodnevno širile propagandu pokušavajući privući što veći broj ljudi na izbore.⁴³⁶

Kopernikanski obrat dogodio se u listopadu tijekom tajne sjednice plenuma CK pri kojemu je odlučena promjena izbornog sistema. Prema novoj odluci na izborima bi se mogao natjecati samo jedan kandidat po mjestu. Propaganda u novinama prešla je s isticanja i obrazlaganja izbora na naslove poput *krvnih veza* i *neraskidivih saveza* između *masa* i partije. Ovime se htjelo izmanipulirati javnost kako bi se stvorio dojam da je odluka o jednom kandidatu donesena iz želja čitavog SSSR-a. Odluka je potihom proslijeđena lokalnim oficirima, te je na nominacijskim sastancima uglavnom predstavljen jedan kandidat, iako je prividno dopušteno više nominacija.⁴³⁷ *Kratki kurs* tvrdi da je su partija ušla u blok s nepartijskim kandidatima iz razloga jer su nestale sve neprijateljske klase unutar društva, te da je ovakvo zajedništvo nezamislivo u buržoaskim zemljama. Glasanje dvanaesti prosinca 1937. godine predstavljeno je kao veliki festival demokracije. Taj dan je predstavljen kao trijumf sovjetskog naroda kao i pokazatelj prijateljstva svih narodnosti.⁴³⁸ *Pravda* je u prosincu predstavila *veličanstveni* rezultat bliske povezanosti između partije i masa u obliku nepartijskih kandidata koji su se natjecali na izborima pod podrškom partijskog sustava.⁴³⁹

---

⁴³⁵ Getty; Numanov 1999., 468.-469.

⁴³⁶ Getty 1991., 31.

⁴³⁷ Getty 1991., 31.

⁴³⁸ *Kratki kurs* 1947., 360.-362.

⁴³⁹ Getty 1991., 31.

Unatoč tome što su osigurali pobjedu svojih predstavnika, vlast se i dalje bojala mogućnosti pojave velikog broja prekrivenih listića kao i nadopisanih imena na njima. Kako bi spriječili ovakav negativni ishod nadzor nad Centralnom izbornom komisijom preuzeo je Georgy Malenkov. On je uveo dodatne mjere putem tajnog telegrama koji je bio poslan svim izbornim jedinicama. One bi odmah po prebrojavanju glasova rezultate poslali centralnoj komisiji. Osim imena pobjednika bili su dostavljeni brojevi glasova za kandidata kao i protiv, te ukupni broj glasača u izornoj jedinici. Uz to poslan je i broj listića s nadopisanim imenima. Svi rezultati s originalnim biračkim listićima i protokolarnim papirima potom su preusmjereni vlasti u Moskvi. Za njihov prijenos bila je zadužena NKVD-ova kurirska služba. Tisku je dozvoljeno samo objavljivanje imena pobjednika, što ne začuđuje budući da je bio samo jedan kandidat. Tek nakon što je sve pregledano u Moskvi lokalne komisije mogle su provesti potrebne izborne protokole te su objavile broj glasova.⁴⁴⁰

Kratki kurs tvrdi da je za blok komunista i nepartijaca glasalo je 98.6% ljudi, dok je ukupna izlaznost bila 96.8%.⁴⁴¹ Staljin je u svom govoru izjavio da se svi zastupnici trebaju

Slika 15. Radnici ubacuju glasačke listiće u Moskovskoj tvornici za izradu strojeva. Fotografija iz 1937. godine (Goldman 2005., str. 1445.)

ugledati na Lenjina te da ne smiju posustati u svom radu i postati politički birokrati. Sveukupno pobjeda bloka prikazana je kao nešto veličanstveno te je bila potvrda moralno-političkog jedinstva sovjetskog

naroda s boljševičkom

partijom.⁴⁴² Ipak postavljanje jednog kandidata zasigurno je smanjilo mogućnost stvaranja jasne opozicije, te je glasač mogao pokazati svoj patriotizam jednostavnim stavljanjem listića u kutiju. U vrijeme kada su progoni doživjeli svoj vrhunac teško je vjerovati da bi veliki broj

⁴⁴⁰ Getty 1991., 34.

⁴⁴¹ *Kratki kurs* 1947., 360.

⁴⁴² *Kratki kurs* 1947., 360.-362.

ljudi u znaku protesta križao listiće. Pogotovo kada su izbori bili pod jasnom prismotrom represivnog aparata.⁴⁴³ Ipak može se reći da je kod građana to označilo vrhunac entuzijazma unutar sovjetske države jer se vjerovalo da se sudjeluje u otvorenom demokratskom eksperimentu. Propaganda je uspješno predstavila ustav kao *najdemokratskiji* u svijetu, te su u to povjerovali i milijuni ljudi van granica SSSR-a. Oko 3% listića bilo je nevažeće, što zbog neregularnosti, što zbog upisa poput *Glasam za nebeskog cara, Mi ne glasujemo* ili *Trotsky*.⁴⁴⁴

Ne postoji puno sačuvane dokumentacije vezano za odluku centralnog komiteta o promjeni izbornog sustava. Ne može se reći da je cijela strka oko nacrtu ustava i izbora bila samo u propagandne svrhe. Puno je vjerojatnije da je došlo do snažnog kolebanja na vrhu vlasti. Informacije koje je lokalna uprava dostavila vezano za antisovjetske elemente pokazala je duboki jaz između vlasti i javnosti. Daljnje dokaze da ustav u početku nije bio zanemarivan govori i to da su u njegovom stvaranju sudjelovali lideri partije, nitko više od njih od Staljina. Štoviše do jeseni 1937. godine vrh partije je tvrdoglavo odbijao bilo kakva odstupanja od normi zadanih od strane ustava. Snažno poticanje rasprava nacrtu na lokalnoj razini kao i pregledavanje rezultata idu tome u prilog. Uz to, teško je vjerovati da bi režim toliko dugo propagirao otvorene izbore da bi tek uoči njih promijenio mišljenje. Ako su cijelo vrijeme to imali u planu, onda bi to ranije učinili, a ne ovako iznenadno. No, ipak nakon odustajanja na izborima, ustav postaje *mrtvo slovo na papiru*. To u suštini pokazuje dinamiku vlasti koja zapravo nije imala dugoročan plan, već je samo reagirala, kako na prilike, tako i na prijetnje.⁴⁴⁵

Getty tvrdi da se na cijelo to razdoblje može se gledati kao na jedan veliki režimski pokus. Ustav iz 1936. godine poslužio im je za ispipavanje mišljenja javnosti, s nadom da će tako proširiti svoje političko zaleđe. Getty je ustav nazvao pokusnim balonom kojeg je društvena stvarnost pukla. Jer umjesto javnosti koja je bila spremna raspravljati o raznim temama ustave, društvo se pokazalo neliberalno i kritičko. Tu je prednjačilo seljaštvo, koje je još uvijek jasno klasno osviješteno te je tražilo svoja prava kao i kažnjavanje svojih protivnika.⁴⁴⁶

Upravo je društvo pokazalo sve slabosti staljinističke vlasti. Iako se centar pokušao riješiti nesposobne lokalne uprave, nije mogao koristiti društvo kao katalizator promjene. Jer

---

⁴⁴³ Getty 1991., 35.

⁴⁴⁴ Overy 2005., 55.-56.

⁴⁴⁵ Getty 1991., 32.

⁴⁴⁶ Getty 1991., 32.

kako su ih upravo lokalni oficiri upozoravali ono je još imalo jak antisovjetski pristup koji je bio prožet nezainteresiranošću ili čak neprijateljstvom. Nagli prelazak s demokratskih poteza nazad na korištenje represije i sile najbolji su pokazatelj slabosti države koja nije mogla kontrolirati svoje višeslojno društvo.⁴⁴⁷

Staljinovo balansiranje između tabora bilo je očito i u slučaju ustava i izbora. Dok je s jedne strane podupirao populističku i *demokratsku* struju, onoj tvrdokornijoj konstantno je davao razlog za postojanje. To miješanje pristupa najbolje se vidi od ubojstva Kirova pa sve do jesenske izborne odluke 1937. godine. Kada se pozivalo na sastavljanje demokratskijeg ustava, došlo je do novih uhićenja opozicije. Isto tako dok se slagao nacrt za novi ustav dogodili su se prvi u nizu moskovskih montiranih procesa. Zhdanovljev govor u veljači popraćen je policijskim zapljenama koje je organizirao Yezhov. Tek kada je doveden pred gotov čin, Staljin se odlučio za konzervativniju opciju. Yezhov je automatski promaknut u Politbiro nakon što je Centralni komitet poništio Zhdanovljeve smjernice. Usporedno s porazom umjerenjaka broj ljudi u radnim logorima počeo je dosežati rekordne razine.⁴⁴⁸

---

⁴⁴⁷ Getty 1991., 35.

⁴⁴⁸ Getty 1991., 34.

6.8. Veliki Teror

Svi koji su proglašavali novouspostavljeni ustav najdemokratskijim na svijetu uskoro su se našli prevarenima. Naime dolazak Velikog terora u potpunosti je pokazao u kojoj su mjeri zapravo ustav samo papir pun beznačajnih slova. Sva osobna i građanska prava ubrzo su pogažena te je sovjetski aparat ponovno pokazao svoje grubo lice.⁴⁴⁹ Već na Plenumu veljača-ožujak 1937. godine pojavile su se snažnije naznake. Prva je bila uzdizanje osuda opozicije i budnosti na dotad najvišu razinu. Regionalni dužnosnici bili su kritizirani, ali nisu bili izjednačeni s domaćim i vanjskim neprijateljima. Umjesto progona trebalo ih se reeducirati i podignuti im disciplinu. Uz to partija je sve više dobivala dojam da se neprijatelj nalazi na svakom koraku te su razlike između trockista, desnih i špijuna postale sve tanje.⁴⁵⁰ Poziv Zhdanova na tajne partijske izbore dodatno je uzdrmao regiju, a Yezhovljeva čvrsta kontrola nad NKVD-om uklonila je potporu lokalnih šefova regionalnim partijskim čelnicima.⁴⁵¹

Potkraj svibnja došlo je do niza uhićenja vojne elite pod optužbom za špijunažu i kolaboraciju sa stranim silama. Najistaknutija ličnost bio je maršal Mikhail Tukhachevsky te je uz njega još sedam visokopozicioniranih oficira bilo privedeno. Do dvanaesti lipnja svi su bili osuđeni i smaknuti te je to dovelo do snažnih progona unutar vojske što je u konačnici izazvalo pad vojne spremnosti Crvene armije.⁴⁵² Iako se na prvi pogled čini hirovitim, ova čistka nije odlučena preko noći. Vojni vrh često se nije slagao s partijskim vodstvom, sukobi su izbijali poglavito između Tukhachevskya i ministra obrane Voroshilova. Postavljanje političkih komesara da nadziru vojsku također im nije bilo po volji. Vojni vrh nikada nije stavljao partiju ispred svega i to je stvaralo velike trzavice između dva tijela. Važno je napomenuti da je vojska bila jedina stvarna sila koja se u ovom razdoblju mogla suprotstaviti partiji, zbog broja ljudi i opreme. Također pojavile su se dezinformacije, najvjerojatnije iz Njemačke, da vojni vrh nije lojalan partiji te da sprema puč. Vladajuća nomenklatura lako je mogla zamisliti scenarij u kojemu vojni vrh umjesto njih postavlja nekog istaknutog opozicionara na čelo države, poglavito Bukharina.⁴⁵³ Kraj terora dočekao je samo Georgy Zhukov, dok je ostalih petnaest zapovjednika, kao i tisuće časnika postalo žrtvom čistki.⁴⁵⁴

---

⁴⁴⁹ Getty 1991., 18.

⁴⁵⁰ Getty; Numanov 1999., 437.-438.

⁴⁵¹ Getty; Numanov 1999., 442.-443.

⁴⁵² Getty; Numanov 1999., 444.-445.

⁴⁵³ Getty; Numanov 1999., 446.-448.

⁴⁵⁴ Service 2014., 238.

Dok je javnosti plasirano objašnjenje da se vodi borba protiv stranih špijuna koje su poslali Japan i Njemačka još u Lenjinovo vrijeme, stvarni razlozi bili su puno kompliciraniji. Sukobi u nomenklaturi dosegli su vrhunac, te se ona stalno bojala opozicije. Staljin je pak bio vođen osvetom, ali i strahom od pojave alternativnih vođa. U konačnici to nepovjerenje je rezultiralo uništavanjem svih ličnosti koje su se nalazile van uskog Staljinovog kruga. Čak i vjerni staljinisti koji nisu pripadali najužoj *ad hoc* grupaciji nisu mogli izbjeći čistku. Teror koji će se raširiti na cijeli SSSR zapravo je posljedica paranoje i nepovjerenja među vrhom nomenklature te su se njihove mjere i sukobi potom poput lavine sručili duž cijeloga sistema.⁴⁵⁵ Prema Radeku Staljin je imao sistem koji je nazivao *algebra* priznanja. Prema njoj ako se netko ne slaže s voljom centra, on je u opoziciji, ako je u opoziciji to znači da je i u zavjeri, a zavjera je izdaja i vodi ka terorističkim činovima. Tako su funkcionirali i montirani procesi tijekom tridesetih godina. Samo poznavanje postojanja opozicije bio je zločin sam po sebi.⁴⁵⁶

Na upozorenja lokalnih predstavnika ponovno su uvedene trojke, ovaj put predvođene prvim sekretarom, lokalnim šefom NKVD i prokuratorom. Ovo je samo bio dokaz da vlast nije u stanju na duže vrijeme kontrolirati zemlju bez implementiranja terora i nasilja. Sve to opravdano je borbom protiv neprijatelja te je birokratski zabilježeno.⁴⁵⁷ Potpora teroru i hvatanju špijuna bila je itekako izražena. Novine su zaprimale preko pet tisuća pisama dnevno koji su pozivali na progone i hapšenja *sabotera* i *disidenata*. U drugoj polovici tridesetih sovjetske državne novine su zaprimile veliku količinu pisama koji kritiziraju postojeću vlast. Pisalo se protiv nepravedne državne uprave, masovnih uhićenja te loših životnih standarda. U jednom pismu poslana je kritika vlasti da se s ljudima postupa gore nego u kapitalizmu, te se autor sjetno prisjeća Lenjina. Ova pisma su kasnije poslužila Staljinu za rušenje Yezhova.⁴⁵⁸

Kratki kurs je svu opoziciju predstavio kao ujedinjeni desničarsko-trockistički blok koji je radio protiv sovjetske države od njezinog početka. Tekst tvrdi da je njihova dvoličnost od samih početaka pokušala ukloniti sovjetske prvake te da su bili u službi stranih tajnih službi. Tijekom godina podrivali su socijalističko napredovanje i u slučaju svog uspjeha bi vratili kapitalizam te predali dijelove SSSR-a stranim osvajačima. Prema tekstu njihova dvoličnost je postepeno otkrivana te je *bjelogardejske pigmeje* spremno je odbio i osudio cjelokupan sovjetski narod.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁵ Getty; Numanov 1999., 487.-489.

⁴⁵⁶ Getty; Numanov 1999., 527.

⁴⁵⁷ Getty; Numanov 1999., 472.

⁴⁵⁸ Overy 2005., 345.

⁴⁵⁹ *Kratki kurs* 1947., 356.-357.

Već u prvom valu nitko nije bio pošteđen. Ciljali su se regionalni vladari, komesari, kao i kandidati pa čak i članovi CK. Tisuće članova jednoglasno je izbačeno i proganjano od strane Politbiroa. Nitko se nije opirao iz straha da sam ne postane izdajica. Također, želja i disciplina nomenklature da partija ostaje jedinstvena dopustila je Staljinu da svoje protivnike ukloni jednog po jednog.⁴⁶⁰ Do kraja 1937. godine skoro svi regionalni sekretari bili su smijenjeni jer je nemar izjednačen s izdajom. Vodstvo je zbilja vjerovalo u sveopću zavjeru te je sve više uzdizalo fanatizam. Regionalne sekretare rušili su poslanici iz

Moskve uz potporu nezadovoljnog članstva.⁴⁶¹ Politička elita također je doživjela drastičnu promjenu kadra

Slika 7. Karikatura *Krokodila* naslovljena *Na oprezu* iz 1937. godine (Fitzpatrick 1999., str. 139.)

do kraja terora. Unutar Centralnog komiteta smaknuta su 56 od 72 člana, dok je od delegata koji su došli na osamnaesti kongres preživio samo jedan od njih trideset.⁴⁶²

Osim po regijama, čistke su se provodile i po javim institucijama, neovisno o krivici osobe. U konačnici u razdoblju između 1937. i 1938. godine prema službenim izvještajima likvidirano je 681 692 ljudi.⁴⁶³ Stvoren je dojam o milijunima špijuna stranih sila kao i disidentskih simpatizera. Mnogi ljudi su umrli još uvijek štujući Staljina. Vlakovi su stalno vozili prema Sibiru te je populacija gulaga do kraja 1939. godine iznosila skoro tri milijuna

⁴⁶⁰ Getty; Numanov 1999., 467.

⁴⁶¹ Getty; Numanov 1999., 452.-454.

⁴⁶² Service 2014., 238.

⁴⁶³ Service 2014., 236.

ljudi.⁴⁶⁴ U već neljudskim uvjetima poticalo se zlostavljanje političkih nepodobnika.⁴⁶⁵ Za razliku od prethodnih progona, ovaj nije imao ciljanu skupinu, već je bio sveobuhvatan i kaotičan. Provođene su čistke i kontračistke, te su određene kvote koje trebaju biti ispunjene prema pretpostavkama o mogućoj količini izdajica. Početkom 1938.godine zbog snažne pojave ksenofobije i histerije ciljane su manjine čije matične zemlje nisu bile unutar SSSR. Uz to uhićivani su ljudi koji su prikupljali strani tisak i vijesti te su poglavito ciljani građani koji su govorili esperanto. Nisu ciljani samo potencijalni izdajnici već je i po samom krvnom srodstvu bila kriva i njihova rodbina.⁴⁶⁶

Lee tvrdi da je prijašnji teror omogućilo eksperiment s Ustavom iz 1936. godine jer kad je on stupio na snagu sva stvarna demokracija je već bila istisnuta iz društva. Također, limitirana kontrola centralne vlasti u kasnijem Velikom teroru stvorila je dojam *terora među ljudima* te su progoni i uhićenja provođena neovisno naredbama centra. Prema Leeju takav pristup paradoksalno je stvorio istinsku demokraciju. Teror nije koristio ni ekonomiji koja se sve više nalazila u rasulu jer nije postojala jasna hijerarhija. Unatoč svemu ovome narod je ostao odan Staljinu. Glavnim krivcima smatrali su lokalne vlastodršce te Staljinova popularnost nije bila poljuljana nasiljem koje se odvijalo, iako je on bio jedina osoba koja je to mogla zaustaviti.⁴⁶⁷

Cilj da se stvori društvo bez ikakvog protusovjetskog utjecaja umalo je rezultirao krahom države. Uhićenja stručnjaka usporila su ekonomski rast dok je u upravi smanjena koordinacija među institucijama. Snaga vojske je drastično opala, što će se pokazati ključnim u skorašnjim sukobima. Čistka koja je otpočela iz razloga da se učvrsti Staljinova vlast u konačnici je izmahnula kontroli.⁴⁶⁸ Prvo očito popuštanje terora došlo je u vidu smjene Yezhova s pozicije šefa NKVD-a. Svoju drugu dužnost kao Narodni komesar za vođeni transport, obnašao je do travnja 1939.godine kada je uhićen po Staljinovoj naredbi. Već iduće godine je pogubljen. Sva krivnja za zlouporabu vlasti i kaos koji je čistka izazvala u društvu i gospodarstvu svaljena je na njega, te je cijelo razdoblje nazvano *ježovštinom*.⁴⁶⁹

Posljedice svih ovih događaja bile su više nego očite. Strah koji se utkao u partiju i institucije doveo je Staljina do stupnja apsolutne moći. Politbiro se prestao redovno sastajati, a plenum CK odvio se samo jednom tijekom 1939. godine. Sve odluke kretale su se od raznih grupa kojima je Staljin rukovodio. On je nastavio s poticanjem tradicionalnih sukoba između

---

⁴⁶⁴ Service 2014., 236.

⁴⁶⁵ Service 2014., 237.

⁴⁶⁶ Getty; Numanov 1999., 480.-481.

⁴⁶⁷ Lee 1999., 26.-27.

⁴⁶⁸ Service 2014., 239.

⁴⁶⁹ Service 2014., 244.

institucija. No, poslije terora te svađe su uglavnom postale birokratske, a uhićenja su bila rijetka. Partija je uskoro dobila imunitet od NKVD-a te su dužnosnicima povećane plaće. Već 1939. godine napravljena je revizija prema kojoj je zaključeno da za slabi gospodarski rast nisu odgovorne sabotaže te da brojna isključenja iz partije nisu bila opravdana. Tim potezom osigurana je trajna poslušnost partijskih organa Staljinu.⁴⁷⁰ Narod je postao okrutno svjestan sveprisutnosti i moći države. Nakon kolektivizacije, industrijalizacije i terora nestala je neposlušnost. Negodovanje i propaganda protiv vlasti brutalno su zatrte. Misao da bi se svako neslaganje moglo protumačiti kao izdaja potvrda su duboke traume koje je sovjetsko društvo doživjelo tijekom tridesetih.⁴⁷¹

---

⁴⁷⁰ Service 2014., 245.

⁴⁷¹ Service 2014., 246.

Zaključak

Kada gledamo Staljinov Ustav iz 1936. godine jasan nam je trag Lenjinove baštine i smjera u koji je gurnuo Sovjetski Savez i boljševičku partiju. Problematika nasilnog guranja evolucije društva marksističkim putem kako bi se što prije postigao komunizam u konačnici je postala svakodnevica sovjetske države. Već se Lenjin morao pomiriti s činjenicom da će, barem privremeno, revolucija ostati ograničena unutar granica Sovjetskog Saveza. Zbog toga se morao sukobiti sa stvarnošću koja nije dopuštala idealizirano implementiranje marksizma na društvo i državne strukture. Pragmatična rješenja u vidu prihvaćanja određenih državnih struktura i ekonomskih politika kako bi se osiguralo preživljavanje komunizma stvorilo je presedan koji je u konačnici kontaminirao sovjetski put. Pitanje samoodređenja dovelo je do krnjeg federalizma, prihvaćanje modela države do uspostava sistema nomenklatura, a nespремnost društva na naglu promjenu do primjene terora. Do svoje smrti Lenjin je uspio svoju usku skupinu avangardnih boraca za proletarijat postaviti na najviše stupove vlasti iz straha od vanjskih neprijatelja. Ta stega i nepovjerenje u kasnijim godinama će se razviti u paranoju koja će duboko protresti partiju i cijelu državu. Sve u svemu bio je više sljedbenik Chernyshevskyog nego Marxa zbog odbijanja da revolucija dođe prirodnim putem. Moguće je da je njegova želja da bude osoba koja će donijeti *diktaturu proletarijata* zapravo bila taština koja ga je naposljetku dovela do toga da sklapa kompromise s vlastitom ideologijom. Među njegovim nasljednicima najvjerniji sljedbenik njegovih pragmatičkih rješenja bio je Staljin.

Upravo je Lenjinova smrt označila početak sukoba za njegovo nasljeđe. Staljin je to najbolje iskoristio te je to odveo još jedan korak, ili više, bliže onome što je socijalist Eduard Bernstein upozoravao, a to je vladavina koncentrirana u rukama jedne osobe. Još pragmatičniji i bezobzirniji od Lenjina nije se libio koristiti prisilom kako bi ostvario svoj put prema komunizmu. U njegovom slučaju to je bio *socijalizam u jednoj državi*. Dok tradicionalno viđenje Staljina stavlja ga u ulogu apsolutnog vladara već od sloma desne *devijacije*, ipak sam skloniji revidiranom tumačenju njegove vladavine. Tim pristupom lakše nam je objasniti brojne poteze koje je Staljin povukao tijekom tridesetih. Česte čistke partije, kao i nemogućnost da se izdane naredbe pravilno izvedu od strane lokalnih upravitelja dodatno su unosile nemir u državu koja se smatrala jedinim *svijetlom u tami*. Staljin je imao veliku, skoro neograničenu moć kod izdavanja naredbi, ali je nije koristio sve dok se nije odlučio za Veliki teror. Tijekom tridesetih služio je medijator te je dopuštao određenu autonomiju članovima CK. No, već tada imamo polaganu eroziju krnje federacije koju je

uspostavio Lenjin. Komesarijati polagano prelaze u nadzor centralne vlasti te statusi republika postaju sve više puka formalnost. Ipak državna neefikasnost onemogućavala je pravilan prodor jasnog centralizma te je ostavljala prostora autonomiji lokalnim upraviteljima. Nagla industrijalizacija i kolektivizacija bili su dobar indikator za nasilje koje će uslijediti kada se vlast osjeti ugroženom. Dok se Prva petoljetka navodi kao uspjeh revizije sve više govore o prenapuhanim izvješćima u propagandne svrhe.

Stoga je potrebno promotriti što je to Ustav iz 1936. godine unaprijedio naspram svoga prethodnika. Društvo je bilo podijeljeno između radnika i seljaka, dok su intelektualci bili njihov obrazovani produžetak. Iako se neravnopravnost između seljaka i radnika pokušala opravdavati trenutačnim stadijem razvoja komunizma u SSSR-u činjenica je da su seljaci imali manje beneficija od radnika. Postavlja se pitanje jeli je ovdje riječ o nepovjerenju vlasti prema seljacima čije se razmišljanje nije drastično mijenjalo od nastanka Sovjetskog Saveza, te je donekle poslužila i kao kazna za otpor kolektivizaciji. S druge strane broj republika unutar SSSR-a doživio je nagli porast ali, osim provođenja prava naroda na samoodređenje, to je omogućavalo centralnoj vlasti da smanji ovlasti savezним republikama. Unutar Vrhovnog Sovjeta i Vijeća Nacionalnosti ustavne promjene su dopustile jaču prisutnost neruskog dijela Sovjetskog Saveza. Ovaj ustupak može se gledati kao nadoknada za kasniji sve jači naglasak za korištenje ruskog jezika. Ipak kulturna i jezična prava neruskih naroda nisu bila gažena. Najvažnije promjene dogodile su se kod uloge Prezidija i državnog prokuratora SSSR-a. Prema Ustavu 1936. godine unutar Prezidija centrirana je zakonodavna i izvršna vlast te je on i službeno postao glavna poluga moći unutar Sovjetskog Saveza. Odvajanje ureda državnog prokuratora od nadzora sudova omogućila mu je uspostavljanje niza montiranih procesa te je on, uz pomoć regionalnih ureda pod njegovim izravnim nadzorom, postao primarni nadziratelj provođenja zakona. Proširena su ljudska i građanska prava ne samo seljacima i radnicima, već se pokušalo uključiti i bivše pripadnike *neprijateljskih klasa*. Ovakav pristup pokazat će se privremenim te će uskoro NKVD nasrnuti na njih kao nikada dotad.

Kao što je već bilo prethodno rečeno je da sovjetski ustav kronika i preslika stanja u državi. Ustav je vjerno preslikao postojanje klasa te je ojačao legitimitet vlasti i partije kao i pojačao centralizaciju. Stvarna moć ostala je čvrsto u rukama Staljinovog užeg kabineta jer je prethodno istisnuo demokraciju iz partije, da bi potom uz pomoć terora i izmjena izbornog sistema isto učinio i na širem planu. Ustav je primarno služio kao propagandno sredstvo Sovjetskog Saveza kako na unutarnjem, tako i na vanjskom planu. U državi je osiguran primat

partije i nomenklature, dok je u vanjskoj politici služio kao moralno oružje protiv nesigurnih zapadnih demokracija i rastućeg fašizma.

Ustav je bio preludij u izbore koji su uslijedili godinu dana kasnije. Njima se htjela pokazati vjerodostojnost tajnog i izravnog glasanja. Uz to možemo ih proučavati i kao test vladajućih. Naime, vlast je htjela provjeriti rezultate politike i metoda koje su proveli u društvu tijekom protekla dva desetljeća. Ustavom i izborima se htjelo provjeriti razinu transformacije kroz koje je društvo prošlo kroz prisilne promjene, ali i dostupnu edukaciju. No, uskoro se pokazalo da postoje brojni *elementi* koji nisu bili na volju partiji. Iz straha da u državne aparate uđu osobe koje su drukčijih političkih stavova vlast se odlučila za promjenu izbornog sistema. Tako je još jednom strah od pojave političkog pluralizma doveo do zatiranja demokratičnosti sovjetskog sistema. Kasnije je to dodatno potvrđeno početkom i širenjem Velikog terora, koji je nesumnjivo bio dodatno potaknut negativno ocijenjenim pokusom s ustavom. Nemogućnost potpune konverzije društva, kao i nesigurnost u vlastite snage i kadrove naposljetku su prionuli vodstvo na posluživanje alatom koji im je bio najpouzdaniji, terorom. Zbog toga cjelokupna poglavlja vezana uz prava građana, kao i sloboda pri glasačkim pravima ostala su mrtvo slovo na papiru.

Formalna demokracije koji je Ustav iz 1936. godine nosio nestao je pod pritiskom paranoje vladajućih koja je nastala zbog straha od gubitka moći kao i fanatične uvjerenosti u svoje mesijansko poslanje. Propagandni učinak ustava nije bio poništen, ali je zasjenjen terorom koji je uslijedio. Ipak, pozitivan aspekt ustava je taj da se stvorio pravni presedan na koji su se narodi i države mogli pozvati i graditi stvarnu demokraciju godinama kasnije. Također širenje elemenata i duha ustava na poslijeratni svijet u konačnici je odigrao značajnu ulogu u razvoju cjelokupnu Istočnu Europu. Staljinova vizija konfederacije budućih komunističkih država kasnije se ostvarila u vidu Istočnog bloka poslijeratne Europe. Komunističke vlasti u svim državama uzele su Staljinov ustav kao inspiraciju te su ga pokušali što bliže preslikati na situaciju u vlastitim državama. Ovime su postavljeni čvrsti temelji za ostvarenje ljudskih i radničkih prava, prava na samoodređenje te edukaciju. Staljinov ustav zbilja je donio je demokraciju u čitavi Istočni blok, jedini problem je taj što je ona postala stvarna sedam desetljeća nakon proglašenja Ustava iz 1936. godine.

Popis literature

Izvori

Constitution (Fundamental law) of the Union of Soviet Socialist Republics, Adopted at the Extraordinary Eight Congress of Soviets of USSR, December 5, 1936., prev.H. Dawson, Kogarah

Historija svesavezne komunističke partije (boljševika) :kratki kurs, ur: komisija CK SKP, Zagreb 1947.

Lenin, V. I., *Imperialism:The Highest Form of Capitalism*, prev. Doug Lorimer, Sidney 1999.

Lenjin, V. I., *Socijalistička revolucija i pravo nacija na samoodređenje. Rezultati diskusije o samoodređenju*, prev. Z. Tkalec, Zagreb 1950.

Knjige

Alexopoulos G., *Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926-1936.*, Ithaca 2003.

Arch Getty J., Naumov O., *The road to terror : Stalin and the self-destruction of the Bolsheviks, 1932-1939*, Boston, 1999.

Brown A., *The Rise and Fall of Communism*, Oxford 2011.

Davies S., Harris J., *Stalin: A new history*, Cambridge 2005.

Fitzpatrick S., *Everyday stalinism : ordinary life in extraordinary times : Soviet Russia in the 1930s*, Oxford, 2000.

Harlamov M., *Lenjin i Staljin o sovjetskoj demokraciji*, Zagreb, 1946.

Hobsbawn E. J., *Nacije i nacionalizam*, Zagreb 1993.

Kuznetsova T. O.; Kremyanskaya E. A.; Rakitskaya I. A., *Russian Constitutional Law*, Cambridge, 2014.

Lee S. J., *Stalin and the Soviet Union*, London and New York, 1999.

Lih L. T., *Lenin Rediscovered: What Is to Be Done? in Context*, Boston, 2006.

Montefiore S. S., *Mladi Staljin*, Zagreb 2010.

Overy R. J., *Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija*, ur: Neda Pavić; Janko Paravić, Zagreb, 2005.

Pauley F. B., *Hitler, Stalin, and Mussolini: Totalitarianism in the Twentieth Century*, Oxford, 2015.

Paxton J., *Leaders of Russia and the Soviet Union: From the Romanov Dynasty to Vladimir Putin*, New York and London, 2004.

Rappaport H., *Joseph Stalin: A Biographical Companion*, Santa Barbara 1999.

Service R., *Povijest suvremene Rusije: od carizma do 21.stoljeća*, Zagreb 2014.

Umland A., *Stalin , Iosif Vassaionovich, known as „Josef“ (real surname Dzhugashvili 1878.-1953.)*, u: *World Fascism: a historical encyclopedia Vol.2* Santa Barbara 2006.

Članci

Arch Getty J., *State and Society Under Stalin: Constitutions and Elections in the 1930s*, *Slavic Review*, br. 1, 50/1991., 18-35.

Aspaturian V. V., *The Theory and Practice of Soviet Federalism*, *The Journal of Politics*, br. 1, 12/1950., 20-51.

Hazard N. J., *The Federal Organization of USSR*, *Russian Review*, br. 2, 3/1944., 21-29.

Goldman, W., *Stalinist Terror and Democracy: The 1937 Union Campaign*, *The American Historical Review*, prosinac 2005., 1427.-1453.

Schmid U., *Constitution and narrative: peculiarities of rhetoric and genre in the foundational laws of the USSR and the Russian federation*, Studies in East European Thought, br. 3-4, 62/2010., 431-451.

Wimberg E., *Socialism, Democratism and Criticism: The Soviet Press and the National Discussion of the 1936. Draft Constitution*, Soviet Studies, br. 2, 44/1992., 313-332.

Wynot J., *Monasteries without Walls: Secret Monasticism in the Soviet Union, 1928-39*“, Church History, br. 1, 71/2002., 63-79.

Qian J., *A Brief Research on 1936 Soviet Constitution under Joseph Stalin*, The Macalester Review, br1., 2/2012.

WWW.

Andrei Vyshinskii, The Law of the Soviet State. 1938 (<http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/vyshinskii-on-the-new-law>) (10.2.2017.)

A Kolkhoznik Proposes Changes to the Constitution (<http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/a-kolkhoznik-proposes-changes-to-the-constitution>) (10.2.2017.)

Iosif Stalin, On the Draft Constitution. November 25, 1936 II. (<http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/stalin-on-the-draft-constitution>) (10.2.2017.)

Kolkhozniks Greet the Constitution (<http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/kolkhozniks-greet-the-constitution>) (10.2.2017.)

Viacheslav Molotov, On the New Soviet Constitution: speech delivered at the extraordinary eighth Congress of Soviets of the USSR. November 29, 1937 (<http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/molotov-on-the-new-soviet-constitution>) (10.2.2017.)

Popis slika

Slika 1. Propagandni plakat iz 1937. godine za Staljinov ustav (Schmid 2010., str. 441.)

Slika 2. Lenjin pozira u svom uredu u Kremlju 1918. godine (Paxton, 2004., str. 100.)

Slika 3. Staljin na izornoj slici 1950. godine (Paxton 2004., str. 108.)

Slika 4. Trotsky tijekom govora povodom održavanja Treće internacionale u Moskvi 1921. godine (Paxton 2004., str. 101.)

Slika 5. Karikatura *Krokodila* iz 1935. godine naslovljena *Velike zadržke*. U tekstu: "Ovo je treći par cipela kojih sam iznosio i jednostavno ne mogu pronaći par dječjih cipela" (Fitzpatrick 1999., str. 138.)

Slika 6. Karikatura *Krokodila* iz 1935. godine naslovljena *Kriva optužba*. U tekstu: "Imate putovnicu koja pripada nekome drugom. jeste li je ukrali?"; "Zaboga ne, kupio sam je svojim novcem." (Fitzpatrick 1999., str. 138.)

Slika 7. Karikatura *Krokodila* iz 1935. godine naslovljena *Džentlmen*. U tekstu: "Jesi li zbilja ostavio svoju ženu potpuno samu?"; "Ne, ostavio sam je s djetetom." (Fitzpatrick 1999., str. 139.)

Slika 8. Karikatura *Low's Russian Sketchbook* iz 1932. godine naslovljena *Što, opet kupus?* (Fitzpatrick 1999., str. 139.)

Slika 9. Rudari pišu pismo Staljinu. Slika V. N. Jakovleva iz 1937. godine (Schmid 2010., str. 442.)

Slika 10. Razglednica sa slikom obeliska Ustava (Schmid 2010., str. 438.)

Slika 11. Omladina uspoređuje stari i novi ustav. Fotografija iz 1937. godine (Schmid 2010., str. 439.)

Slika 12. Propagandni plakat iz 1937. godine za Staljinov ustav. Autor El Lissitzky (Schmid 2010., str. 441.)

Slika 13. Radnice u tvornici gume u Kauchuku na izbornom sastanku slušaju o svojim ostvarenjima, 1937. godina (Goldman 2005., str. 1442.)

Slika 14. Aleksey Tolstoy kao *Gost umjetnika*. U sklopu *Agitatsiia na shchast'e Sovetskoe iskusstvo stalinskoi epokhi* iz 1994. (Fitzpatrick 1999., str. 138.)

Slika 15. Radnici ubacuju glasačke listiće u Moskovskoj tvornici za izradu strojeva. Fotografija iz 1937. godine (Goldman 2005., str. 1445.)

Slika 16. Karikatura *Krokodila* naslovljena *Na oprezu* iz 1937. godine (Fitzpatrick 1999., str. 139.)

Sažetak

Cilj i svrha ovog diplomskog rada bio je obraditi i analizirati uzroke, povod i posljedice uspostave sovjetskog Ustava iz 1936. godine. Rad obuhvaća Lenjinovu gradnju Sovjetskog Saveza i Ustav iz 1924. godine kao temelje na kojima počivaju odluke njegovih nasljednika. Proučava se turbulentno razdoblje frakcionaških borbi kao i vratolomna kolektivizacija i industrijalizacija početkom tridesetih godina.

Ustav iz 1936. bitan je zbog svojih ljudskih prava te širenja svijesti o potrebi što demokratskijeg društva. Usprkos uspostavljenim pravilima, vlast koja ih je izradila nije se pridržavala vlastitih normi. Iz tog razloga ovaj rad obuhvaća i fenomen Velikog terora koji je zahvatio Sovjetski Savez u jeku i netom nakon izbora 1937. godine koji su se temeljili na novom ustavu.

Unatoč propagandnoj prirodi i njegovom neprovođenju, Ustav iz 1936. godine je kao pravni dokument postao temelj koji je ostavio trajan utjecaj na Sovjetski Savez, ali i na cijeli svijet, sa svojim demokratskim načelima. Njegov duh je zbilja izašao na vidjelo, samo što se to dogodilo tek po padu Sovjetskog Saveza.

Ključne riječi: Lenjin / Staljin / kolektivizacija / sovjetski ustav / izbori 1937. godine